VII
B 37662
b.

37662 VII B, b.

I 4

37662, VII, B, b

NARODNA EKONOMIJA

K. K. LYCEAL BIBLIOTHEK zu LAIBACH

0300045650

Kaj je narodna ekonomija?

Narodna ekonomija[1] (National-Ökonomie) je veda, ki se peča s tistimi gospodarskimi pojavi, ki imajo odnos do splošnega blagra neke večje družbe z ozirom na njene fizične in stalne etične zakone.

Materialni predmet gospodarske vede je torej gospodarski pojavi;

formalni predmet je pa odnos gospodarskih pojavov do splošnega blagra v neki večji družbi.

Gospodarski pojav imenujemo vsak življenski poskus, ki skuša zadostiti kaki stvarni človeški potrebi. Potreba je lahko resnična ali namišljena.

Dandanes bi lahko rekli, da se gospodarska veda peča s tistimi dejanji, ki imajo odnos do splošnega blagra države, ker dandanes segra država v vse gospodarstvo: v stanovsko, občinsko, deželno. Da pa ne definiramo tako, nas odvračata sledeča dva razloga, in sicer:

---

[1] Primerne knjige, ki obravnavajo ta predmet, so: Cossa, Elemente der Volkswirtschaftslehre; Dernas, Volkswirtschaftslehre; Ratzinger, Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen; Liberatore, Nationaloekonomie; Costa-Rossetti, Philosophia moralis; - v „Kat. obzorniku" gl. članke v l. VII. št. 1, str. 55 sqq. in št. 3, str. 369 sqq.

1) To stališče ni popolnoma pravo, ker ubija opravičeno svobodo in avtonomijo manjših organizmov: stanov, občin, narodov, dežel.

2) Splošnega blagra ne smemo omejevati samo na državo, ampak splošni blagor manjših družabnih organizmov mora vedno vegati vedno s poslednjim blagrom vsega človeštva.

Postavili smo v definiciji še besede: z ozirom na fizične in stalne etične zakone. Lahko bi rekli z ozirom na zakone, a tudi to ni dovolj jasno povedano. Boriti se nam je namreč proti dvema zmotama.

1. Materializem noče poznati etičnih zakonov ampak le fizične. Mi priznavamo, da so gospodarska dejanja odvisna od fizičnih zakonov; obenem pa trdimo, da so vsa ta dejanja odvisna tudi od etičnih zakonov zato, ker so produkt uma in volje. Narodna ekonomija, ki stoji na stališču materializma, spada po svojem bistvu v naravoslovje.

2. Druga zmota, ki jo moramo pobijati, je pa evolucionizem. Evolucionisti trde, da moramo sicer upoštevati nravni zakon, toda etika po nazorih teh ljudi ni drugega nego razvoj gospodarskih razmer. Etični zakoni so po naukih evolucionistov nestalni, spremenljivi, kar pa odločno zavračamo.

Ime.[1]

Ime „ekonomija" je vzeto iz grščine (οἶκος, νόμος)

[1] Glej „Kat. Obz." l. VII. str. 58.

in ponenja skrb za domačo gospodarstvo. — Danes najnavadnejše ime je narodna ekonomija ali narodno gospodarstvo (Nationalökonomie). Ime ni jasno, ker beseda „narod" ni popolnoma določena. Kabi se sudi ime politiška ekonomija, ki je ravno tako nejasno, ker je beseda „politika" premalo določena. Druga imena so še: socialna ekonomija, nauk o ljudskem gospodarstvu (Volkswirtschaftslehre), nauk o državnem gospodarstvu (Staatswirtschaftslehre), nauk o blagu (Güterlehre), économie civile, economie politique, public Economy in druga.

V slovenščini bi bilo najprimernejše ime gospodarska veda, oz. socialno-gospodarska veda.

Definicije modernih ekonomov.

V definicijah ni nobene edinosti, kar nam pokaže nekaj definicij najnejših modernih ekonomov.[1] Roscher pravi: Die Nationalökonomik, Volkswirtschaftslehre ist die Lehre von den Entwicklungsgesetzen der Volkswirtschaft, des volkswirtschaftlichen Volkslebens. — Wagner (čegar opredelba se splošno vporablja) pravi: Die politische Oekonomie ist die Wissenschaft von den wirtschaftlichen Erscheinungen als den Teilerscheinungen oder Komponenten des eine Volkswirtschaft bildenden Erscheinungskomplexes oder anders ausgedrückt,

[1] Obširneje glej „Kat. Obz." l. IX. str. 59–61.

die Wissenschaft von der Volkswirtschaft als einem eigenartigen Komplex wirtschaftlicher Erscheinungen.- Schäffle: Nationalökonomie ist die Lehre von der Erscheinung des wirtschaftlichen Princips in der menschlichen Gesellschaft.- Na pozitivno-krščanskem stališču stoječi Ch. S. Devas pravi: Volkswirtschaftslehre oder Nationalökonomie ist der in Deutschland, politische Oekonomie (économie politique, political economy, economia politica) der in den Kulturländern des Auslandes gebräuchliche Name der Wissenschaft, welche die systematische Darstellung der das volkswirtschaftliche Leben regelnden Entwicklungsgesetze.- Costa Rosetti pravi, da je gospodarska veda spoznanje vzrokov gmotnega blagostanja, v kolikor je lastno državni družbi.-

A.

Zgodovinski pregled.

I. Stari vek.

Gospodarska veda še ni stara. Dokler ni bilo centralističnih držav, dokler je še živela avtonomija stanov, občin, narodov, dežel, toliko časa ne moremo govoriti o ekonomski vedi. V celi grški in rimski dobi nimamo nobenega gospodarskega sestava, dasi bi bil že za rimsko dobo potreben. Filozofi so obravnavali gospodarsko vprašanje v zvezi z etičnimi vprašanji in s filozofijo.

Najznamenitejše delo te dobe je Ksenofontov „Oikonomikój", kjer podaja Ksenofon Sokratova načela o gospodarstvu v rodbini. Znamenit je njegov stavek: „Kjer uspeva kmetijstvo, uspevajo z njim vred tudi vse druge obrti in umetnosti; če pa nazaduje kmetijstvo, nazadujejo tudi vse umetnosti na morju in na suhem."

II. Srednji vek.

Marsikje obrise o gospodarski vedi opazujemo že v srednjem veku. Sv. Tomaž obravnava nekaj gospodarskih principov v knjigi „De regimine principis". Vseh sv. Tomaž še ne pozna (n. pr. pojma produkcije ...), pač pa pozna že vrednost denarja, pomen cene blaga... govori celo, da je opravičen antisemitizem. Sis-

Tematično pa sv. Tomaž one tvarine ne obdelava, ker to za tedanji čas še ni bilo potrebno; država namreč takrat ni imela toliko moči, da bi se mogla vmešavati v vse gospodarsko življenje.

V srednjem veku sta se bavila z ekonomijo tudi sv. Bernardin Sienski in pa Antonin, škof iz Florence.[1]

III. Novi vek.

Po reformaciji se je začela država vmešavati v vse panoge gospodarskega, stanovskega in občinskega življenja. Delalo se je tudi glede na gospodarsko življenje doslednо po pravilu: Cuius regio, illius religio. Povsod in v vseh krajih je gavdaval absolutizem. Kmalu se je čutilo, kakor bi bil vladar vrhovni gospodar vseh stanov v deželi, ki ima pravico omejevati svobodo kakor se njemu prav zdi. V tem času so se jeli intenzivneje pečati z gospodarskimi pojavi in pagmo. trivati njih odnos do splošnega blagra v državi in na podlagi tega študija se je rodilo več gospodarskih sestavov.[2]

1. Merkantilizem.

Merkantilizem je uvedel minister Ludvika XIV. Colbert. Colbert viti splošni blagor države v kupčiji, zato se zove njegov sestav merkantilizem[3],

---

[1] Občirneje gl. „Historisch-politische Blätter 1903.

[2] Glej: F. Krek, Socializem str. 320 sqq.

[3] Merkantilizem; mercatura = trgovina.

(Merkantilsystem). Država naj gleda, da si pridobi kolikor mogoče veliko denarja; denar se pa najlaže pri kupčiji dobi, zato naj država podpira kupčijo, skrbi naj, da bo izvoz večji nego vvoz. Vendar pa ta sestav na Francosko ni prinesel blagoslova. Naslednik Ludovika XIV. je dobil krog 300 milijonov dolga, narejenega vsled raznovrstnih sleparjev; plačal ga je samo krog 15 milijonov.— V pruski državi je vpeljal ta sistem Fridrik II.—

2. Fiziokratizem.

Proti naukom ministra Colbert-a je nastopil Quesnay, zdravnik znane Pompadour s svojim sestavom, ki ga zovemo fiziokratizem[1]. Svoj sistem je postavil na takrat nova liberalna načela, ki so došla na Francosko z Anglije. Feh mazorov se je najbolj navzel v družbi Voltaire-a in Rousseau-a.

Po načelu Quesnayevem ima gospodarstvo določene zakone, po katerih se mora razvijati. Zato treba odpraviti vse predpostavke avtonomnih gospodarskih zastopov: gremijev, cehov, trgovinskih zvez, fevdov. Edino produktivno je poljedelstvo in rudništvo; zato naj država goji zlasti ti dve panogi gospodarstva. Kupčija naj se goji le toliko, kolikor pospešuje koristi poljedelstva in rudništva. Edino opravičen je davek na zemljišče; vsak drugi davek je brez podlage[2].

---

1) Fiziokratizem; physis = narava.

2) Obširneje glej: Socializem, str. 320. in 321.

3. Industrializem.

Industrializem, imenovan tudi gospodarski liberalizem, se zove gospodarski sestav, ki ga je vpeljal Anglež Adam Smith. Kot ekonom trdi Smith, da spadajo gospodarske vede v etiko, kar je edino pravo.

V svojem sestavu se loči od fizjokratov in pobija misel, da bi bilo samo zemljišče plodovito, trdi pa, da je vir bogastva obrt in trgovina. Avtor ima njegov sistem ime industrializem.

Svoje nauke je podal v knjigi „Preiskavanja o naravi in vzrokih bogastva narodov." Ko je Smith spisal to delo (l. 1776.), je proizvajanje s stroji na Angleškem že zelo napredovalo, kmetijstvo pa je silno propadlo. Zato je Smith postavil načelo: Vse bogastvo izvira od dela. Edino delo je, ki določa blagu ceno, ne pa njegova rabna ali menjavna vrednost. Delo se šteje po delavni dobi.

Pojasnimo to načelo z vzgledom. Če hoče kdo imeti za dva klobuka par čevljev, torej hoče, da bi bila 2 čevlja enaka 2 klobukoma. Če gledamo, kaj je v teh delih človeških pok enakega, ne dobimo drugega nego edino le delo. Vse je različno: oblika, kvalitета, kvantiteta... V obeh pa je nekaj človeškega dela. Da sta pa 2 čevlja enaka 2 klobukoma, t. j., da sta enako vredna, mora biti to le tedaj, če se zanje delo dveh klobukov porabi isti čas kakor za delo dveh čevljev.

Ali je pa to res? Ali je reč samo delo tisti faktor, ki določa ceno ene stvari? Ne! Ralna vrednost je tudi važen faktor, ki določa vrednost. Če kakšna stvar nima ralne vrednosti, tudi nima menjavne vrednosti.

Dokaze nasproti naši tezi nabijo samo navidezne. Evo jih par!

1. Voda in zrak sta silno rabna, pa vendar nimata nič menjavne vrednosti. — To je vse res, a mi govorimo tukaj o vrednostih onih del, ki jih proizvajajo ljudje, ne pa o vrednosti tistih del, ki jih proizvaja narava sama.

2. Diamant ima malo rabne vrednosti, pa zelo veliko menjavno vrednost. — Različne so potrebe človeškega rodu. Vsak si hoče po svoje lajšati in zlajšati življenje. Ta si ga sladi s pijačo, oni z drago obleko, z lepotičjem... Za takega človeka ima tudi diamant veliko rabno vrednost.

Po čem se pa meri menjavna vrednost?

Menjavna vrednost se določa po ponudbi in po vpraševanju (Nachfrage und Angebot), ne pa po delu samem. Merilo vrednosti je cena. Čimbolj se po kakem blagu vprašuje tem dražje je, čimmanj se kako blago ponuja, tem dražje je in obratno.

Dalje se vprašuje Smith, kako bi se dal napraviti red med cenami, ter odgovarja, da bi morala biti ponudba in vpraševanje v pravem odnosu. Zato je treba, da država prizna svobodno konkurenco. Če se to zgodi, potem bodo ljudje sami težili po tem, kar jim manjka.

Da se pa vse to more zvršiti, zato treba popolne obrtne svobode. Vsi zakoni morajo meriti na to, da bodo pospeševali obrt. Odpravi naj se colnina, proč s cehi!

Smith tudi razlaga, kakšno mora biti razmerje delavca do delodajavca.

Pred Smithom je trajala delavna doba po osemnajst ur; delali so vsi skupaj: moški, ženske, otroci, oženjeni in neoženjeni.

Smith v svojih načelih brani pravice delavcev in meni, da se po njegovih načelih ne bo slabo godilo. Poleg obrtne svobode zahteva Smith za delavca tudi svobodo preseljevanja, versko svobodo in svobodo združevanja (asociacijsko svobodo); zakaj le če je delavec svoboden, je sposoben za svojo samoobrambo.

Kaj pravimo na to? To bi bilo vse res, če bi človek ne nosil s sabo želodca in z želodcem vred tudi lakote; če pa delavca preganja lakota, tedaj ne more na vse to misliti, kar uči Smith. Boj delavca zoper delodajavca na ta način nikakor ni mogoč; boj delavca zoper delodajavca je mogoč le tedaj, če se vsi delavci edini in složni vzdignejo zoper svojega delodajavca. To se pa more vršiti edinole potom strokovnih društev. Dokler človek ostane človek, je svobodna konkurenca nemogoča; mogoča bi bila le takrat, če bi bil človek žival. To Smithovem načelu bi bila pohlepnost po denarju omejena, kar pa nikakor ni res: čimveč človek ima, temveč poželi. Pohlepnost po denarju, pravi sv. Tomaž, je neo-

mejena. Ker pohlepnost nima mej, tudi druge stvari, ki so z njo v zvezi nimajo mej. Take so: laž, zvijačа, hinavstvo, rop, goljufija... Pri konkurenci morata biti tudi oba konkurenta enakih značajev. Konkurirati more le človek s človekom. Konkurenca po Smithovih principih je pa konkurenca človeka z denarjem, s kapitalom človek pa z mrtvo stvarjo ne more konkurirati.

Smithov sestav se je jel kmalu uvajati po vseh evropskih državah. Najprvo so ga vpeljali na francoskem, potem so se ga oprijeli polagoma tudi drugod: na Holandskem, Španskem, Danskem, v Švici ... L. 1859. so ga uvedli tudi v Avstriji.

L. 1839. se je v Manchestru na Angleškem ustanovila družba, ki si je postavila nalogo, da se hoče potruditi za to, da se povsod upelje Smithov sestav. Zato se Smithov sestav zove tudi manchesterski liberalizem.

Smithov učenec je David Ricardo. Ta mož je Smithove principe še bolj utemeljil. Njegov vpliv se v marsičem kaže pri Marksu. Znamenit je mož zato, ker je prvi povdarjal železni plačni zakon. Ta zakon se glasi: Delavčeva plača se meri po delavčevih potrebah in po razmerah na trgu, plača se mora držati iste višine, ki zadostuje za delavčevo življenje. To načelo pa ni resnično. Delavci dobivajo prečesto premalo plače za svoje potrebe. Posledica temu je prodiranje jeftike med delavstvom.[1]

[1] Opažja se to zlasti v Gor. Italiji pri velikosti tovar-

Ricardo je sestavil svoj zakon na podlagi sistema Smithovega, a mu ni dal stalne podlage. V primeri bi se njegov zakon povedal tako-le: Stroji so vredni toliko, kolikor stanejo; ravnotako je treba dati delavcem toliko, kolikor stane, da se ohrani. — To pa ni res, ker se delavec lahko prej umiči nego stroj.

Na francosko sta ganesla Smithove nauke J. B. Say in Bastiat.[2]

4. Marksizem.[3]

V svoji razpravi o kapitalizmu je izdal Marks prvič svoje nazore o ekonomiji.

Sam dokazuje najprvo po Smithu povzeto misel, da je menjavna vrednost različna od rabne vrednosti.[4] Faktor, ki določa ceno, je edino delo: Ker je pa delo oni faktor, ki določa ceno, trdi Marks dalje, potemtakem je le tisti pravi lastnik vrednosti, vsled čegar dela ima dotično blago vrednost. V sedanjih raz-

---

niških podjetjih. — Omenjati moramo, da dobi delavec za svojo borno plačo preslabo hrano, da bi si ohranil zdrav organizem. Tudi kmetje imajo slabo hrano, a zato imajo večje kosc in delajo zmaj na prostem. Delavec dela v zadušlivih tovarniških prostorih, za jed ima odločeno le malo časa. Hrane nima sečne in še se premalo, zato pešca njegovo zdravje.

2) Glej Socializem str. 323.

3) Njegov življenjepis glej Socializem str 334 sq/q. Dalje glej članke „Marksizem razpada" v III. let. „Kat. Obz." in „Notranje bibe Marksizma v IX. let.

4) Dokaze in protidokaze glej v prejšnjem odstavku. Primeri tudi Socializem str. 378. sq/q.

merah je pa lastnik tisti, ki ima sredstvo za proizvajanje, tisti, ki ima kapital. V tem ozir- su se mora napraviti red na svetu. Nemogoče pa je, da se napravi na svetu red, dokler ne preidejo sredstva za proizvajanje iz rok posameznikov, ki jih zlorabljajo v roke vse človeške družbe. Kajti dandanes vidimo, da vsled zlorabe sredstev narašča število onih, ki propadajo, število onih pa, ki vspevajo, upada.

Eo njegovih načelih je zato edino opravičen komunizem. Glavna njegova zahteva je, da se pospološijo produkcijska sredstva[1], da bo edini in pravi lastnik vedno le tisti, ki je dotično stvar naredil; in to je delavec. Če je torej delavec edino opravičen lastnik svojega dela, sledi iz tega, da je vsak sestav, ki drugače uči, napačen.

Načelo komunizma vlada dandanes med socialnimi demokrati.

Marks je poleg sociologa tudi filozof in sicer Heglovega naziranja, zraven pa materialist. On trdi, da je materija tisto edino absolutno, ki se je razvilo iz nič v nekaj, in vse, kar je na svetu, se na podlagi tega načela razvija.

Na materialistiški podlagi je Marks raziskaval, kako so se razvile sedanje razmere. Najprvo razmotriva postanek človeka, potem prve družabne razmere, družabne pojme,

[1] Hrana, obleka in drugo, kar spada med vsakdanje potrebe človeškega življenja, z eno besedo: konsumno blago ne spada med produkcijska sredstva.

zasebno last, razvoj v državo (seveda po načelu, da je človek iz živali, najprvo samo materino pravo, potem si je moj ženo podvrgel, pojmi: poštenost, pravica, zasebna last... so se razvili na tej podlagi). Iz današnjih razmer sklepa Marks na prihodnost. Dosledno svojemu načelu o kommunizmu trdi, da bomo enkrat mijno prišli do kommunizma.

Kapitalizem, pravi Marks, si sam žaga vejo, na kateri sedi. Število proletarcev se namreč vedno (bolj manjša) večia, in s tem se vedno bolj manjša zmožnost za kupovanje. Čimbolj je namreč ljudstvo revno, tembolj se kupčija manjša in na ta način prihaja kriza na polju kupčije. Konkurenca bo naposled vsled vedno večjega proletariata in vsled premajhne kupčije vedno hujša. Konec bo pa slednjič ta, da bo ljudstvo dobilo v roke vsa produkcijska sredstva in jih bo rabilo skupno; konec bo torej na vsak način kommunizem.

To načelo je skoro do današnjih dni vladalo med socialnimi demokrati. Šele novejša struja, katere zastopnik je Bernstein, se skuša te misli streti. Vzrok temu so katastrofe večjih podjetij, ki se vedno množe, mala posestva se pa vedno bolj večajo.

Marksova naglagna, da so se človeške ideje razvile na podlagi usakočasnih gospodarskih razmer, ni Marksova originalna, ampak jo je sprejel od Owna. (Glej Socializem str. 285.)

formalna stran Marksovega socializma je ta, da bolj povdarja pomen družbe nego pomen posameznikov, liberalizem pa bolj povdarja pomen posameznika nasproti družbi. Socializem trdi, da je človek družabno bitje, ki ne more živeti drugače nego v družbi, liberalizem pa bolj povdarja pomen individua.

Na podlagi teh dveh naziranj so tudi raznovrstni zastopniki hoteli urediti odnos človekov do človeške družbe. Tisti, ki so hoteli urediti odnos tako, da bi bila človeška družba morje, v katerem izginjajo posamniki, so komunisti; oni pa, ki zagovarjajo nasprotno načelo, se zovejo liberalci.

Kommunizem je torej nek pojav na polju socializma.

5. Podlaga Marksovemu socializmu.

Ko je Marks razvil svojo kommunistično teorijo, je našel zanjo že pripravljena tla.

Ko so po francoski revoluciji potihnili glasovi po enakosti in svobodi, je nižje ljudstvo spoznalo, da stoji še vedno na isti stopinji kot je bilo pred revolucijo. Nebroj jih je padlo za domovino in za svobodo, a stanje nižjega ljudstva se ni izboljšalo; nasproti so pa vsi voditelji revolucije obogateli.

To je odprlo ljudstvu oči.

Babeuf, voditelj sansculotov, je začel vso stvar resno premišljevati in v krogu

svojih ožjih prijateljev je začel učiti, da se razmere na svetu ne bodo prej spremenile, dokler ne zavlada na svetu med ljudstvom skupna last. Prejšnji socialisti tega še niso trdili.

Babenfovo delitev je obdelal eden njegovih ožjih prijateljev Buonarotti v posebni knjižici. Knjiga je prišla v roke revolucionarjem, ki so bili po Evropi in po ostalem francoskem zapreti radi revolucije l. 1830. To knjigo so brali inteligentni in umni ljudje in iz njih so spoznali sami sebe in svojo nesrečo; brali so pa to knjigo tudi delavci, proletarci[1] in tako prišli do spoznanja, da je za njih bedno stanje edina rešitev komunizem.

Prejšnji komunisti — bilo jih je le malo — so bili izvečine teoretiki, ta zapor pa je poslal med svet praktiške komuniste. Ko so prišli ti ljudje iz ječ, so jeli snovati po Evropi in drugod družbe, katerih namen je bil, širiti komunizem.[2] Voditelji teh zvez so bili ponajveč rokodelci in izmed teh najbolj krojači.[3]

Prvi, ki je ta društva razširil po svetu, je bil neki Weitling, tudi krojaški pomočnik. V

---

[1] Proletarci, od proles, ker imajo samo zarod, stroke, drugega nič.

[2] Imenovale so se: zveza pravic, zveza dela, zveza ljubezni...

[3] Krojači delajo v večjem številu skupaj in pa v miru; pri drugih rokodelcih to ni mogoče. — Tudi v Ljubljani so krojači najhujši agitatorji za soc. demokracijo. „Če imaš krojača na svoji strani, dobro, če ne, gorje ti!"

Pariz so takrat prihajali pomočniki iz cele Evrope, če ne iz celega sveta. Nekateri agilnejši pomočniki so ganesli to gibanje široko po svetu. Za Weislingom je nastopil v novi dir Marks leta 1847. s svojim kommunističnim sestavom, njemu pa je sledil Lassalle.

6. Liberalizem in socializem.

Socializem je moral slednjič prodreti, in to iz gnade liberalizma. Socializem je njima reakcija nasproti liberalizmu, ki zagovarja principe individua.

Zlasti v dveh vprašanjih se loči liberalizem od socializma. Prvo vprašanje je vprašanje o kapitalu.

Liberalizem trdi: Sredstvo, materialna dobrina, ki služi za nadaljnje proizvajanje dobrin se zove kapital. Ta dobrina je last posameznega človeka. Posameznik si namreč toliko prizrga pri vživanju, da si pribrani nekaj kapitala, zato je njimo, da mu to zatajevanje prinese nekaj dobička. Kapital je torej dobrina, pridobljena z zatajevanjem samega sebe.[1])

Drugi moment, ki ga nič liberalci in ki je tudi napačen, se pa tiče razodete religije. Liberalci namreč trdé, da je človek tako dober, da ga kakko" prepustimo njegovi naturi.

[1]) Duhovito se norčuje iz tega stavka Marks: „To (zatajevanje) je res krasen prizor, prizor za bogove." — Še duhovitejše govori Lassalle: „Poglejte jih ene indijskih spokornikov, oblečeni v raševino, potresene s pepelom, poglejte jih, ki se zatajujejo in na čelu jim stopa veliki spokornik Rotschild."

Človek se po svoji naravi razvija tako, da je vse dobro na njem, karkoli dela.

Gospodarski liberalizem ima svoj temelj v dejstvu. Ta gnusta ima pa napako v tem, da taji vero v razodetje in v izvirni greh; torej prezira bistveni značaj človeške narave, ki je sicer dobra, toda vsled izvirnega greha k slabemu nagnjena.

Socializem v svojih komunističnih oblikah je le reakcija proti liberalizmu, a tudi komunizem ne podaje pravega načela. Komunizem sicer priznava slabost človeške narave, priznava, da mora imeti človeška narava svoje meje, a teh mej ne išče v krščanstvu, ampak jih je vtopil v družbo. Družba so vsi ljudje: trgovec, delavec, učitelj, moralist, filozof ..., ta družba je tisti, ki oslabeli človeški naravi stavlja svoje meje![1] Človeška narava je sploh taka, da se ne dá voditi, če ni v družbi drugih ljudí.

Liberalizem, tudi atomizem imenovan, je dalje dosledno v zvezi z ateizmom. Socializem je v zvezi z materializmom, vnaja v nas pojem družbe, a prihaja do stavka, da je družba - Bog.

Liberalizem je aristokratičen in plutokratičen, socializem pa demokratičen.

Liberalizem je prekvašen z Darvinizmom: najboljši ljudje zmagujejo v boju. Višek liberalizma je dosegel Nietsche s svojim nadčlovekom. Socialzem je evolucionističen, a ne tudi, da bi se izpopolnjevalo bitje ampak le vrsta.

---

[1] Tudi krščanska religija omenja svobodo in omejuje jo bolj nego socializem, a omejuje jo na pravi podlagi, ker priznava božjo oblast. — Socialni pomen odrešenja!

Oba sta brez Boga in sovražna religiji. - Socializem je starejši ko liberalizem.

Kommunistiški socializem prezirava socialno stran človeške narave, liberalizem jo uničuje. Socializem se ozira na dejanske razmere, liberalizem je brez podlage.

Socializem je rojen na podlagi dejanskih razmer, ne vsled filozofskega razmotrivanja, liberalizem se je rodil v sobicah filozofov, miselcev, učenjakov.

Liberalizem je zmota izobražencev; socializem je zmota nižjih stanov.

Liberalizem je sam po sebi star, ker je njegova zmota jasna, očevidna, socializem je mlad, ker se njegova zmota tolaži z upanjem.

Liberalizem uči, da morata biti napredek in sreča svobodna, Država naj gleda, da se državljanom ne krasijo pravice; vsakdo se sme za srečo bojevati. Liberalizem sicer dopušča združevanje posameznikov, samo da nimajo nobene javne pravice. To načelo liberalizma je tudi cerkvena družba zasebnega značaja, zato dosledno temu zahteva, da se mora cerkev kot zasebni organizem ločiti od države. Socializem uči, da je dovoljeno splošno nasilovanje, da ni zasebne lasti, zato naj se odpravijo zakoni, ki ovirajo skupno last.

Liberalizem priznava oblast in tudi, da izvira iz ljudstva - socializem jo tudi priznava in pravi, da izvira iz družbe. Ravno pri pojmovanju oblasti se najbolj pokaže zmota, se najbolj vidi, da sta oba sestava napačna.

Po liberalnih načelih se je oblast začela po pogodbi (Contrast social)[1], v prvotnem stanju ni bilo oblasti. Ko so pa ljudje napredovali, ko so uvideli, da po starem potu ne gre več naprej, da ne sme več vsak delati, kar bi sam hotel, zato so sklenili, da si vsak odreče nekaj svojih pravic. Tako je nastala pogodba; ta je rodila obveznost; da se je pa ta pogodba res spolnovala, je bilo treba energa, ki je na to pazil. Tako so prišli do avtoritete. Na podlagi družabne pogodbe odločuje večina. In če ta večina odloči, da naj se uvede kommunizem, imamo le en korak, ki vodi iz liberalizma v socializem.

Socialisti pa uče, da ima vso oblast družba. Družba sestoji iz poslancev; pri glasovanju torej zopet odločuje večina.

V obeh slučajih je torej družba vsemogočna. V Heglovem stavku: „Der Staat ist der präsente Gott" se lahko družijo in bratijo liberalci in socialisti.

Ta nedoslednost na strani liberalcev in socialistov vodi njino v anarhizem[2].

Tako vidimo, da je liberalizem zgnil v svojem sestavu, da je napačen tudi sistem kommunističnega socializma, da sta si oba sama s sebo v protislovju. Vidimo pa tudi, da je edino pravi krščanski nauk, ki uči, da je človeška narava dobro ustvarjena, da je pa oslabljena po izvirnem grehu, da je bilo treba človeškemu rodu Odrešenika, da je na ta način edino pravi

---

1) Vsebino družabne pogodbe glej „Socializem" str. 257 sqq.
2) Glej „Socializem" str. 459 sqq.

in opravičen tisti družabni nauk, ki je prepojen z živo vodo krščanstva.

7. Novejši čas.

Prvotni ekonomski sestavi niso prinesli poželenega pritka; drugače je bilo s sestavom Smithovim. Po vplivu kapitala se je zgodilo, da se je Smithov industrijski sistem polagoma vpeljal po vseh evropskih državah.

Posledica temu je bil odpor, ki ga je rodil Marksov socializem. Ta odpor se je zdel sicer mogim preradikalen, pa imna vendar svoje dobre strani. Bistrovidni možje so jeli razmišljati o stvari in našli so mnogo napak v Smithovem sistemu. Bistvene hibe, ki obstoje v tem, da se liberalizem bojuje zoper razodeto religijo, sicer niso spoznali, ravno tako tudi ne dega, da liberalizem uči, da je človeška narava sama po sebi dobra, nepokvarjena; spoznali so pa, da je liberalizem očividna zmota zoper človeško naravo. Kantova zmota o individuu je polagoma prišla ob veljavo in prevladala je filozofija Heglova. Bolj pa nego v boju zoper to zmoto, so se pokazale pogubne posledice liberalizma v žalostnih razmerah delavskega stanu.

Časovne razmere so porodile v tej dobi državni socializem[1]!

Državni socializem stoji na stališču komunizma, vendar pa uči, da je opravičena

[1] Obširneje glej v „Socializmu" str. 424–429.

zasebna last in zasebna obramba. Ta nauk je torej nekak zmeren socialistiški nauk.

Državni socialisti se dele v radikalne in v zmerne. Zastopnik prve vrste je Schäffler, zastopnik druge pa Schmoller. Vsi zmerni so sovražniki liberalizma. „To je zopet nauk", je dejal Schmoller, govoreč pri svojem sestavu pri inavguracijskem govoru l. 1897., „ki bo postavil mesto kapitala človeka v središče." Vendar pa uče vsi evolucionizem in trdijo, da je državna opravičena modificirati monogamijo in zasebno last, potemtakem država lahko vpelje n.pr. tudi poligamijo.

V Avstriji imamo psihološko šolo, koje ustanovitelj je Wagner. Zastopniki te šole trdijo, da je Smithovo načelo pravo in njegova metoda dobra, žalijo pa, da bi bila gospodarska veda v zvezi z etiko. Motiv, in sicer motiv gospodarstva je sebičnost. Zato ne moremo govoriti o kaki ljudski gospodarski vedi (Volkswirtschaftslehre) in sicer zato ne, ker se povsod gre le za individualno gospodarstvo, ne pa za socialno. Vidi se, da ta šola zametuje socialno stran človeške narave.

Poleg teh imamo pa tudi krščansko-mislеče socialiste. Ti se dele glede na njih sestave v dve vrsti. Starejši so socialisti francoske in belgijske šole, ki se lahko subsumirajo v eno vrsto; njim nasproti pa stoje nemški in angleški socialisti.[1]

[1] Glej „Socializem" str. 545, 570 in 359—422.

Zastopniki prve vrste pobijajo maserivalistično naziranje o gospodarski vedi, branijo individualno svobodo in uče, da naj se država kolikor mogoče malo mešavala v gospodarsko življenje. Zahtevajo tudi, naj se vse življenje in uprava cerkve uredi tako, da se napravi socialni red. Socialne bolezni naj se zdravijo z razsodnostjo, s humanitedo. Zakoni za delavsko varstvo sem ljudem niso ljubi.

Svoje središče so imeli v mestu Anger in v Lyonu. Škof prvega mesta jim je bil posebno naklonjen.

Prebrugačile so se razmere na francoskem po l. 1870. Neki francoski grof je bil dalj časa vjetnik na Nemškem. Tu se je seznanil z idejami velikega škofa Kettelerja in ko se je povrnil v svojo domovino, je zanesel tja tudi njegove ideje o socialnem vprašanju.

Stališče francoskih ekonomov zavzemajo tudi starejši laški ekonomi.

Drugače pa mislijo nemški in angleški krščanski socialci [1]. Izmed Nemcev omenjamo le škofa Kettelerja in Hitzejra, izmed Angležev pa zlasti kardinala Manninga. Ti možje pobijajo individualizem in pravijo, da je država opravičena, da se mešava v socialni boj, da mora država braniti slabšega nasproti močnejšemu, država mora izdati zakone, ki varujejo slabše, država mora skrbeti, da se delavci organizirajo. To načelo je veliko

[1] Primeri „Socializem" l. c.

bližje socialnim težnjam nego prejšnje. - Belgijski socialisti se drže sicer strogo francoske šole, vendar obračajo večjo pozornost na skrb za delavca nego drugi.

Za vprašanja je rešil slavni papež Leon XIII. v svojih duhovitih socialnih okrožnicah. Leon se je postavil odločno na protiliberalno stališče in odločno zahteva, da mora državo čuvati slabejšega pred močnejšim. Leonov glas je našel povsod rodovitna tla. Povsod, po Nemčiji, Angleškem, Francoskem in Laškem so se dobili možje, ki so bili dovzetni za Leonove ideje in ki so vodili ali še vodijo krščanske šole socialcev. Ti možje so: Hitze, Herting, Ruskin, Toniolo.

Danes imamo poleg socialno demokratiške in krščansko socialne šole še sledeča mnenja:

1. Šola modernih liberalcev (Wolf, Sombart), ki povdarja načelo individualizma in taji vpliv etike na gospodarsko vedo.

2. Historiška šola (List, Hildebrand, Roschop) študira ekonomijo samó indirektno in se drži načela evolucije. Študira vse pojave, išče tem pojavom dati zakone, a uči, da ti zakoni niso stalni.

3. Državni socialisti ne uče le evolucionizma, ampak povdarjajo tudi mjnost države in na tem temelju šele razmotrivajo razvoj socialnih razmer.

4. Psihološka šola v Avstriji.

Kar je še drugih sistemov in teorij, jih moramo deliti v take, ki upoštevajo etiški značaj gospodarske vede in v take, ki ga ne upoštevajo. Tisti, ki moralnega značaja ne upoštevajo, prejenjajo s svojim znanstvom pri konstatiranju splošnih načel. Sestavi, ki se drže teh načel, ki trdijo, da je gospodarska veda le del naravoslovja, proučavajo gospodarsko vedo na stališču materializma in gledajo zboljšanje gospodarskih razmer v evoluciji, medtem ko drugi, ki povdarjajo etiško stran njeno, iščejo reformacije na podlagi etike.

8. Le Play.[1]

Eden najimenitnejših sociologov je Francoz Le Play. Rojen je bil na dne 11. aprila 1806. v Honfleurju. Bavil se je z naravoslovno vedo, zlasti z metalogijo (rudninoslovje). V svojih nazorih je bil empirist in se je nagibal k vednostni skepsi.

Velika je bila njegova pridnost. Sklenil je vsako leto več mesecev potovati. Na potovanju je poleg svoje vede metalogije proučaval tudi na stališču empirije socialne razmere v državah, v katerih se je mudil. Opazoval je vse silno natančno. Eno leto je opazoval n.pr. življenje ribičev v biskajskem zalivu. Opazoval je domače življenje, gledal je na to, s čim se hranijo, kako se oblačijo, kako varčujejo, koliko prihranijo, kje stanujejo, kako se ženijo... Eno leto je šel med kavkaške kmete,

[1] Socializem str. 570 in 578.

druga leta pa zopet drugam. Do l. 1854. je peš prehodil do 70 000 milj, vse v službi metalogije in sociologije.

Posebno se je zanimal za delavske razmere. Opazoval je življenje angleških delavcev v njihovi domovini Northumbriji in nemških v Harzu. Videl je, da pri obojih vladajo povsem drugačne razmere. Na podlagi teh študij je l. 1855 izdal knjigo „Les ouvriers Europeens" (O evropskih delavcih). Knjiga je pisana klasično.

Le Play je najduhovitejši izmed vseh krščanskih sociologov. Sicer zavzema glede vpliva države napačno stališče, a za raznotrsivanje gospodarske vede je vendar on eden najboljših in najbolj moroda jnih. Ako bi bil on svoj sistem postavil na protiliberalno podlago, gotovo bi bil on eden prvih. Vsi poznejši ekonomi se naslanjajo na njegova dela in črpajo misli iz njegovih del, dasi nočejo tega naravnost priznati.

Le Play odločno trdi, da je edinole pozitivna religija zmožna, da se vpeljejo v deželo boljše družabne razmere.

L. 1856. je ustanovil s svojimi prijatelji socialno-ekonomsko družbo. L. 1864. je izdal knjigo „La Reforme sociale en France" (Socialna preosnova v Franciji). V tej knjigi obdelava zboljšanje socialnih razmer na francoskem. Tu zopet povdarja načelo, da je religija podlaga vsake države, in da se bodo

samo na podlagi pozitivne religije izboljšale družabne razmere. Škoda, da ne povdarja tu cerkve kot tak socialni faktor, kakoršen je v resnici. Zagovarja tudi stavek, da je človek po svoji naravi dober.

Glede organizacije dela pravi, da se mora država v treh točkah vrniti na pravo stališče. Te točke so:

1. Država mora priznati božjo avtoriteto.

2. Država mora braniti vrednost in pomen očetove avtoritete.

3. Država mora braniti spoštovanje do ženske.[1]

Ko je bila l. 1870. proglašena papeževa nezmotljivost, je bil Le Play zelo vesel. Tedaj je šele spoznal veliki pomen cerkve, rešiteljice in gnoba.

Ustanovil je šolo za izboljšanje socialnih razmer. Po tej šoli so se ravnali celo protestanti (Gladstone). Po njegovem načelu bi se mogla država reformirati v socialnem smislu. On je napravil načrt za reformacijo, ki je pa sestavljen bolj v liberalnem duhu. Po njegovem mnenju bi se mogla država reformirati v sedmih točkah. Te so: religija, last, rodbina, delo, asociacija stanov, zasebna iniciativa, posebno pri vladi.

Glede na to, kako bi se pomagalo delavstvu, povdarja Le Play „patronažo". Ta patronaža naj skrbi za stalne delavske razmere in za to, da doseže sporazumljenje o plači;

---

[1] Glej „Slovenec" 24. okt. 1904. Govore ob 10-letnici „Kat. društva za Delavke".

dovarne naj pa skrbe, da se goji varčnost. Dalje še zahteva, da ima vsak delavec nekaj svoje lastnine (svoj dom) in pa, da se goji spoštovanje do žene.

Patronaže je ustanovil pravzaprav sv. Vincencij Savljanski. To so hiše, kjer krščanska ljubezen skrbi za zapuščene, revne, bolne, hirajoče. Tako naj bi po nauku Le Playevem skrbel tudi delodajavec za svoje delavce v vseh ozirih.

Take patronaže so tudi še danes po več mestih (Antverpen). V Avstriji imamo patronaže za varstvo deklet, in v novejšem času tudi za varstvo zapuščenih delavskih otrok. V takih zavodih delujejo največ bogate gospe. —

B.

Narodna ekonomija.

Uvod.

Metoda narodne ekonomije.

Metoda narodne ekonomije mora biti induktivna, praven pa mora biti tudi silogistična. A priori moramo priznati že nekatere metafizične in moralne resnice, in sicer tiste, ki pojmujejo človeško naravo in njen odnos do moralnih dejanj. Ta odnos je metafizičnega značaja. Ker je pa človek svobodno odgovorno bitje, zato upoštevamo tudi etični značaj.

To moramo torej priznati kot princip a priori in na tej podlagi induktivno študirati gospodarsko življenje.

Najprvo pokažemo stanje, kakoršno je, potem tega stanja zakone in splošna načela, in potem induktivno razvijemo dejstva. Nato moramo pregledati načela, če so prava, primerjati jih moramo z metafizičnimi in etičnimi načeli, razmotrivati človeško naravo in sklepati iz tega na izboljšanje gospodarskih razmer.

Ekonomija ni torej samo empiristična veda ampak tudi veda, ki ima svoj temelj v filozofiji in sicer v nravnem pravu, spada torej v etiko.

Delitev narodne ekonomije.

Predno začnemo s principi gospodarske vede, moramo podati njeno razdelitev. Deli se ta veda v štiri dele:

1. Materijo treba dobiti iz narave in jo primerno obdelati. To obravnava prvi del, ki ga govorimo: produkcija. Kot dodatek k temu delu pa privzamemo zakone za delavsko varstvo.

2. Blago, ki se po raznih podjetjih in delavnicah proizvaja, mora priti med ljudi. Zato govorimo v drugem delu o raznih potih, po katerih prihaja blago med ljudi. Ker je pri tem glavno sredstvo denar, govorimo na posebno o denarju, bankah in borzah. Naslov temu delu bo krožnje (cirkulacija) blaga.

3. Pri produkciji in cirkulaciji deluje več oseb in vsaka različno. Zato nastane vprašanje, kako naj se deli dobiček med delajoče osebe. To obravnava poglavje o razdeljevanju blaga.

4. Blago, ki se proizvaja, se porabi kakor zopet za nove dobrine ali pa se povžije, kar obravnava poglavje o konsumpciji blaga.

To nazorih krščanske sociologije je najvažnejši nauk o konsumpciji, zato bi se vsi zakoni morali meriti po konsumpciji. Moderna šola pa stavlja na prvo mesto produkcijo in napravlja tako iz človeka sužnja stroje.

To je osnovna zmota moderne šole. – Mi se bomo oprijeli še razdelitve le zato, ker se po vseh novejših delih nahaja ta delitev. Sicer pa trdimo vedno: zato se provincira, da se konsumira, ne pa obratno.

I. Poglavje.

Produkcija.

I. oddelek.

Delavsko vprašanje.

1. Delovna pogodba.

Glavna faktorja produkcije sta delo in kapital. Ta dva stopita pri produkciji v zvezo na podlagi pogodbe. Pogodba med delom in kapitalom bi morala biti pravična, biti bi morala v razmerju s prodajnimi silami.

Po liberalnih načelih stopi delo v zvezo s kapitalom potom navadne kupčijske pogodbe, vsled katere proda delavec svoje moči kapitalu. Po svojem bistvu se ta pogodba res prav nič ne loči od navadne kupčijske pogodbe, kakor jih pozna rimsko in vsako drugo pravo: dovoljeno je, da sme delodajavec svoje moči kolikor mogoče drago prodati, delodajavec jih pa sme kolikor mogoče po ceni kupiti. Ta dovolitev velja seveda le v teoriji, v praksi pa ne.

Krščanski srednji vek ne pozna take zveze kakor jih pozna današnja liberalna doba. Vsaka pogodba se je sklenila na podlagi cehovih statutov. Pogodba se je sklenila na vse drugačni podlagi kot sedaj: delavec in delodajavec si nista bila kupec in prodajavec, ta po-

godba je bila organizacijska. Delo se je smatralo v srednjem veku kot mučevanje, in tisti, ki je delal, je bil vedno pod varstvom javnosti. Njegov vstop v delo ni pomenjal prodaje njegovih sil, marveč tisti, ki je vstopil v delo, v službo, se je zavezal, da bo posvetil vse svoje moči za neko podjetje, tisti pa, ki je vzel delavca v službo, mu je obenem zagotovil, da bo po razmerju njegovega pomena za podjetje zanj skrbel. To je pravo pogodba na podlagi institiae distributivae, ne pa ona kupčijska, ki sloni na podlagi institiae commutativae. Kdor je vstopil pri kaki družini v službo, je veljal za člana tiste družine, pri kateri je služil. Dekla, ki je vstopila v službo, ni prodala gospodarju svojih moči, ampak je vstopila v krog njegove družine in delala za njegovo hišo, on pa je skrbel zanjo kot za člana svoje družine.

Ker je bilo v srednjem veku razmerje pravo, organizacijsko, zato ni bilo treba zakonov za delavsko varstvo. Tako razmerje vlada dandanes med državo in njenimi uradniki, profesorji, učitelji. Uradnik ne proda državi svojih moči, uradnik vstopi v državno službo in je zato preskrbljen tudi za slučaj bolezni, v starosti pa dobi svojo pokojnino, sam, udova in sirote.

Kjer vlada organizacijsko razmerje, je treba vse drugačna zveze nego na podlagi kupne pogodbe. Delavcem ni treba svojega gospodarja ljubiti, gospodar jih radi tega ne more in ne sme

pregnanjati; pri uradnikih je pa to drugače, zato se lahko uvede zoper nje disciplinarna preiskava.— Naši zakoni pa vendar postopajo vse drugače. Če posel svojega gospodarja zapusti, če prelomi delavsko pogodbo, mora iti nazaj v službo ali pa v zapor. Če trgovski pomočnik izda skrivnosti svojega gospodarja, mu mora povrniti škodo, ki jo ima gospodar radi tega, povrhu pa mora še v zapor.

Tu posega torej vmes razmerje, katerešno more vladati le na podlagi organizacijske pogodbe. Tako zakoni sami indirektno priznavajo, da je delavska pogodba nekaj več nego navadna kupna pogodba. Pri delu namreč točimo:

1. Fizične človeške sile. Te se lahko kupijo in prodajo za denar.

2. Duhovne sile, ki se kažejo v kulturi, umetki, obrtniški izobrazbi, kar se dosega s pouko, šolami...

3. Moralno stran dela, ker pri delu moramo gledati na poštenje in svestobo delavcev.

Če se torej prodajajo dela, ki ga ne pospešujejo samo človeške mišice, pri katerem deluje tudi um, zaupanje in poštenje, sledi iz tega, da delovna pogodba na podlagi kupne pogodbe ni prava. Duševne lastnosti se ne dajo kupiti z materialnimi dobrinami ampak le z enakimi duševnimi. Poštenje se kupi le s poštenjem, zaupanje le z zvestobo.

Podlaga pri sklepanju pogodb je pa svoboda,

brez svobode se pa pogodba ne da skleniti po pravih načelih.

Delo in kapital ne moreta biti ravnopravna; delo je osebno, kapital je pa nekaj materialnega. Delo je osebno, zato se opaža v delu tudi osebnost človekova, njegova inteligenca in vest. Človek je pri delu causa efficiens; delo je nekaj vzvišenega, ker v delu posnema človek Boga v njegovem stvarjenju. Zato pa človek ne sme biti nižji od stvari, suženj kapitala.

V praksi se pa seveda ne vrši vse tako. Ker je po liberalnih načelih delovna pogodba navadna kupna pogodba, zato je človek postal suženj strojev, suženj mrtve stvari. To suženjstvo se vedno nadaljuje.

Dandanes so pa vendar prišli do zaključka, da treba svobodo ozire na delovno pogodbo vsekako omejiti, da se morajo napraviti zakoni, ki omejujejo svobodno kupno pogodbo v prilog delavcu, in to so zakoni za delavsko varstvo (die Arbeiterschutzgesetze).

2. Zakoni za delavsko varstvo.

a. Kdo je dolžan dati zakone?

Država je dolžna skrbeti za varstvo delavcev, država mora čuvati delavce v duševnem in telesnem oziru. Nobena pogodba ne sme biti veljavna, če je v nevarnosti duševna in telesna integriteta delavčeva. V dušnem oziru mora skrbeti država, da ni v delovni pogodbi ovir za moralnost, za versko izobrazbo, za to-

stojno izpolnjevanje verskih dolžnosti ...; v telesnem ozira mora skrbeti, da se odpravijo nevarnosti za zdravje in življenje, da se določi čas za počitek, da se določi čas, da delavci morejo opraviti svoje očetovske in materine dolžnosti. Sem spada tudi vprašanje o plači, stanovanju delavcev in o pravici združevanja.

b.) Delitev delavcev glede na varstvo.

Delavce delimo po našem zakoniku v več vrst:

1. Delavci v obrtu. Sem spadajo: tovarniški delavci, rokodelci, delavci v domačem obrtu[1].

2. Delavci v trgovini. Ločijo se v pisarniško osobje (blagajniki, knjigovodje) in trgovinsko osobje (komi). Poleg teh spada sem tudi vse drugo služabništvo, ki se rabi pri trgovini (Ladenpersonal).

3. Delavci, ki služijo pri prometu na suhem: uslužbenci pri železnicah, pri tramvaju, izvoščki, delavci po pristaniščih, vsi, ki nakladajo in razkladajo blago.

4. Delavci, ki so pri prometu na vodi: mornarji in drugi delavci po ladijah, delavci plovnih in parobrodnih družb.

5. Delavci po gostilnah: natakarji in natakarice, kuharji in kuharice.

6. Posli. Sem spadajo vsi, ki služijo za domače gospodarstvo: pestunje, hlapci, dekle, sobarice, gospodinje, kočijaži, lovci.

7. Rudarji, gozdni delavci in poljedelci, naj

---

1) za tovarno se zahteva po naših zakonih vsaj 20 delav-

so že stalno v službi ali Dninarji.

8. Delavci, ki imajo večidel duševo delo: nadzorovano osobje po tovarnah, delovodje, načelniki po pisarnah, izobražene osebe, ki si služijo kruh za plačo: Domači učitelji, tehniki, risarji, umetniki, igravci, operni pevci, uradniki raznih državnih skupin: dežel, okrajev, občin.

c. Kako daleč sega obrtni red?

Obrtni red velja le za delavce v obrtu, ne razteza se pa na delavce drugih panog: na delavce pri poljedeljstvu, gozdarstvu, na Dninarje, na delavce po rudokopih, po ladijah, na domačo industrijo, na podjetja pri železnicah, na krošnarje, na trgovske delavce.

Za delavce po rudokopih določa varstvo rudarski zakon (Berggesetz), za delavce v trgovini pa nekaj malega naš državljanski zakonik (bürgerliches Gesetzbuch) in trgovski zakonik (Handelsgesetz) [2].

Sicer pa določa državljanski zakonik le način delavske pogodbe, drugega pa nič; zato je dandanes večina delavcev brez varstva.

A dandanes, ko vsi delavci, tudi navadni posli, dobivajo vedno bolj in bolj delavski značaj, moramo skrbeti tudi za varstvo teh ljudi. [3]

---

skih moči. V domači obrti morajo po družinah delati samo člani dotične rodbine. Obrt je navadno le stranski zaslužek.

2) Pregled naših najvažnejših zakonikov: slovenski: Ant. Kralj, obrtni red; dr. Schweitzer, Naš društveni in shodni zakon; - nemški: Bürgerl. Gesetzbuch; Berggesetz; Genossenschaftsgesetz.

3) Nemški državni zakonik je v tem oziru veliko boljši in popolnejši od našega. Natančno loči „Lohnvertrag" od

Pri nas na Kranjskem imamo za posle že zastarele deželne predpise, in sicer za Ljubljano iz l. 1858. št. 6, za deželo pa iz l. 1859. št. 21. Ti predpisi danes ne zadostujejo več; danes treba novih postav! – Saj vidimo vsepovsod, da imajo danes posli slaba stanovanja, slabo hrano, nobene skrbi ni za varstvo moralnosti, nič važnega ni določenega za vstop in izstop iz službe. Zato se po mestih – žal – prepogosto zgodi, da imajo gospodinje posle, katerim ne plačajo niti vinarja, ker vsak odide pred časom iz službe.

d. Razvoj zakonov delavskega varstva.

Po rimskem pravu je bila delavska pogodba civilno-pravna pogodba, ki se sklepa med dvema enakopravnima strankama, in v kateri se določi pravno razmerje obeh strank. – Germansko pravo pa uči, da je delavska pogodba (pa-nočo) pogodba odvisnosti. Po tej pogodbi vstopi delavec v neki organizem in se zaveže, da hoče po zakonih tega organizma delati v blagor organizma, organizem se pa zaveže, da hoče delavcu dati, kar mu po zakonih pristaja.

Krščanstvo je nazore o delu še polepšalo. Delo je postalo javnopravno, ker je po krščanskih nazorih delo potrebno za ohranenje javnosti. Delo je dobilo značaj mnadra in delavec je veljal toliko kot mladnik. Kadar je postal delavec mojster, je to pomenjalo toliko, kakor če sedaj iz navskul-

---

„Dienstverstrag"-a, kar ni pri nas nič. Dalje zahteva, da morajo delavci izvrševati svoje verske dolžnosti in gospodarji morajo skrbeti za moralnost, za zdravo stanovanje svojih

tanta postane adjunkt. – V tem času še ni bilo treba zakonov za delavsko varstvo.

Ko so pa v novejši dobi uvedli industrializem, se je takoj pokazal prevelik pritisk delodajavcev na delavce in zato tudi potreba zakonov v korist delavcev.[1])

„Na Francoskem so dobili take zakone l. 1845., v Belgiji l. 1825., severna nemška Zveza l. 1869.

V Avstriji smo dobili take dne 20. sept. 1859. Ti zakoni so zasnovani večina na liberalnih načelih[2]), zato je bilo treba te zakone spreminjati, in to se je zgodilo takrat, ko je v Avstriji padla liberalna vlada (ministerski predsednik grof Taaffe). Popravljali so te zakone l. 1883., 1885., 1895., 1902., 1905.

Že v času liberalnega gospodarstva se je pokazalo, da so ti zakoni pomanjkljivi. Nekateri duhovniki in plemiči so se začeli zanimati za socialne razmere delavskega ljudstva, priredili so tedenske sestanke in predavanja. Duša temu gibanju je bil baron Vogelsang, ki je prišel iz Nemčije v Avstrijo in zanesel semkaj Kettelerjeve ideje. V „Vaterland“-u je jel pisati socialne razprave. Njegova učenca sta postala kneza Lichtenstein in Clam-Martinic.

---

poslov... Glej Nemški zakonik pogl. 26. §§ 1151 sqq.

[1]) Natančneje o delavski pogodbi glej „Socializem“ str. 74–82, o delavskem varstvu pa glej v „Katol. Obzorniku“ II. letnik, članek: „Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji“ str. 1–29.

[2]) zakone glej Ant. Kralj, Obrtni red, poglavje 14. stran 107. in naslednje.

Pozneje je začel v to Družbo zahajati tudi sedanji dunajski župan dr. Lueger. Tako se je vzgojilo nekaj mož, ki so dobili prave pojme o delavstvu. Zahtevali so, naj se premišljuje, kako bi se odpomoglo bednemu stanju delavskega ljudstva. Njih zahteva je dosegla precej za tisto dobo.[1]

3. Sklepanje pogodbe.

a. Kdo sme sklepati delavsko pogodbo?

Otroci pred 12. letom se ne smejo rabiti pri obrtnem delu, od 12.–14. leta ne smejo biti pri takih delih, ki bi škodovala njihovemu zdravju ali izpolnjevanju šolskih dolžnosti. Za rudnike so delavci pred 14. letom ne smejo jemati; otroci smejo izvrševati le lažja dela, če imajo za to dovoljenje od rudniške oblasti in če ne zamujajo šole. Delavci od 14.–18. leta smejo izvrševati dela, ki niso škodljiva njih razvoju in zdravju. Ženske

[1] Prvo, kar so dosegli, je bila delavska enketa: delavci in delodajavci so se poklicali v ~~Državno~~ Drž. zbornico, kjer so na sistematično stavljena vprašanja odgovarjali, kako se jim godi. Na podlagi tega se je uvedlo pri nas socialno zakonodavstvo. Prej smo imeli pri nas celo ministre, ki so trdili, da v Avstriji ni socialnega vprašanja.– Socialno delo se je vršilo edinole od Krščanske stranke, ki je druge stranke potegnila za seboj. Najbolj so se upirali liberalni poslanci in med temi najbolj nemška liberalna stranka. Govorili so celo n. pr. da 11-mni delavnik pomeni pogin vseh predilnic v Avstriji, a vendar klinb temu ni še nobena propadla.

in dekleta ne smejo delati pod zemljo. Porodnice smejo delati šele čez 4 tedne po porodu.

Trgovinski minister sme v zvezi z ministrom zunanjih zadev označiti dela, pri katerih se delavci in delavke ne smejo skupno rabiti.-

6. Kako se sklepa pogodba?

Polnoletni moški in polnoletne neomožene ženske smejo sklepati pogodbo kakor hočejo; vezani so le na obrtni red.

Omejitve so sledeče

1. Vsak delavec mora imeti delavsko knjižico. Brez te ne more biti sprejet. Knjižico izroči delodajavcu, ki ob izstopu zapiše vanjo, koliko časa je dotični pri njem služil. Napiše mu lahko spričevalo, a slabega mu ne sme.

2. Vsako podjetje, ki ima več kakor 20 delavcev, mora imeti svoj delavni red (Arbeitsordnung), ki ga podpiše delodajavec. Vsak delavec ga dobi pri vstopu v službo v roke. V delavnem redu stoji zapisano, kakšno delo se nalaga delavcem, kakšno ženskam in otrokom, kedaj in kako dolgi so presledki med delom, kedaj se izplačuje, dolžnosti nadzorovalnega osobja, kako se ravna z delavci v bolezni, kako se odpove služba in kedaj se sme pogodbo takoj razdreti; končno tudi disciplinarne kazni.

Delavni red se mora predložiti obrtni gosposki, ki je pri nas policijska gosposka.

Glede omoženih žensk določa § 92 drž. zak., da sme mož zahtevati, da stanuje žena v

njegovem stanovanju. Iz tega sklepajo, da potrebuje žena moževega dovoljenja, če vstopi v službo, kjer mora bivati stalno v prostorih delodajalca.

Mladoletni ljudje smejo vstopiti v službo brez zastopnikovega dovoljenja. Brez važnega vzroka jih varih ne sme nazaj pozvati, dokler se ni izvršilo dogovorjeno delo. Mladoletni ima pravico, da po svoji volji razpolaga s svojo plačo. V delavski knjižici mora biti označeno ime in stanovanje njegovega varihа kakor tudi dovoljenje, da sme sklepati pogodbo. Če pravi drž. zakonik, da ne sme zastopnik pozvati mladoletnega delavca od dela prej kakor je pogodba končana, ni to v nobenem nasprotju s tem, da sme mladoletni sklepati pogodbo šele, ko dovoli varih.

Mladoletni tudi lahko sklene pogodbo, kaštere delovanje je zunaj obrtnega reda.

c. Vsebina pogodbe.

1. Delavna doba. Po našem zakoniku imamo določen čas dnevnega dela. Za tovarniške delavce ne sme presegati več nego 11 ur. Trgovinski minister sme določiti podjetja, pri katerih se sme z ozirom na posebne razmere po 1 uro več delati. Prav tako sme trgovinski minister dovoliti onim podjetjem, ki delajo noč in dan, večji nego 11 urni delavnik ob času, ko se menjajo šihti. V ministrski določbi z dne 17. maja 1885. je dovoljeno, da smejo nekatera podjetja (Hüttenwerke, Papier-, Zucker-, Brau-

rvein-, Kmostein- fabriken) ob času, ko menjajo šihte, delati enkrat na teden 18 ur.

Če je treba, da se kaj več naredi, sme železna vlada dovoliti za daljšo dobo nego 3 tedne. Po 3 dni na mesec se lahko daj dela, če se le naznani obrtni gospodki. Kar se dela čez določeni čas, se mora posebej plačati.

Rudarji imajo le gnmi delavnik.

2. Počitek. §. 74, a obrtnega reda dovoljuje na dan 1½ ure počitka. Na poldne naj odpade vsaj 1 ura. Če delavna doba traja 5 ur ali manj, tedaj lahko pavza odpade.

Sobotni popoldanski šihti morajo biti krajši, da si delavci lahko nakupijo potrebnih stvari za nedeljo in se tako omogoči nedeljski počitek v trgovinah.

Čiščenje delavnih prostorov je dovoljeno v nedeljo; če to ovira delavca, da ne more k službi božji, naj se gleda na to, da ima delavec prosto vsaj drugo nedeljo.

3. Ženske in mladoletni. Med 8.- 5. uro ponoči ženske ne smejo delati v tovarnah. Sme se pa ženskam dovoliti delo v tovarnah, kjer delajo noč in dan. Ponoči se lahko dovoli, da delajo ženske 11 ur. Za mladoletne delavce (14- - 16 l.) veljajo iste določbe kakor za ženske. Otroci od 12.- 14. leta ne smejo delati v tovarnah, v drugih zavodih pa le po 8 ur na dan. Ta določba ne pozna nobene izjeme. Ponoči ne smejo delati. Počitek imajo kakor odrasli delavci. Nedeljsko delo pri otrocih kakor za odrasle.

d. Koliko časa velja pogodba?

Pogodba velja lahko za določen čas, največ se pa sklepa na nedoločen čas. Če čas odpovedi ni natančno določen, potem velja 14 dnevna odpoved. Delavec, ki dela na akord, ne sme dela prej zapustiti, dokler ni vsega izvršil. Po rudokopih velja tudi 14 dnevna odpoved, pri trgovskih pomočnikih pa se šteje za odpoved 6 tednov. Odpovedati se sme le konec vsakega četrtletja; torej 6 tednov pred koncem marca, junija, septembra, decembra.

So pa tudi slučaji, da se more brez odpovedi izstopiti ali odsloviti kogra iz službe.[1]

e. Učna pogodba.[2]

Vajenec se zove tisti, ki vstopi v delo pri kakem obrtniku, da bi se dela praktično priučil. Predpogoj temu vstopu je učna pogodba, ki je lahko ustmena ali še bolje, pismena. V pogodbi mora delodajavec zagotoviti, da bo svojega učenca izučil, da bo skrbel za njegovo moralnost, da bo učenec lahko izvrševal svoje verske dolžnosti, da ga ne bo mučil. Če je bil delodajavec kaznovan radi prevelike dobičkaželjnosti ali radi nemoralnosti, potem sme imeti vajence le, če mu dovoli obrtna gosposka. Preskušnja za vajence traja 3 mesece; med časom lahko vajenec zapusti mojstra brez odpovedi. Učna doba traja v tovarnah 3 leta, v delavnicah pa 2–4 leta.

---

1) Glej „Obrtni red" §§ 82 in 82 a.

2) Glej „Obrtni red" §§ 97–105.

4. Delavska plača.

Po krščanskih načelih mora biti plača taka, da more preživiti delavec sebe in svojo družino. Teoretično smemo reči, da ima država pravico, da sme braniti koristi delavca s tem, da postavi neko vsoto, pod katero ne sme biti delavec nikoli plačan. V praksi bi bilo pa to bolj nevarno, ker bi ta minimalna plača v nekaterih slučajih res koristila in plačo zvišala, bila bi pa obenem ovira za izboljšanje plače. Vsota, ki izraža plačo, fluktuira in se ravna po razmerah, v katerih se živi: ob času vojske, draginje, lakote je treba več plače nego v normalnih razmerah. Stalno fiksiranje plače je zato nemogoče. Država bi mogla k večjemu podati kak poskus, način, kako naj se plača fiksira (n. pr. po tarifnih komisijah i. t. d.); določevanje plače je pa najbolje pustiti. Naš zakonik ne govori prav nič o minimalni plači, tudi zakoniki drugih držav molče o tem. § 1152. drž. zak. pravi, da se vsaka delavna pogodba, ki se sklene, hoče tudi plačati. Plačo določi sodnik, če ni dogovorjena v pogodbi. § 1156. pa govori, da se plačuje potem, ko se je delo dovršilo.

Plačuje se običajno na dan, teden, mesec. Če ni nič določeno, kako naj se plačuje, velja obrok ob sedmi[1]. Plačuje se vedno za nazaj, zato živi delavec v vednih dolgeh; zakaj delavec

1) Več glej „Obrtni red" § 77 in § 78.

mora plačevati vedno naprej stanovanje, v prodajavnici jemlje sicer na knjigo, zato pa dobiva vedno najslabše blago.[1]

Čim krajša je doba plačevanja, tem bolje je to za delavca; čim daljša je doba plačevanja, tem bolji je to za delodajavca.

Plačevati se mora le v denarju, nikdar ne v markah, da si morajo potem delavci kupovati le pri tovarniškem trgovcu; tako ravnanje je strogo prepovedano. To poslednji način se zove truck-system.[2]

Kako naj se plačuje, zakon ne določa nič. Plačuje se navadno od kosa (akordna plača) ali pa od dneva. Za delodajavca je boljši akordna plača, ker tako delavca laže kontrolira, za delavca je pa slabša, ker se premnogi delavec radi večjega zaslužka njene. Ker je delo je itak nevarno, je akord tem nevarnejši.

Obširneje še nekaj o delavskih razmerah v Ameriki, kar poroča „Christliche Arbeiter-zeitung" dne 13. maja 1905. — Delavske plače so v Ameriki neprimerno večje od naših. Mi-

---

[1] Omenjamo tu tudi razne špekulante in špekulantke, ki izcitnjujejo iz delavcev tudi poslednji denar za malovredno obleko, pijačo... Mlado, neizkušeno dekle si kupi vsega, kar ji srce poželi in tako zleze nevede v dolgé. Dekle si pristruje v hrani, išče slabih in cenih stanovanj ter si tako sama sebi kupi jetiko in grob. — Če se pa taka dekle omoži, prinese vedno premalo plače domov in nekega dne je šepena od moža, ko ta zve za njen dolg.

[2] Glej „Obrtni red" str. 131, op. in „Socializem" str. 305.

jarji v New-Yorku zaslužijo na dan po 30 K, zlatarji celo do 100 K. Povprečno zasluži moški na dan do 2 dolarjev, ženske pa 5-6 dolarjev na teden.

Toda pomisliti moramo, da so delavci v Ameriki popolnoma brez varstva in da se tam jako hitro dela, kar delavčeve moči silno izrabi. Ko je delavec star 35 let, ga marsikje vdslove ij dela, ker ne more več dovolj hitro delati, njegove moči so proč. Po tovarnah nimajo nič varnostnih naredb.

Eksistirajo v Ameriki pač delavske družbe, ki pa ne podpirajo v nesreči ali onemoglosti, ampak le za slučaj smrti.[1]

Kako se ravna v Ameriki nasproti delavcem, kaže najbolj sledeči slučaj ij novejšega časa: v Newyoreški državi so hoteli delavno dobo določiti po zakonu. Podjetniki so se joper to pritožili in stvar je prišla pred sodišče v Washington. Sodišče je izreklo, da tak zakon nasprotuje ustavi. Zakon v korist delavca je torej v Ameriki proti-ustaven.

5. Denarne kazni.[2]

Delavcu se sme za njegovo pregreške naložiti tudi denarna kazen. O kaznih se mora voditi poseben zapisnik, kamor se tudi za-

---

[1] Slovenci zovejo tako društvo „Enota". Morda napačna prestava angl. besede „union" = družba, ali pa napačna raba češke „jednota" = spolek, društvo.

[2] Glej „Obrtni red" § 90.

piše, zakaj so se naložile. Če se delavec pritoži, se mora zapisnik predložiti gosposki. Če sodnik uvidi, da je kazen previsoka, jo lahko zniža.

Treba pa je zlasti omenjati, da je pravni čut pri delavcu še jako malo razvit. Vsako krivico prestopi, le redkokedaj se pritoži.[1]

6. Skrb za zdravje, stanovanje in nravnost delavcev.

Vsak delodajavec je dolžan, da na svoje stroške uredi delavnico tako, da v njej ni nevarnosti za delavčevo zdravje in življenje. Delodajavec mora skrbeti, da so stroji prav postavljeni, da so v redu kolesa, transmisije, kotli; gledati mora, da so delavni prostori čisti, svetli, brez prahu, dovolj zračni; skrbeti mora za zdrava delavska stanovanja, skrbeti mora za zdravje delavcev pod 18. letom; skrbeti mora tudi za nravnost delavcev.

Za delavce, ki delajo po tovarnah za žveplanke s fosforom, veljajo še posebna določila. L. 1884. je izšel tudi zakon, ki skrbi za varstvo delavcev po rudnikih. Ta zakon je precej dober, boljši nego so podobni zakoni po drugih državah.

---

[1] Tu že omenjamo potrebo obrtnih sodišč. Sebaj išče delavec svojih pravic pri glavarstvu. Dotični obrtni komisar je nekaki sredník med delavcem in delodajavcem, a le prerad na strani zadnjega. Delavec zato navadno izgubi pravdo in z njo pogum, da bi se še enkrat pritožil. Danes je advokatov, veščih obrtnega reda, malo; znamenje, da je takih pritožb malo. Če bi bila obrtna sodišča, bi bila stvar gotovo drugačna.—

Glede na zdravje bi bilo treba še koristih izpremenb. Delavnice so večkrat pri malem obratu pod vsako kritiko.

Glede moralnosti bi bilo treba nastaviti kazen za zapeljevavce žena. Delavci in delavke naj delajo ločeni po spolu in sobah. Ženske in otroci naj bi ne delali nikdar ponoči. Delavcem naj se da čas in možnost, da morejo zadostiti svojim verskim dolžnostim.

Kar se tiče zdravega stanovanja, je naš zakon še veliko pomanjkljiv. Zakon samo pravi, stanovanja ne smejo biti nezdrava, nikjer pa ni določeno, kakšno stanovanje je nezdravo, za delavca nesposobno.

Pri nas imamo dve zakoniti določbi za delavska stanovanja:

Prva - starejša - določba pravi, da se tistim delodajavcem znižа hišnonajemninski davek, ki imajo delavce v stanovanju. Druga določba pa govori, da so delavske hiše, ki jih zida kaka podjetniška družba, skozi 24 let prosto davka, če deželni zbor v to privoli.

A to je še premalo določenega, ker potreba zdravega stanovanja se ne tiče samo delavca ampak tudi rokodelca.

Higijenske razmere se premalo upoštevajo. Vsaka družina bi potrebovala najmanj 2 sobi in kuhinjo. Na vsako odraslo osebo mora priti saj 15 m³ zraka.

Stanovanja nižjega ljudstva ne smejo biti dražja kakor so ona drugih stanov v pri-

meri z njihovo plačo. Več nego 1/5 svojih dohodkov ne sme nihče dati za stanovanje, sicer ne more shajati z drugimi potrebami.[1]

Tudi drugi gospodarji, ki imajo delavce v svojih hišah, naj bi dosegli znižanje hišnonajemninskega davka, ne samo delodajavci.

Delavska stanovanja so silno nezdrava. Nikjer ne gospoduje tako bela žena nego med delavskimi vrsti. Rodbine, ki so imele po 10 otrok, imajo komaj enega živega in zdravega. Moje, stari po 40 let so že vdovci domačega ali kraja. In če se v taka stanovanja enkrat vseli jetika, potem gredo cele družine pod zemljo...

Za nravnost so taka stanovanja peklo. Če tudi le ena sama družina prebiva na enem prostoru, je mori to nravnost, kaj šele, če je več rodbin v enem stanovanju, kar se pri mestih večkrat godi.[2] Kaj šele, če je moj pijanec, včasih pa povrhu še žena, pogovori, obnašanje: vse je morilen nož za nravnost in sramežljivost njegovih otrok. Mnoge delavske žene si skušajo na ta način nekaj prislužiti, da imajo mlajše delavce - fante in de-

[1] Gl. „Kat. Obzornik" l. I, str. 221: Stanovanja delavskega gibanja. - Današnjes plačia največ stanarine oni, ki najmanj zaslužijo. Vzemimo si za vzgled mažnika, ki zasluži 300 K in plača za stanovanje 500 K na leto, torej 1/6 svojih dohodkov. Delavec pa zaslužuje recimo 500 K na leto. V tujini ima dobi 1 sobe in kuhinje izpod 300 K, torej plača za stanovanje več nego 1/5 zaslužka. Glede na zgoraj postavljeno načelo naj bi plačal krčijem 160 K na leto.

[2] Kat. Obzornik" l. I. str. 222.

kletka ali pa oboje skupaj — na hrani in stanovanju. Če so ti ljudje pošteni, se je lahko izhaja, a žalibog, da največkrat niso pošteni. V takih razmerah se prav lahko zgodi, da pade delavčeva žena, da izgubi zakonsko svestobo; prešuštva so pogostna. Posledica temu je: ločitev zakona, razbite družine, mučeno življenje, slaba vzgoja otrok...

Slabo stanovanje je vzrok, da se delavec jame ogibati svojega doma, da si išče veselja med veselimi tovariši v gostilni: delavec postane pijanec. Kaj šele postane mlado, nejakušno dekle, če pride v tako luknjo. Gorje ji, če nima poštene družbe! Padec ji je neizogiben.[1]

Podlaga srečnega in zadovoljnega življenja je ljubezen do doma, družine, do žene. Ljubezen pa oživi, če ima rodbina lepo, čedno, zdravo in prostorno stanovanje.[2]

Skrb za to [illegible] prevzamejo delavske žene. Čut lepote je vsakdi pri ženskah jako [illegible] razvit: naj ga tukaj porabijo! Nekaj podob- in hiša ima kaj drugačno lice. Tudi naj se ne zanemarja hišni oltarček, kras vsake delavske, vsake slovenske hiše. Potem bo delavec ljubil

---

[1] "Kat. obzornik" l. I. str. 223. opazka pod črto.

[2] "Po Nemškem imajo delavci boljša stanovanja ko pri nas. - V Londonu imajo tako prirejeno, da stanuje en sam delavec v eni hišici — Nad 250.000 ljudi prebiva v Londonu po takih stanovanjih. Več glej, Kat. Obz." l. I. str. 221 sqq: Stanovanja delavskega ljudstva, in l. II. str 1, sqq: Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji. Dalje: Dr. Ludvig Lintzheimer: Die Arbeiterwohnungsfrage 1902.—

svoje stanovanje, potem bo vesel hodil na delo, drugače bo hodil po gostilnah, iskal bo dela tu in tam, popival tu in tam ...

Torej: reforma stanovanj!

Je l. 1851., torej v času, ko je še vladalo načelo Smithovo o svobodni konkurenci, imamo na angleškem že zakon o reformi stanovanj. Nikjer se ne pozna tako jelo škodljivi upliv svobodne konkurence kakor ravno tu, ko se gre za stanovanja. Naj napravi delodajavec delavcu slabo stanovanje, se naseli v delavske družine bolezen, pride jetika, zaplodi se tifus, katerih drugi nalezljive bolezni. In pri tem ni v nevarnosti samo delavec in njegova družina, take bolezni ne prizanašajo potem nikomur, niti delodajavcu, niti njegovi družini, njegovim otrokom. Če je kje, je tukaj resnično besedilo sv. pisma: Mentita est iniquitas sibi.

Na angleškem je vse določeno, kakšno mora biti delavčevo stanovanje. V kleti ne sme nihče stanovati, ker je tu premalo zraka. Posebna komisija skrbi za vestno izpolnjevanje teh določil.

Tudi pri nas bi bilo treba stanovanja nadzirati; to nalogo bi morala prevzeti deželna vlada ali okrajna glavarstva ali mestni magistrat predvsem.

V prvi vrsti je pa poklicana država, da nadzira delavska stanovanja. Če jih pa že ne more nadzirati, naj pa vsaj skrbi, da bode delavci država in čedna stanovanja. Če si hoče

postaviti svojo hišico delavec, naj mu gre povsod na roko; saj ima od zdravih delavcev korist edinole država. Hišnonajemni davek naj se regulira, sedaj je prepogumen.[1] Če stanuje delavec v tuji hiši, naj plačuje hišnonajemninski davek sam, a ta naj se primerno znižа. Odpuščanje s stanarino naj se prepove.

Zdravo telo — najboljše blago. Zato naj država izpregleda, da začne skrbeti za zdrava stanovanja delavcev, da hoče podpirati njih želje za zdrava stanovanja, da bo podpirala stavbinska društva s kreditom; in pri tem delu bo našla sama najlepši dobiček.

7. Delavsko zavarovanje.

Delodajavec je dolžan delavcu povrniti plačo, če je on zakrivil, da delavec nima dela) in ravnotako v slučaju nezgode; če se je zgodila vsled delodajavčeve krivde, razven v šestih slučajih, v katerih mora biti delavec zavarovan. Če se je nezgoda res zgodila, mora delodajavec spričevalo dati, ki se štempeljna prosto pošlje na okrajno sodišče, da se potem določi plačа za slučaj nezgode. Delodajavec mora dati tudi čas, da šolo dolžni delavci obiskujejo okrajno, ponavljavno ali nedeljsko šolo.

V sledečem podamo nekaj načel o delavskem zavarovanju.

[1] Drž. zakonik § 1444.

Zavarovanje[1]) je pravzaprav prisiljeno varčevanje. Na podlagi zavarovalnih načel si v obrtih plačuje neka vsota zato, da se potem v slučaju potrebe, n. pr. v bolezni dobi zato nekaj denarja.

Zdaj ločimo delavsko zavarovanje za slučaj nezgode in za slučaj bolezni.

I. Zavarovanje v nezgodah.

To zavarovanje (Unfallsversicherung) je ustanovljeno po zakonu št. 1 ex 1888. Zavarovati se morajo vsi delavci, ki delajo tam, kjer je nevarnost, kjer se dela s stroji, pri stavbah, v kamenolomih, rudokopih ... V ta namen so ustanovljene deželne zavarovalnice, v katere volijo delavci in delodajavci svoje zastopnike. Te zavarovalnice so pod nadzorstvom vlade. Kranjsko, Primorsko, Dalmacija, Tirol in Goriško ima skupno zavarovalnico v Trstu. Sedaj je v italijanskih rokah.

Vsaka zavarovalnica razdeli podjetja v svojem okrožju v takozvane nevarnostne vrste. Čim večja je nevarnost, tem višja je nevarnostna vrsta in tem višji je plačilni razred za onega, ki je zavarovan. Na podlagi nesreč se izračuna, koliko treba plačevati od goljufanja. § 17. pravi, da plačuje 9/10 delodajavec sam, delavec pa 1/10; zato pa dobi v nezgodi odškodnino.

Nezgoda se mora (§ 29) takoj naznaniti. Če se izkaže, da je delavec popolnoma nezmožen, dobi iz blagajne 60% svoje redne plače, če je

[1]) Dr. Otto Stober, Versicherungsgesetz

pa samo deloma nezmožen, pa dobi razmerno na zdravniško spričevalo več ali manj, vendar pa ne dobi nikdar nad 50 %. Če se delavcu zdi, da je dobil premalo, se more pritožiti na nadsodišče. Kako naj se ta pritožba sestavi, določa zakon v to poseben formular.

Če delavec vsled nezgode umrje, ga zavarovalnica pokoplje, vendar ne žrtvuje več nego 50 K za pogreb. Njegovi ostali pa dobe letne rente in sicer: vdova dobi po svojem možu 20% njegove plače, če se drugič omoži, se ji izplača enkraten za vselej tričkratni znesek letne rente. Vdovec dobi po svoji ženi tudi 20% njene plače, za vsako zakonsko dete se dobi 15%, če pa mu umrjeta oče in mati, pa 20%, za vsako nezakonsko dete pa 10%.

II. Zavarovanje za slučaj bolezni.
(Krankheitsversicherung).

Te vrste zavarovanje je uvedeno po zakonu z l. 1885. št. 33, ki določa, da se delavci, ki delajo pri kakem obrtu, zavarujejo za slučaj bolezni. Izvzeti so samo delavci pri poljedeljstvu in gozdarstvu. Za te je obljubljen poseben zakon, ki ga pa šele pričakujemo.

Delavec dobi v slučaju bolezni zdravnika, potrebna zdravila in po 20 tednov 60% njegovega rednega zaslužka, oziroma 60% redne dnine, ki je v dotičnem kraju v navadi. V slučaju smrti se plača za pogrebne stroške naj 20 kratni znesek dnine. (Dnino določa za bolniško blagajno politična oblast.

Za bolniško blagajno plačuje delavec 2/3, delodajavec pa 1/3 zavarovalnine.

Bolniških blagajen je več vrst. Kakor določa § 11., se imenujejo lahko okrajne bolniške blagajne, podjetniške okrajne blagajne, stanovinske bolniške blagajne (Bankrankenkassen), zadružne bolniške blagajne, bratovske skladnice, društvene bolniške blagajne, bolniške blagajnice pri dopolnilnicah, rudokopih i. t. d.

Če v kakem kraju ni nobene zasebne bolniške blagajne, tedaj se morajo vsi vpisati v okrajno bolniško blagajno. Plačanje se navadno tako, da delodajavec sam odtrga iste vrste, ki se plačuje kot zavarovalnina, in jo vplača v bolniško blagajno.

Bratovske skladnice zavarujejo poleg tega tudi še za nezgode in za starost. Po zakonu mora dobiti vsaki delavec, ki je na kakršenkoli način onemogel, vsaj po 200 K na leto. V tem slučaju je to zavarovanje slabše, nego drugod, pri zavarovanju glede na nezgode, kjer se dobi 60%. Za zakon je potreben prav izpremembe!

Zadnji čas je bivši ministerski predsednik Körber predložil nov zakon za slučaj onemoglosti in starosti. Po njegovi misli bi vsak delavec dobil letno rento, k kateri bi država prispevala 90 K.

Prav bi bilo, da bi se tak zakon razširil tudi na delavce pri poljedelstvu; potem bi naš

D Delavec, ki zasluži 800 K, dobi v našem slučaju samo 200 K, dan pa 3.60 = 480 K.

kmet saj lažje dobil delavcev nego jih sedaj dobi. Sedaj pa morajo delavci na kmetih le s strahom zlebasti v bližnjo bodočnost. Če bi bili si tjndje zavarovani, potem bi tega strahu nič ne bilo.[2]

8. Delavska razsodišča.

Če med delavcem in delodajuvcm nastanejo razpori, nasprotja glede pogodbe, morajo taka nasprotja razsoditi ali redna sodišča, ali okrajno glavarstvo, ali pa po zakonu z dne 27. nov. 1896. ustanovljena obrtna sodišča. Ta sodišča ustanavlja justični minister v sporazumljenju z deželnim zborom dotične dežele. Za predsednika imajo ta sodišča juridično izobraženega moža, ki ga imenuje justični minister, ima pa poleg tega še 10 sodnikov, ki jih volijo polovico delodajavci dotičnega okrajja, polovico pa delavci. Obrtna sodišča so potrebne in koristne naprave, pa jih na Kranjskem še nimamo.

9. Obrtne zadruge.

Pravico razsojevati imajo za svoje člane tudi obrtne zadruge. Te so stanovsko društvo in so popolnoma različne od gospodarskih in posojilniških zadrug. Te zadruge so osnovane na podlagi zakona iz l. 1873, obrtne zadruge so pa dovoljene na podlagi obrtnega reda.[2]

---

[1] Glej uvodne članke v „Domoljubu" 1905.

[2] Glej „Obrtni red" §§ 106. in 114.

zakon določa, da se mora iz zadružnih članov sestaviti razsodišče, ki potem v slučajih prepira in razpora odloča. Tam, kjer je obrtna zadruga ustanovljena, tam se člani zadruge ne morejo obrniti drugam kot na razsodišče svoje zadruge.

L. 1901. je sklenil naš državni zbor, da se smejo pri nas ustanoviti tudi kmetijske zadruge; seveda le s privolitvijo drž. zbora. V tem zakonu se gre za to, da se pridobi stanu kmečkemu stanovska organizacija. Vsi, ki pripadajo kmečkemu stanu, tvorijo potem eno zvezo; njen odbor zastopa interese celega stanu.

Zadruge bi mogle imeti mnogo pravic, pa jih jim država ne priznava. Liberalizem, ki ne pozna med posameznikom in med družbo nobenega vmesnega organizma, je seveda tudi zoper ustanavljanje zadrug.

Glavne hibe obrtnih zadrug so te-le:

1. Mogoče je, da se napravijo preobširna zadružna okrožja; mogoče je, da se razteg ne okrožje cne zadruge na celo deželo, kar je vsej stvari na škodo.

2. V eni sami zadrugi so združeni najrazno vrstnejši obrtniki, ki imajo vsak drugačne težnje in koristi; to pa jemlje zadrugi moč.

3. Napačno je tudi, da imajo zadruge premalo samostojnosti. Politična oblast ima sicer v premnogih slučajih dolžnost vprašati

zadrugo za svet ali mnenje. A ko zadruga izreče svoje mnenje, se oblast za to ne zmeni in ukrene vse po svoje.

Če pa ni niti obrtnega sodišča niti obrtne zadruge, potem sodi v zadevah, ki niso pridržani policijni oblasti, navadno okrajno sodišče.

L. 1894. je vlada zbornici predložila načrt o delavskih zastopih in spravnih uradih (Arbeiterausschüsse und Einigungsämter). Delavski stan kot tak nima nobene javnopravne organizacije. Ko je bila pa po obrtnem redu dovoljena obrtnikom organizacija, se je ta misel prenesla tudi na delavski stan. Tudi delavci so hoteli imeti svoj odbor, ki bi jih zastopal proti delodajavci. Ta odbor bi si izvolili delavci in kedar bi se šlo za kako delavsko korist, bi nastopil ta odbor in posredoval z delodajavci.[1]

Poleg tega naj bi obstajal tudi pomirjevalni odbor, spravni urad (Einigungsamt), ki bi imel svoje zastopnike med delavci in delodajavci. Ta urad bi skušal obe stranki pomiriti; če bi se to ne dalo zvršiti, potem bi urad izrekel svoje mnenje, kateremu se pa delavci uklonijo ali pa ne.[2]

Do danes se ta namena ni zvršila.

---

[1] Taki slučaji bi bili: pogajanje za vstop v delo, za plačo, za počitek, za izstop...

[2] Primeri tudi § 114 obrtnega reda in namen strokovnih društev. — Glej „Socialni“ str. 538—548. —

10. Kdo skrbi, da se določbe obrtnega reda izpolnjujejo?

Za to skrbi obrtna oblast. Ta zahteva, da predloži[1]) vse potrebne izkaze, iz katerih se izpreviđi, ali se določbe izpolnjujejo ali ne.

Vsak delodajavec mora imeti:

1. Delavske knjižice vseh svojih delavcev.

2. Zapisnik vseh delavcev, v katerem je vpisano ime, rojstvo, starost, dan vstopa ali izstopa iz službe in bolniško blagajno, pri kateri je delavec vpisan.

3. Posebna je knjiga za mladoletne delavce, v kateri je označeno ime, starost, stanovanje, dan vstopa oz. izstopa iz službe, in ime njegovega pravnega zastopnika.

4. Zapisnik denarnih kazni in izkaz, zakaj so se porabile.

5. Zapisnik delavcev, ki delajo ob nedeljah, da se izpreviđi, ali so bili delavci potem pozneje mi sebnom ali drugo nedeljo prosti.

6. zahteva se, da je na očitnem kraju nabit delavni red, in če ga politična oblast zahteva, ga ji je treba predložiti.

Vse to pregledujejo od časa do časa obrtni nadzorniki, ki so ustanovljeni po zakonu iz l. 1894. Imenuje jih trgovinski minister. Obrtni nadzorniki morajo biti strokovno izobraženi, znati morajo jezik tistega okrožja, v katerem deljujejo. Sami ne smejo imeti nobenega obrta.

---

[1]) Pomotoma izpuščeno „delodajavec". -bj.

Darov ne smejo sprejemati niti od delavcev niti od delodajavcev. Obrtni nadzorniki imajo pravico, da nadzirajo vse obrti svojega okrožja. Lahko pa določi minister za posamne vrste obrti posebnega nadzornika.

Do zadnjega časa je bilo v Avstriji 15 okrožij, danes jih je že nekaj več.

Obrtni nadzornik ima pravico vstopiti v vse delavske prostore po dnevu, in če se vrši ponočno delo, tudi ponoči. Nadzirati sme tudi delavska stanovanja. Delodajavec ga sme povsod spremljati. Če nadzornik zahteva, se mu morajo predložiti vse matične listine: kedaj je bilo dovoljeno fabriko sezidati, kedaj kotel na njegovo mesto postaviti ... Njegova naloga je, da se prepriča o varstvu delavcev, o delavnem času, o počitku med delom, ali je nabit delavni red, kako se skrbi za vzgojo mladoletnih delavcev ... V njegovo področje spadajo tudi vse tiste šole, kjer se poučuje o delu s strojem.

Obrtni nadzorniki pomagajo obrtni oblasti kot informativen in svetovaven organ; pravico imajo, izpremembe nasvetovati, ne pa odločevati. O svojih revizijah morajo poročati na ministerstvo.

Če se kaka stvar ne izpolnjuje, mora ukazati obrtni nadzornik, da se začne izpolnjevati; če se to ne stori, mora delodajavca na pristojnem mestu naznaniti.

Napaka pri vpeljavi obrtnih nadzornikov

je ta, da sme delodajavec spremljati nadzornika, kar ubija zaupanje pri delavcih.

Dne 9. decembra 1895. se je v zbornici stavil predlog, naj bi tudi rudarji in topivci dobili svojega rudarskega nadzornika. Dosedaj tega še niso dosegli kljub temu, da so rudarji vedno v veliki nevarnosti. Že l. 1890. je rudarska oblast za poizkus ustanovila nadzorniško mesto. Ta stvar se je obnesla, a v zakonu še ni določena.

V Avstriji so prvi prišli na misel, da se ustanove nadzorniška okrožja in upeljejo nadzorniki. Po zgledu naše države so tudi drugod vpeljali nadzornike in pri tem več naoredovali nego pri nas. Ker delajo pri nas tudi ženske in povsod drugod, so druge dežele in države vpeljale ženske obrtne nadzornice, kar na ženske jako dobro vpliva; ženska ženski najbolj zaupa.

11. Obrtni red za trgovsko in gostilniško osobje.

Obrtni red velja le deloma tudi za trgovsko in gostilniško osobje. Določila o delavnem redu in o delavni dobi veljajo samo za delavce v tovarnah. Tudi imamo izjeme z ozirom na odmor in na nedeljski počitek. Zakon dovoljuje, da so trgovine v nedeljo kvečjemu 6 ur odprte; zadruga sme to dobo še bolj omejiti. Kjer je pa v nedeljo velik pritisk kupcev, se sme dovoliti, da so trgovine odprte do 10 ur. Tisti trgovci, ki ne morejo dati svojim uslužbencem v

nedeljo ob 12ih prostega časa, jim mora dovoliti med tednom dva prosta polnevna ali pa celo drugo nedeljo.

Podobna določila veljajo tudi za gostilniško osobje. Zakon iz dne 25. maja 1887. pravi, da naj bodo mladoletne osebe samo (!) do polnoči v službi. Zakon iz l. 1896. pa govori, da naj bodo točaji in točajke, ki so celo nedeljo v službi, enkrat med tednom prosti 12 ur, ali pa dvakrat po 6 ur.

II. oddelek.

Produkcija.

1. Delo.

Glavna faktorja produkcije sta delo in kapital.

Kaj pa je delo?

Delo (ko govorimo o človeškem delu) je uporaba človeških sil za neki gotov učinek.

Človek je ustvarjen za delo, a ne za splošno delo. Delo mora biti primerno človeški naravi. Človeška narava je prosta, zato naj človek tudi prosto voli svoje delo.

Namen dela. 1. Delo mora dajati življenje posamezniku. — 2. Z delom mora človek preživljati tudi svojo družino, ženo in otroke. Papež Leon XIII. pravi: „Delati se pravi, svoje moči rabiti za vzdrževanje življenja in za preskrbovanje vseh drugih človeških potreb." Med te dolžnosti spada tudi

skrb za bodočnost otrok. – 3. Človek čuti v sebi dolžnost usmiljenja in ljubezni; če ne dela, ne more tej dolžnosti zadostiti. – 4. Delo dela človeka moralnega, varuje ga pred lenobo in prevstrastmi.

Delitev dela. Delo se deli v več vrst.

1. Glede na zmožnost: Telesno in duševno delo. Težko je pa postaviti mejo, kje se neha telesno, in kje se prične duševno delo. Navadno ločimo po značaju: če je več telesnega dela, govorimo delo telesno, če je več duševnega dela, govorimo delo duševno.

2. Glede na delajoče osebe: moško, žensko in otroško delo.

3. Glede na zdravje: zdravo in nezdravo delo. Zdravo je tisto delo, ki človeški organizem krepi, nezdravo mu škoduje.

4. Glede na delavno dobo: dnevno in nočno, tedensko, mesečno, letno delo.

5. Glede na trajanje: stalno in nestalno, začasno delo.

6. Glede na način dela: ročno in mehanično delo.

7. Glede na obrt.[1])

Nazori o delu. Socializem greši, ker zahteva za vsakega človeka ročno delo. Ako sili človeka samo k ročnemu delu, pozablja popolnoma, da človeška narava ni samo materialna, ampak da je tudi duhovna, da mora torej vsak človek tudi duševno delati.

---

[1]) Glej v nasl. članku.

Liberalci zaničujejo ročno delo in spoštujejo čisto delo, ki brez ročnega dela ohranja srečno življenje. Nagibajo se v nazivanje starih poganov. Iz njih nazivanja sledi zaničevanje inteligence do delavskih stanov: Odi profanum vulgus et arceo ...

Krščanstvo druži duševno in telesno delo v najlepšo harmonijo. Princip krščanstva je: Moli in delaj! Po krščanskem nazivanju ima delo značaj uvada. Zato je bilo pa tudi edino krščanstvo zmožno, da je preobrazilo stare narode, da je vnilo delu pravi značaj, da je strlo okove suženstva. — Tudi danes je še to krščanstvo zdravnik, ki ozdravlja socialne bolezni. Takrat, ko bo začel delavec zopet svoje delo spoštovati, ko bo delodajavec gledal v delavcu - tujcu svojega sobrata, bo zavladalo zopet načelo krščanstva v svoji celoti in — socialno vprašanje bo rešeno.

2. Veljavnost dela glede na obrt.

Izvor produkcije je obrt. Obrt je vsako delo, s katerim se pridobivajo materialne dobrine za vzdrževanje in izpopolnjevanje človeške narave. Pod obrt spada tudi vsaka nova pridobitev (Gewerbe und Erwerb). V tem smislu je obrtnik vsak advokat, zdravnik, kmet, vojvoda i. t. d.

Juridično se pa definira obrt sledeče: Obrt je stanovsko pridobitno delo, ki obdeluje surovo blago s tem, da ga izboljšuje ali pa,

da iz danih dobrin ustvarja nove dobrine.—

Obrt se deli v veliko in malo obrt. Veliko obrt je tovarna ali fabriška obrt. Po naših zakonih je značaj obrti to, da ima delodajavec vsaj 20 pomožnih delavcev.

a. Razvoj obrti. Začetek obrti je v domačem delu. Ženske in snažnji so izdelovali vse stvari za domačo potrebo doma. Potem se je pričelo delo za plačo. To obstoji v tem, da je delodajavec dal delavcu surovo blago, delavec je pa potem blago doma obdelal; za delo je dobil primerno plačilo. Tako delajo še dandanes po Slovanskem, posebno na jugu. Tretja stopnja obrti je rokodeljstvo. Rokodelec si oskrbi surovo blago, pa čaka naročnikov ali kupcev; naročniki imajo prednost pred kupci. Končno si je kapital delo osnažnjil. Kapitalist si je osvojil z denarjem delavca. On mu preskrbi surovega blaga in skrbi tudi, da se delo proda. Nazadnje pride delo po fabrikah, kjer več delavcev v skupnem prostoru dela za svojega delodajavca. Dela se večidel s stroji.

b. Delitev dela glede na obrt. Ekonomija loči delo glede na obrt v 3 vrste:

1. Poljedelsko delo ali industrija z zemljo.
2. Manufaktturna industrija.
3. Trgovinska industrija.

V prvo vrsto spada torej delo, ki proizvaja surovo blago. Loči se v ekstraktivno in

poljedelsko industrijo. Ekstraktivna se deli v organsko in neorgansko industrijo in se peča z blagom, ki je nastalo brez človeških sil in ne izpreminja nič svoje oblike. Sem spada: lov, ribištvo in vse vrste rudarstva.

Poljedelska industrija se peča z rastlinstvom in živalstvom, v kolikor njih naravne sile vzbuja, pospešuje in vodi. Glavne panoge so: 1. Poljedelstvo v ožjem smislu, sadjarstvo, vinarstvo, čebelarstvo, tkalstvo.. 2. Gozdarstvo;- 3. Živinoreja: domače živali, čebelarstvo, svilorejstvo...

Mannpaktivna industrija predeluje surovo blago, prejšnje industrije v nove izdelke in daje tako tem izdelkom večjo korist in porabnost. To predelovanje se vrši v rokodelski in tovarniški industriji.

Trgovinska industrija se pa peča s tem, da pride blago, ki ga je izdelala mannpaktivna industrija z ozirom na množino, kraj, čas, v roke konsumentov. Deli se 1. v trgovino v ožjem smislu in ta se deli zopet v veliko in malo trgovino (en gros en detail); velika ima za odjemavce trgovce, mala konsumente. 2. v transportno trgovino, ki se peča s tem, da proizvajano blago pride čim prej v daje kraje. Sem spadajo: pošta, železnica, brzojav, čezmorsko prevažanje blaga.

Poleg tega imamo še tretji del ljudi, ki se peča s proizvajanjem duševnih dobrin. Te dobrine so potrebne kot predpogoj za materi-

alne dobrine, ker skrbe za varnost oseb in krajev, in ker se pečajo z vzgojo.

Navadno se dele v še-le vrste:

1. Vojaštvo, ki skrbi za mir.

2. Uradništvo, ki skrbi za pravice.

3. Zdravništvo, ki ohranjuje in izboljšuje telesne sile, ako so opešale.

4. Stanovi, ki se pečajo z vzgojo duševnih sil: učitelji, profesorji, umetniki, učenjaki, duhovniki.

3. Ostali faktorji, ki so važni pri produkciji.

Pri proizvajanju ne naredi človek nobene nove stvari, ampak dela iz že obstoječih naravnih substanc nove, za človeka potrebne in koristne stvari. Narava da le prostor, razne organske in neorganske snovi in tako podpira človeka v njegovem delu.

1. Kraj je za industrijo silno važen. Zanimiv bi bil študij, kako je industrija geografsko razdeljena. Važno je podnebje tistega kraja, kjer se vrši industrija; važno je, če leži kraj ob morju, ob veliki reki, ki prodira skozi dežele, kajti reke so obenem tudi važne za promet [1]. Važna je geogr. lega industr. kraja.

---

[1] Primeri razvoj obrti ob Renu, Padu; pomen Donave, Save, Labe za Avstrijo; zgodovina bogatega Dubrovnika; Benetke, pomorska kraljica. Boj za Adriansko morje: že cesar Lotar se je zavezal z raznimi ital. državicami, da so vzeli Adriansko morje Hrvaškom. Boj na daljnem vzhodu, boj med Rusi in Japonci je bil boj za Rumeno morje.—

2. Izsušenje morja in vodá je pa možno le narodu, ki ima zelo razvito kulturo, ki je fizično in moralno zdrav, čvrst. – Naš narod je vsled raznih zaprek zaostal v kulturi, a za njegov napredek ne stori vlada nič. Tu je iskati vzroka, zakaj se naše ljudstvo kljub morju in pristaniščem ni povspelo višje[1].

3. Važno je tudi, kakšno prst ali kakšne rude ima dežela, ali ima dovolj premoga, železa in drugih kovin. Čimveč ugodnosti ima dežela sama, čimbolj je dežela rodovitna, tem manj je potreben kulturni napredek (cf. Afrika, Indija). Snovi, ki jih podaja narava, so več ali manj sposobne za neposredno rabo ali korist. Nekatere stvari so rabne same po sebi: sadovi, rastline; za nekatere je treba nekaj dela, da se dobe, treba jih je vjeti: živali; treba jih je izkopati iz zemlje: rude. Naravne sile so organske: živalske, rastlinske sile; ali so neorganske: mehanske sile: vodá in veter; ekspanzivne: fizične, kemične sile, elektricitéta, magnetizem.

---

[1] Naše ljudstvo je bilo do Trubarja v stalni kontinuiteti s Hrvati, Istro; zato tudi nimamo do Trubarjevih časov nikake slovenske literature: ljudstvo se je vsled zveze z Istro posluževalo glagolskih črk in zato imamo toliko glagolskih spomenikov iz predtrubarjeve dobe. – Trubar je vpeljal nov črkopis in tako literarno ločil Hrvate od nas; pozneje so se ločili še gospodarsko. In ker so se Slovenci ločili od svojih bratov, so zaostali v kulturi. – Glej „Kat. Obz." 1905, št. 2. Dr. Grudnov članek.

4. Važno je za vsako deželo, da se vse sile prav izrabijo. Zato pa treba ljudske izobrazbe. Tako izobrazbo bi mogle nuditi že v malem naše ljudske šole, pa je dandanes ne. Naše šole so za praktično življenje nravnone jako slabo.

5. Vse snovi in sile so v naravi svobodne, a so vendar take, da se lahko pridobe. A da se pridobe, za to je treba poleg dela tudi kapitala.

Kapital definirati ni lahko, ker se ta beseda zelo različno pojmuje. Po etimologiji (caput; capitale = glava; glavnica) pomenja neko stvar, ki je posebno važna in brez katere se težko kaj počne. Dandanes se pod besedo „kapital" pojmuje velika množica denarja; nekateri pravijo, da je kapital vse, kar služi za produkcijo, potemtakem tudi zemlja, solnčna luč, voda ... V širšem smislu je kapital skupina materialnih dobrin, ki se porabijo za proizvajanje dobrine, ki se porabijo za neke boljše, popolnejše gospodarske dobrine.

Kapital ločimo: 1. V produktivni in vžitni kapital. Produktivni kapital je oni, ki služi v to, da dobimo z njegovo pomočjo kako novo vrednost. Vžitni kapital je pa oni, od katerega kdo samo obresti vživa.

V tehničnem ozirn je produktiven vsak kapital, ki daje le nekaj dobička, v gospodarskem ozirn je pa produktiven le čisti kapital, ki povrne producentu vse, kar se je po-

rabilo. Zato je resnica, da se do pravega kapitala pride le z varčnostjo.[1]

2. Stoječi in krožeči kapital. Stoječi kapital je tisti, katerega vsebina se pri posameznih izdelkih ne povžije, ampak služi se vedno za proizvajanje novih dobrin: stroji, delavske hiše... Krožeči kapital je pa tisti, ki se pri vsaki produkciji popolno izrabi.

Ako je produkcija plodovita in razumna, se mora krožeči kapital pokazati v blagu, ki se proizvaja. Sem spada: a) Surovo blago v svojih prvotnih oblikah: žito, kože... b) Pomožne snovi, ki se pri produkciji izrabijo, ne da bi se pokazale v isti obliki, kakor so: drva, premog... c) Dovršeni ali že napol dovršeni produkti, ki so določeni za nadaljno produkcijo v trgovini.

Pravo mejo med stoječim in krožečim kapitalom težko postavimo; kar je za eno osebo ali za celo družbo stoječi kapital, to je za drugo osebo ali družbo krožeči kapital.[2] N. pr. denar je za posameznega človeka krožeči kapital, za državo pa stoječi kapital; za dr-

---

[1] Povdarjati se mora krščanski princip varčnosti. Od sega, kar kdo rabi za življenje, naj nihče ne dene ničesar na stran; to se pravi skopariti. Domen „Čebelic" za manjše vsote in „Raiffeisenovk". Pravila „Čebelici" in „Raiffeisenovke"! Boj sovražniku varčnosti, alkoholu, od šampanjca notri do „jeruša".

[2] Tuje, stoječi kapital "pride od sega, ker navadno ne omenja ne kraja, ne prostora, kjer je. Vendar pa to ni bistveno. Železniški stroji in vozovi se zovejo stoječi kapital, pa se vendar naprej pomikajo.

vo v primerci z drugimi državami je pa vse njem denar zopet krožeči kapital.

3. Kdor naloži svoj kapital na rente, se zove njegov kapital rentni kapital; kapital, naložen na posestva, se zove latifundijski kapital; na stroje naložen kapital se imenuje industrialni kapital.

V zvezi s kapitalom se sliši večkrat beseda kapitalizem. Kapitalizem navadno imenujejo nakopičenje velikega bogastva v rokah malo-številnih posestnikov. Toda to je le posledica kapitalizma. Kapitalizem je po našem gospodarski sestav, po katerem so osebe kot faktor produkcije v službi materialnih dobrin, ki se rabijo pri proizvajanju, t. j. v službi kapitala.

Tistim, ki trdijo, da je kapital vse, kar služi za produkcijo, moramo povedati, kaj ni kapital. Il kapitalu ne moremo šteti: a) tistih dobrin, ki so v naravi popolnoma svobodne: zrak, ogenj, voda ... Štejemo pa h kapitalu zemljo, zemljišča in vse naravne dobrine, ki jih je treba šele obdelati, da postanejo rabne za nadaljno proizvajanje; b) osebna svojstva človekova, ki se ne dajo prenesti, niso kapital, najsi bodo ta svojstva naravna ali pridobljena ali priučena. Krapačen je torej stavek: Omika je kapital. - c) Vse dobrine, ki se vživajo, niso kapital.

Mi definiramo kapital tako-le: Kapital je blago, ki služi nadalni produkciji.

Z ekonomskega stališča moramo postaviti

tale princip: Dobiti se mora pravo razmerje med kapitalom in produktom. Z najmanjšimi sredstvi se mora doseči največji vspeh. Skrbeti je treba, da se poveča produkcija, zmanjšajo pa stroški, ali pa vsaj, da se poveča produkcija, stroški pa ostanejo isti. Da se pa to doseže, moramo upoštevati štiri faktorje: 1. Delitev in združevanje dela. – 2. Uporaba strojev. – 3. Osebna svoboda. – 4. Verska in nravna omika, ki se doseže po vzgoji in pouku. –

4. Delitev dela.

Ločimo enovito in sestavljeno združevanje pri delu.

Enovito združevanje je ono, kjer več oseb izvršuje eno in isto delo. Na ta način se preje nekaj doseže kakor pri posamniku, če delo posamnik. Že tako združevanje pomanjša stroške in poveča produkt. Na ta način se deli delo že pri poljedelstvu in stavbarstvu (Eden njivo orje, drugi seje, tretji vlači ... vse se vrši obenem).

Pravzaprav pravo združevanje je pa sestavljeno združevanje ali delitev dela v pravem pomenu besede. O tem združevanju govorimo takrat, kedar se delo med posamezne delavce tako razdeli, da raznovrstne naloge enega dela delajo razni delavci.

Ta delitev je dveh vrst.

1. Delitev raznovrstnega pridobninskega delovanja z ozirom na potrebe, na snov, na orodje,

na tehniško delovanje med posamnimi osebami in kraji. N. pr: V vasi je gostilničar večkrat obenem mesar, pek, trgovec, trafikant...; v mestu je vse to ločeno: mesar, pek, trgovec... so tu raznovrstni stanovi.

2. Delitev dela v ožjem smislu po razkosavanju produkta v več raznovrstnih nalog, ki se vsaka dá posebni osebi v izvrševanje. Tako razdeljevanje ima svojo dobro stran. Število delavcev se lahko poveča, čas se lahko primerno razdeli, težja dela se dajo močnejšim, za lažja dela se morejo porabiti ženske in otroci. Manj se izda za sirovine, manj se porabi za orodja, ker pouk traja le malo časa. Tehnika ima vedno odprto polje za napravo in izmnovanje novih strojev. — Za pogoj ima delitev dela promet, a promet se more razvijati le tedaj, če je vpeljana delitev dela.

Hkratu je pa z delitvijo združenih tudi mnogo slabosti. Korenina vseh stičí v tem, da delavec dela nepresstano le eno reč, da dela le nekako mehanski; nič ne misli na svoje delo, nič na svoj predmet. Duševna moč delavčeva gine. Delavec ne more prestopiti od enega dela k drugemu, kajti zna le to, kar se je naučil, drugega nič. Ob času gospodarskih kriz je to silno nevarno za delavca, ki zna samo nekaj enega dela, ne pa vsega. Ravno ta napaka se pokaže takrat, kedar delavec po nezgodi izgubi delo. Ker morajo delavci svoje delo hitro delati, postanejo duševno topi, ker pri delu malo ali nič ne mislijo.

Da se temu odpomore, je potrebno, da se delavni čas prav razdeli, da delavci v času počitka nadomestе to, kar so med delom izgubili. Najboljše sredstvo za to so izobraževalna društva, knjižnice, velikega pomena je tudi telovadba. Telovadski krožki naj bi se med delavstvom povsod vpeljali, da se človek povsod enakomerno razvije. Samo delo za to ne zadostuje. Tudi na kmetih telovadba nič ne škoduje[1].

5. Stroji.

Stroji so tehniške pripravе, ki se jih poslužuje človek, da poveča delo svojih rok.

Pri stroju rabimo vedno kakšno naravno silo, ki dela pod človekovim vodstvom mesto človeških sil. V tem se stroj loči od drugega orodja, kjer mora človek delati s svojimi silami.

S stroji se da delo šele dobro gospodarsko izrabiti. S stroji se da napraviti večja produkcija nego je mogoča s prosto roko. Stroški so v primeri z delom majhni. Nekaterih stvari brez strojev sploh ni mogoče izvršiti. Stroji varujejo zdravje, ker mnogo človeških sil povzročajo sami.

Kjer pa stroji služijo edinole človeški sebičnosti, tam se delo s stroji nič ne zmanjša, ampak ono se celo poveča. Klasičen dokaz za to nam nudi srednji vek. V srednjem veku je znašala dnina navadno osem ur na dan, celo pri rudarjih ni bila večja. Poleg tega je znašal sobotni šihт samo štiri ure, da si je mogel delavec pripraviti vsega za nedeljo. Danes imamo

[1] Prim. resolucijo na Zveznem shodu v Mariboru, 1905.

stroje: Delavna doba bi mogla biti dovolj krajša, a če bi država ne posegala vmes z zakonom za delavsko varstvo, bi delavna doba celo rasla.- Pri delu s stroji stopi tudi individualni razvoj človeka. Če dela delavec s svojimi rokami, mora gledati, da v svojem delu napreduje, zato se zastopi z vsem duhom v svoje delo; pri stroju je pa delavec stranska stvar.- S stroji napreduje tudi konkurenca, dostikrat celo umazana konkurenca, kajti s stroji se da narediti veliko več in veliko boljše. Prav zato je vsled dela s stroji propadlo mnogo rokodelcev. Vendar je pa to zadnje zlo med vsemi najmanjše.

Vzrok tega propada so si rokodelci sami, ker se branijo strojev; če bi bili rokodelci delali s stroji, bi do tega propada ne bilo prišlo. Dandanes mora vsak delavec rabiti stroje. Plinovi stroji, bencin, elektrika... vse se da tudi v majhni meri porabiti.[1]

6. Osebna svoboda.

Brez osebne svobode ni dandanes mogoč noben napredek. Ta svoboda pa ni istovetna z neomejeno obrtno svobodo. Konkurenca, ki izvira iz osebne svobode, je dobra konkurenca; ona, ki sledi iz neomejene obrtne svobode, pa rodi umazano konkurenco.

Kdor ni osebno svoboden, ostane duševno zapostavljen, moralno propal; tak človek izgubi zavest o vrednosti človekovi. Žal, da se te posledice

[1] Ista velja za kmetijstvo; delati je treba s stroji. En sam ne premore ničesar, zato je treba organizacije.

danes le preveč opažajo, ker ravno sedaj vladna pri nas neomejena obrtna svoboda.

Z osebno svobodo je mijno zvezana svoboda združevanja.

Liberalci še vedno nasprotujejo koalicijski svobodi. Država preveč sega v društveno življenje, zato lahko rečemo, da je danes osebne svobode premalo.

7. Vzgoja in podnk.

1. Splošno. Vzgojiti se morajo fizične in intelektualne zmožnosti, a vzgajati se morajo razumno.

Skrbeti je treba predvsem za zdravo telo. Prva naloga zdravniške vede bi bila, podučiti ljudi kako naj se varujejo bolezni, in šele druga naloga naj bi bila, pomagati v slučaju bolezni. V fizičnem ozirn naj bi sentenzija tudi duhovnik kaj storil, ko deluje v službi religije?[1] „Saj nadnaravno ne izključuje naravnega", pravi sveti Tomaž.

Najvažnejši čas za vzgojo je od časa, ko človek izstopi iz šole pa do njegove polnoletnosti. Kar se je človek naučil v šoli, pozabi, ako ne ponavlja. Ponavljati teh stvari ne more pri delu, pač pa mu nudi za to najlepšo priliko religija. V zvezi z religijo si človek lahko pridobi neko splošno izobrazbo, in lahko štu-

[1] Večkrat je treba povdarjati načela o higijeni. Primernik knjižic naj si vsakdo nabavi. Dotakniti se je treba tudi vprašanj, o katerih se sicer rado ne govori, samo da se reši mladina.—

dira z zgodovino, zemljepisje, naravoslovje ...

Ne sme se zanemarjati tudi nravna vzgoja. Goje naj se čednosti, utrjuje naj se značaj, povdarja naj se lepota pridnosti, varčnosti, čistosti; kaže naj se grdoba lenobe, zapravljivosti, odurništva...

Najboljša je vzgoja v domači hiši v rokah modrega očeta in pametne matere; vzgoja po zavodih sloni na paragrafih (§§), manjka jej pa očeta in matere. „Tuja reja otrok je le mačehina vzgoja bodisi v deških redilnicah ali zavarovalnicah še tako dobrih. Dete naj za mater je, otrok za očetom tako dolgo hodi, da si bo samo na svetu pomagati znalo... Blagoslov, komur je mati prvi, oče drugi, mojster in učen učitelj pa šole sreči, ki ni samo učitelj ampak tudi skrben krščanski redilnik." Tako govori naš čični Slomšek.

2. Razne strokovne šole. Poleg splošne in nravne izobrazbi treba širiti tudi strokovno znanje. V ljudski šoli se otrok tega še ne uči, mora se pa učiti potem, ko stopi iz šole. Zato so potrebne strokovne šole; kjer pa teh ni, se je treba zadovoljiti z zasebnim strokovnim poukom.

Strokovnih šol imamo več. Imamo strokovne šole za obrtnike in za poljedelce.

A. Za obrtnike imamo sledeče šole:

a) Obrtno-nadaljevalne šole[1] (Gewerbefortbildungsschule), ki pa jih morajo obiskovati

[1] Na Kranjskem jih je več: Ljubljana, Kranj, Škofja Loka, Idrija, Novomesto...

vajenci v prostem času: zvečer ali ob nedeljah. Namen teh šol je, ponoviti izobrazbo ljudske šole. Strokovnih predmetov se na tej šoli ne uče nič, le izvzamemo risanje in ponekod tudi obrtno knjigovodstvo. Te šole so po svoji ideji koristne, vendar ne dosegajo navadno svojega imena. Res je, učiti na teh šolah je težko. Dlči se navadno zvečer, ko so vajenci že vsi trudni. Stori se za te šole vse premalo, bodisi od strani učiteljev kakor tudi od strani majstrov in vajencev.

Te šole ustanavljajo občine ali zadruge, podpira jih pa država oz. dežela.

b) Rokodelske šole (Handwerksschulen) ustanavlja država. V njih se učenci pod vodstvom vestnih in izobraženih učiteljev popolnoma naučé svojega rokodelstva. Take šole so za rokodelstvo zelo važne.

Teh šol imamo le malo. V celi Avstriji jih ni nad 20; na avstrijskem jugu ni nobene.

c) Obrtne strokovne šole (Fachschulen). V njih se poučuje le posamezne stroke, in sicer take, ki imajo že nekaj umetniškega značaja (slogi, ornamentika, umetno vezenje); navadni rokodelci (krojači, čevljarji) nimajo strokovnih šol. Lenserija se uče tudi kaj takega, kar lahko postane domača obrt (pletenje jerbasov, čipkarstvo).

Na Kranjskem imamo tako šolo v Ljubljani.

d) Državne obrtne šole (Staatsgewerbeschulen) imajo glede na obrtne strokovne šole tak

značaj, kakor ima višja gimnazija glede na nižjo. V teh šolah se uči mnogo bolj znanstveno nego v strokovnih šolah. Goje se tudi samo take stroke, ki imajo precej razvito tehniko. Iz teh šol se dobe učitelji za strokovne in rokodelske šole.

Obrtne strokovne in državne obrtne šole ustanavlja Država.

e) Država ima za vzgojo in povzdigo obrti pri trgovinskem ministru poseben oddelek pod vodstvom trgovinskega ministra. Ustanovljen je tehnološki muzej, zavod, kjer si lahko vsak ogleda priprave, ki jih rabijo v svojem obrtu (stroje ...). V zvezi s tehnološkim muzejem je poseben svetovalni oddelek za povzdigo male obrti (Kleingewerbebeförderungsbureau). Pri tem oddelku se lahko dosežejo sledeče ugodnosti:

α) Mojstri, ki si hočejo ogledati tehnološki muzej, dobe od ministerstva podporo štipendij, da si morejo z njim plačati pot na Dunaj in nazaj.[1]

β) Na Dunaju se vrše vsako leto takoimenovani mojsterski kurzi, ki trajajo po šest tednov. Obdelujejo se razne stroke: krojaštvo, čevljarstvo, ključavničarstvo, (kovaštvo) in mizarstvo. Vsak mojsterski kurz ima določeno število članov. Podouk je zastonj in je v nemškem jeziku. Kdor hoče postati samostojen mojster, dobi tudi od Države štipendij, da

1) To podporo vedno bolj opuščajo; sedaj se že prav težko dobi.

plačo pot na Dunaj in nazaj, in pa, da se tam lahko prejivlja.

Da se morejo naučiti tudi sinki, ki niso znoji nemščine, si je tehnološki muzej pridobil moči, ki podučujejo in razlagajo udeležencem v domačem jeziku. Ti mojje podučujejo tudi po raznih kronovinah.[1])

g. Muzej podpira tudi razne obrtne zadruge in sicer: a) Produkcijske zadruge. Če se obrtniki ene vrste zjvejejo, da bodo svoje delo skupno izvrševali, dobe od državé stroje za isto ceno, kakor jih je država dobila. Ta cena se potem v desetih letih brezobrestno državi izplačuje.[2]) – b) Magacinske zadruge. Ako več članov ene zadruge sklene, da bodo svoje blago skupno prodajali, dobe za svoje povzetje državno podporo oz. posojilo na kredit. – c) Zadruge, ki skupno kupujejo sirovine za svoje izdelke (Rohstoffgenossenschaften), dobe s pomočjo tehnološkega muzeja posojilo na kredit.

B. Šole za kmetiški stan so sledeče:
a) Zimski kmetiški tečaji so za kmeta jako važni, a pri nas še niso vpeljani. Ljudje nekega gotovega kraja se zbirajo navadno ob večernih urah, kjer se podučujejo o naprednem kmetijstvu. Govori se lahko o živinoreji, poljedeljstvu, o gojitvi perutnine, sadnega drevja... Tako strokovno učenje mora gojiti zadružnega

[1]) Na Kranjskem je bil tak tečaj za čevljarje v Ljubljani in v Tržiču. Najbolje je, če za to prosi občina ali zadruga.

[2]) Tako podporo je dobila žeblarska zadruga v Kropi.

duha, sicer ne koristi mnogo. Žal, da imamo še premalo učiteljev.[1])

C. Kmetijske šole, kakršno imamo na Kranjskem na Grmu pri Novem mestu. Te šole ne nosijo posebnega dobička, ker so namadno brez potrebnega nadzorstva. Te šole so dostopne sudi le sinovom boljših kmetov. So sicer sudi deželne ustanove za te šole, a dobe jih le tisti, ki so določeni za gospodarstvo večjih posestev; sinovi ubožnejših rodovin ne pridejo v poštev. Te šole sudi ne goje jadranjnega duha.

D. Višja kmetijska šola na Dunaju.

Splošno se mora reči, da je za kmetiški stan premalo preskrbljeno.—

E. Razstave. *. Poleg teh šol je še en važen faktor za kmeta in pokodelca; to so razstave. Pomen razstav glede vzgoje je trojen: 1. Po razstavah se praktično širi tehnično znanje, kar je danes zelo velikega pomena. Teorije si pridobi lahko vsak iz knjig, prakse (kako se dele stroji, kje se dobe, koliko stanejo) pa primanjkuje.— 2. Razstave so velikega pomena za strokovno gospodarstvo (vinarstvo, sadjarstvo, živinorejo). Tu vidi človek razne uspehe, pridobljene z raznimi pripomočki in to da nov nagib za napredovanje.— 3. Po razstavah se išve za trgovinske zveze. Kaj se kje pridelinje in izdeluje,

---

[1]) Po deželi naj bi se ti tečaji vršili za sedaj po izobraževalnih društvih. Tudi duhovniki in učitelji bi morda prevzeli kako predavanje o tem. Dobro je tudi razlaganje člankov iz „Narodnega gospodarja" in „Kmetovalca".

to izve širni svet največ potom razstave. Kmet nima agentov, zadruge tudi ne; na razstavi se pa lahko vsi pridelki in izdelki vidijo.

Tehnološki muzej dopošlje brezplačno za obrtne razstave stroje, brezplačno izpostavi in jih brezplačno zopet odpelje.

3. Dva sovražnika vzgoje. Ta dva sovražnika, ki fizični in moralni vzgoji največ škodujeta, sta nebrzdano spolsko življenje in pa alkohol.

I. Nered v spolskem življenju. Povsod po večih mestih se širi bandanes prostitucija, prodaja žensk za ustrezanje človeški pohoti.

Moderna družba ne pozna več svetosti zakona, ne mara za bistvo zakona, za nerazdružljivost. Kakorkitro pa zavlada načelo, da je zakon razdružljiv, zavlada mnjno načelo, da združevanje brez vsakega reda ni neredno; ako je zakon razvezljiv, se lahko sklene tudi za en dan. To načelo je rodilo prodajo deklet (prostitucionizem). Država zahteva, da morajo biti ta bitja pod policijskim nadzorstvom, da se morajo dati zdravniško preiskati; marsikje dolžča policija tudi, da morajo stanovati vse v oni hiši.[1]

Proti semu obžalovanja vrednemu in nesramnemu početju se je porodilo na Angleškem

[1] Tudi že Slovenke so med temi žrtvami, zlasti v Aleksandriji in Kairi. Kako ravnajo s temi sirotami, je grozno. Najprvo preskrbe, da se vsaka strahovito zadolži, da ne more iz dolgov in zato težje zapusti hišo. Reši se le malokatera. Redovnice Magdalenke skrbe za te uboge.

gibanje, ki je prišlo tudi že na kontinent. Imenuje se „abolicionizem".

Zakonodavsko bi se morala prostitucija omejiti s tem, da bi take osebe prišle pod kuratelo in da bi poštene in zanesljive ženske smele biti njih varuhinje. Tako bi imele te žrtve najmanjše bitje, kamor bi se v sili zatekale.

I. Drugi sovražnik vzgoje je alkohol. Pokazati moramo te-le lastnosti alkoholove:

a. Alkohol ni redilen.

b. Alkohol je strup.

c. Alkoholizem se podeduje

d. Alkoholizem opliva skrajno slabo na druževno življenje.

e. Učinki alkohola so slabi tudi v gospodarskem oziru.[2]

a. Za hrano potrebuje človek beljakovine in ogljičevih hidratov. Hrana ima dvojno opravilo: nadomestiti to, kar se je izgubilo in po-

[1] Glej „Slovenec" 1905. v januarju članek „Abolicionizem". Glej za to poglavje tudi: Theologia moralis.

[2] Nekaj virov in Dr.: Vodilej katol. protialkoholne zveze na Dunaju je duhovnik Koglik, X. Kundratstrasse. Letnina 3 K; vsak mesec dobi mesečnik „Volksfreund". Izhaja v Innsbrucku, Innrain 29 in stane 1·40 K. — Priester-abstinenzbund je pod vodstvom škofa Egger-ja. Letnina je 3 M = 3·60 K. Dobi se list „Rundschau in der Alkoholfrage". Ima stane 2·10 K. — V Berlinu, Stralauerstrasse, izhaja „Abstinenz", stane za pol leta 1 M in izide 2 krat na mesec. — Pričalka na Jagnjeviču. — Knjige: Kaban, Početek protialkoholnega gibanja na Slovenskem; Ant. Orel, Alkoholizmus und die sociale Frage, Innsbruck, Innrain. — Izvrstno berilo podaja tudi naša „Pričalka". —

podajati potrebnih snovi za respiracijo. Respirira vsaka mišica. Da se ta proces vrši v celem telesu, je treba ogljenčevih hidratov.

Tvarina, iz katerih sestoji ves človeški organizem, je: beljakovina, albumin, globulin.

Hidrati so tvari, ki imajo v sebi sladkor in škrob (štirko); ti so potrebni za respiracijo.

Človek, ki ne dela, izgubi vsak dan 50 g beljakovine. Ranke pravi, da bi se potrebovalo v 24 h 480 g beljakovine, če bi kdo samo beljakovino jedel. Toliko beljakovine se dobi približno v 2 kg mesa. Shaja pa človek lahko, če ima 74 g beljakovine, 35 g Tolšče, 130 g hidratov.

Redilne snovi so v posameznih jedeh sledeče razvrščene:

Jed	beljakovina	Tolšča	hidrati	voda
pusto meso	18%	5%	—	75%
mastno meso	10	45	—	44
kuje meso	17	1	—	77
kravje mleko	3	4	—	87
sir	29	30	—	35
jajce	14	12	—	72
pšenica	11	1	72	14
rž	11	2	71	12
ječmen	10	2	73	12
oves	14	6	63	14
Turšica	11	7	67	13·5
riž	7	8	71	13·5
ajda	9	1·5	—	13
krompir	1	3/10	21	75

Na podlagi tega pregleda se da sklepati, v koliko je človeška hrana primerna higieni ali ne. V časih, ko je bilo naturalno gospodarstvo, so pojedli več mesa; danes pa je glavna hrana krompir. Tega potrebuje človek zelo veliko, da dobi zadostno množino beljakovine.

Alkohol pa teh redilnih snovi nima nič v sebi. V alkoholičnih pijačah je alkohola:

v žganju	30 – 70 %
v pivu	3 – 10 %
v moštu	4 – 14 %
v vinu	5 – 25 % .

Poleg tega ima pivo tudi nekaj hidratov, pa zelo malo. „Kožena ‚špica' moke je bolj redilna kakor 5 bokalov piva". Alkohol ne daje nič moči; po alkoholu živčevje otopi in se omami. Tudi ne greje alkohol, pač pa vpliva, da pride v želodec več krvi in da se začuti glad.

6. Alkohol je strup.

Alkohol vpliva škodljivo na prebavila. V želodcu uniči vezivne stanice; notri nastanejo gnojne rane in vnetje. V črevih se pojavi kašar, zato noben alkoholik nima teka. Na jetrih se posamezne stanice vnamejo, v večjem stadiju pa zatrde (jetrna ciroza), kar je smrtno-nevarno. Togosto se pridruži poleg tega še trebušna vodenica. Slabo vpliva alkohol tudi na vranico. Trebušna slezja (Bauchspeicheldrüse, pankreas), ki spušča slino v želodec in čreva, ne funkcionira več, zato alkoholik hrane ne prebela lahko. Kemiški proces se ne vrši pravilno.

Maščoba in hidriati se vležejo na organe in jih povečajo ; tako nastane Bolšča, ki ni naravna. Organizem se napne ; srce postane večje in sili proti pljučam, sapa postane ozka, muskulatura ni več tako prožna, kot bi morala biti. Posledica temu je vodenica ali srčna kap. Pri alkoholiku je ves krvni obtok v neredu. Žile postanejo trde ; če je v krvi kaka ovira, ki se čuti kot krč, se vsled neprožnosti žil ovira ne more odstraniti, kri sili naprej in - žila poči. Če se to zgodi v možganih, je posledica nezavest ali pa smrtna kap na možgane. Krvna telesca pri alkoholiku degenerirajo in delajo krče v želodcu. Ledvice se vnamejo in ne zvršujejo več svojih rednih funkcij, - odtod vodenica. Alkohol ovira redno respiracijo ; alkohol namreč v telesu zgori : za to pa potrebuje kiselca. Tega vzame iz pljuč in drugih organov, zato pa drugi organi nimajo dovolj kiselca za redno respiracijo.

Medicinci pravijo, da se pri vseh alkoholikovih organih pozna nenormalnost. Zlomljene kosti se pri alkoholiku težje ozdravijo kakor pri drugih. Alkohol vpliva na pustiko, povzroča kamen in sladkorno bolezen (sladkor gre v vodo). Slabo vpliva alkohol na živce : 10 g alkohola živce ostopi, če ga je več, nastopi pijanost ali bolnjast ali celo norost. Alkoholik bolezni jako težko premaga.

c. Škodljivi vpliv alkohola se podeduje.

Kalične stanice (Keimdrüsen) se navzamejo

alkohola in to preide potem vse na spočetega otroka.[1]

d. Slab vpliv na duševno življenje.

Škodljivo vpliva alkohol na živce. Samomori so pri pijancih zelo pogosti. Nezanesljivi so pijanci, kedar jih prime „Verfolgungswahn". 70 - 80 % vseh kaznivih dejanj se izvrši v pijanosti. Alkohol obija stenje po idealnem, nbija idejo moštva in značajnosti in zatajevanja, nbija skrb za religiozne ideale.

e. Alkohol škoduje v gospodarskem ozirn.

Alkohol mnogo stane. V Avstriji se za alkohol izda mnogo več kakor za direktne in indirektne davke skupaj. Na Francoskem pride na eno osebo 17, na Laškem 13, na Avstroogerskem 9 (na Kranjskem 10), na Ruskem 3 l alkohola na eno osebo. Na Ruskem imajo za žganje monopol: nihče ga ne sme prodajati, če nima državnega dovoljenja. Tudi se ne sme piti v lokalih.

Slabe posledice ima alkohol v gospodarskem ozirn tudi radi tega, ker se izdeluje iz sredstev, ki so najbolj redilna (rž, pšenica, ječmen). Alkohol ovira delavsko organizacijo. Kulturni napredek je nemogoč. Zato: Društveno življenje, proč od gostilnic, proč od alkohola!

8. Subjekt proizvajanja.

Subjekt proizvajanja je lahko en sam človek ali v zvezi več ljudi. Na tem mestu govorimo

[1] Glej Orel o.c. str. 27.

le o zvezi več ljudi. Te zveze so pa različnih vrst.

I. Strogo produktivne zveze. Te zveze so take, kakoršne pozna naš trgovinski zakonik (Handelsgesetzbuch)[1] in pa naš zadružni zakon (Gesetz über Erwerb- und Wirtschafts-Genossenschaften).

A. Trgovinski zakonik pozna sledeče zveze:

1. Odprte zveze (Offene Gesellschaften) so take zveze, pri katerih je vsak član porok z vsem svojim premoženjem (Compagnie, kompanija). Število članov ni omejeno. Ustanovi se to društvo s tem, da se firma in namen vpišeta v trgovinski register. Zraven se vpišejo tudi tiste osebe, ki smejo zvezo pravno zastopati.

2. Komanditne družbe. Te družbe obstoje iz odprte družbe in iz komanditne družbe v pravem pomenu besede. Prvi dajo osebno poroštvo, drugi pa, ki se zovejo komanditi, pa dajo denar, osebno pa ne dajo poroštva. Podjetnik je lahko en sam, ki si izgovori zase gotov dobiček, ostalo pa dobi komanditi. Če podjetje propade, izgubi podjetnik vse, komanditi pa le vplačane svote.

Komanditno društvo sme izdajati tudi akcije, ki ne smejo biti manjše nego 600 K in se morajo glasiti na ime družbe.

Pogodba komanditne družbe se mora v ekscerptu prepisati v trgovinski zapisnik s firmo vred; zraven se vpišejo imeni zastopniki družbe.

[1] Glej trg. zakonik §§ 75 sqq in zadr. zakonik iz dne 9. apr. 1873 št. 70, popravljen l. 1904.–

3. Akcijske družbe. Vseh podjetij, ki so se spočela v velikih mestih, ni mogel voditi en sam človek, zato so začeli ustanavljati družbe. V začetku so imele te družbe še tak značaj, da se je lahko reklo, da osebe konkurirajo z osebami, kajti poznalo se je, da imajo še vedno osebe interes pri podjetju. Čimbolj se je pa razvijala industrija, čimbolj so izginjala ta društva, čimbolj so se začele ustanavljati akcijska družbe, kjer se delnice ne glase več na ime člana. Posamniki, ki so odstopili svoja podjetja akcijskim družbam, so pristopili v družbe kot akcionarji.

Take družbe se ustanavljajo sedaj pri vseh večjih podjetjih: pri fabrikah, rudokopih, železnicah, parobrodih ... Kapital, ki se rabi za podjetje, se razdeli na več delnic. Če se n.pr. rabi za neko podjetje 100.000 K, sedaj se ta denar razdeli na delnice - recimo po 100 K. Ena delnica se lahko razdeli na več poddelnic (Teilaktien). Delnice se potem potom trgovine spravijo v denar. Prodajajo se delnice po denarnih zavodih,[1] po bankah, če se jim da malo provizije; največ se pa prodajajo delnice na borzi. Priporočia pa se podjetje po časopisih.

Kdo je gospodar pri takem podjetju?

Akcijsko podjetje nima pravega gospodarja; saj še delnice lahko krožijo brez imena. - Gospod pri takem podjetju je edino le denar. Posamni podjetniki namreč nimajo prav nobe-

[1] V Ljubljani se prodaje to pri F. C. Mayer-ju in v Kreditni banki -

nega namena, da napravijo to, kar podjetje dela, njih finis je pri vseh podjetjih le denar, dobiček. Temu dobičku služi upravni svet, temu dobičku se uklanjajo tovarniški uradniki, za da dobiček se pa trudijo tovarniški delavci. Zato ni čuditi se, če delavci v svojem boju večkrat prestopijo prave meje, če so ravno delavci sposobni, da postanejo socialni demokrati in anarhisti, ko gledajo polnooblečene može bogatinov, ki jih polnijo žulji njihovih rok, medtem ko žena z otroci doma umirajo za lakoto...

Delnice se glase na ime ali so brez imena. Imajo dva dela; na enem je vpisana svota deležja in datum, kedaj je bila delnica izdana, drugi del pa se rabi pri delitvi dobička oziroma zgube (kuponi).

Akcijske družbe se smejo ustanavljati le z vladnim dovoljenjem, v trgovinski register se vpišejo z dovoljenjem trgovinskega ministra.

4. Tihe družbe so take družbe, pri katerih vzame nekaj oseb poročstvo, drugi pa dado denar potom zasebne pogodbe in dobe zato nekaj dobička, ne pa obresti. Podjetnik je le eden, ta zastopa družbo, zasebno pa sklene denarno pogodbo z drugimi.

B. Zadružni zakon pozna gospodarske zadruge. Namen teh zadrug je, da se pomaga, oziroma da se dobi neka oblika, po kateri se trdi revnejše ljudstvo vzajemno udeležuje pri podjetjih. Število članov ni določeno. Namen mora vsaka zadruga natančno določiti. Glede na

namen naštetva jakon še-le vrste zadrug:

a. Denarni (kreditni) zavodi (hranilnice in posojilnice);

b. Društva za sirovine (Rohstoffgenossenschaften);

c. Skladiščna društva (Magazingenossenschaften), ako se prodmenti javejejo za skupno skladišče oz. za skupno prodajo svojih izdelkov;

d. Produktivne zadruge so zadruge manjših obrtnikov ali kmetov za skupno proizvajanje (skupne mlatilnice, skupni mlini);

e. Konsumna društva, v katerih si člani skupno nabavljajo potrebščine za gospodarstvo oz. za gospodinjstvo;

f. Stavniška društva (Baugenossenschaften) za zidanje hiš.

Lahko se ustanove tudi še zadruge z drugim namenom, kar pomeni v jakonu besede „und dergleichen". Iz tega bi sledilo, da se mora namen zadrug soditi kolikor mogoče blagohotno; vendar naša sodišča tega ne delejo. Zadrug z nedoločenim namenom, kakor tudi zadruge, ki bi imelo dva namena, naša sodišča nočejo vpisati v register!)

Vsaka zadruga mora imeti po jakonu svoj namen označen v firmi.

Zadruge si dele na zadruge z omejenim in neomejenim varstvom. Po jakonu mora biti vsak član porok vsaj še za enkratni znesek svojega deleža. Lahko se ima poroštvo tudi za 3-, 4-, 5- ali več-

---

1) Drugod (na Primorskem) se o posojilnico lahko veže skupna nabava blaga za gospodarske potrebe: žita ..., posojilnica lahko posreduje za vse druge zadruge ...

kratni znesek. Kjer je vpeljano po zadrugah tako poroštvo, tiste zadruge zovemo zadruge z omejenim poroštvom.– Če pa vsak član da poroštvo z vsem svojim premoženjem, se pa zove zadruga z neomejenim poroštvom.

Podlaga za vsako društvo so društvena pravila, ki se morajo v ekscerptu vpisati v trgovinski register pri trgovinskem sodišču.[1] Zraven se pa zapišejo in z notarjevimi podpisi podpišejo oni člani, ki društvo na zunaj zastopajo.

Kdor hoče pri nas kako tako društvo ustanoviti, stori najbolje, če se obrne na „zadružno zvezo" v Ljubljani, ki mu vse potrebno oskrbi in pripravi.

II. Druge vrste zveze so pa zveze producentov, ki nimajo za namen skupnega proizvajanja in gospodarstva. Gospodarstvo vodijo posamni člani takega društva vsak sam zase. Ta društva se zovejo karteli, trusti, korner ...[2]

Namen teh društev je omejiti škodljivo konkurenco. Zanimivo je, da se je ravno prva opijela načela svobodne konkurence velika industrija in tudi prva priznala njeno pogubno stran.

Člani kartelov so samo veliki industrijci. Ti napravijo pogodbo, v kateri se zavejejo pod določeno (včasih precej veliko) konvencionalno kaznijo, da se produkcija v nekem gotovem okrožju omeji. Sklenejo tudi, kako se omeji in določajo

---

[1] Na Kranjskem nimamo posebnega trgovinskega sodišča. Trgovsko sodišče zastopa Deželno sodišče v Ljubljani in okrožno sodišče v Novem mestu.–

[2] Glej „Socializem" str. 103.

cene, po katerih se sme surovo blago naročevati, izdelki prodajati; večkrat se dogovore tudi glede plačevanja delavcev in pa, da se bodo podpirali v delavskih bojih.

Po zakonu se mora vsako društvo naznaniti državi; karteli so te dolžnosti prosti. Država jih torej ne more nadzirati, dasi bi bilo to včasih koristno in potrebno.

Gotovo je, da imajo karteli mnogo dobrega na sebi. Karteli slone na zdravem načelu samopomoči. Po svojem načelu koristijo splošnosti, ker zabranjujejo katastrofe in zagotavljajo stalno delo.

Karteli imajo pa tudi svoje slabe strani. Te so sledeče:

1. Goji se monopol privatnih producentov in prične se odvisnost konsumentov oziroma delavcev.

Monopol v pravem pomenu besede izključuje posamnike od pravice, producirati ali prodajati neko blago. Pri kartelih ne moremo govoriti o takem monopolu, pač pa govorimo o monopolu v prenesenem pomenu. Če postanejo namreč take družbe tako mogočne, da lahko kar same določajo cene blagra, če ebino te družbe vplivajo na konsumpcijo blagra, potem govorimo o monopolu družb in kartelov. Tak monopol pa rodi članom neizmerno bogastvo.

Naj sledi tu nekaj podatkov, kako karteli bogate in napredujejo. Praška industrijska družba za železo je l. 1904. plačala 30% dividende.—

Naše železo se prodaje na Nemškem 50 % ceneje nego pri nas. To železo predelajo na Nemškem v stroje in ti stroji pririnejo strahovito zadacani nazaj v staro domovino.– Vzemimo naš cukor. Karteljisti so hoteli konkurirati z tujestranskimi izdelovavci cukra. Zato so izposlovali od Države, da je vsakemu, ki je cukor izvažal, dala za vsakih 100 kg 4 K 60 h premije. Cena za tujino je bila nastavljena na 23 K 56 h za 100 kg; če je torej odštela od tega premija, dobimo ceno 18 K 96 h, doma pa je stalo 100 kg cukra 92 K. Drugod so pitali z našim cukrom prašiče, pri nas so pa ubožnejši ljudje dajali zanj ogromne vsote. Premije za cukor so znašale krog 18 milijonov Kron.– Karteljna podjetja na Češkem so znašala 326 milijonov Kron; l. 1901. so dala po 8·7 %, l. 1903. pa 9·38 % dobička.

Karteli imajo silno moč na Državo in na državni zbor ob sklepanju trgovinskih pogodeb. Kartel naznani Državi odločno: za naše izdelke zahtevamo tako in tako carino. Njih zahteve so uslišane, ker so njih zveze močne in odločne; kjer so pa podjetja razbita, se kaj takega ne da doseči.

Pri nas v Avstriji so karteli za železo, cukor, premog in petrolej. Po večjih mestih (Dunaj) so tudi karteli za živino in žito.

Karteli morajo na vsak način priti pod državno nadzorstvo. Zakon naj bi skrbel, da se karteljna pogodba predloži volej vladi, da se

tako zabrani, kar bi moglo škodovati.

2. Ako kartel dobi nasprotnika, ga skuša uničiti. Ako je nasprotnik slab, ga lahko uniči s konkurenco; ako je pa podjetje tako močno, da se s konkurenco ne da opraviti, tedaj se ga iznebi s strahovitimi denarnimi vsotami.[1]

Varstvo zoper kartele. 1. Država mora varovati kmeta in malega obrtnika z varnostno carino (Schutzzoll).

Carina je dveh vrst: varnostna in fiškalična. Ako se vvoz v državo zapira na ta način in v ta namen, da se varuje domača produkcija in se odpira le za gotove vsote, tedaj se zove to varnostna carina. Če se pa meja odpira za denar le zato, da se dobi neki nov vir dohodkov, je to fiškalična carina. Carina na kavo n. pr. je fiškalična, carina na vvoz živine pa varnostna carina. Varnostne carine je posebno kmetijski stan potreben.[1]

2. Koreluh delavskega stanu nasproti kartelom so strokovna društva, ki imajo namen s skupno močjo delavstva omajati škodljivo moč kartelov. Načelo strokovnih društev ni religiozno, ni narodnostno, ni državno, ampak je skupna zveza vsega delavstva kot faktorja produkcije glede na delodajavca, pa tudi glede na druge faktorje, ki vplivajo na njihove gmotne

[1] V mnogih krajih je zemlja tako rodovitna in pogoji za produkcijo taki, da izdelka konkurirajo z drugimi tudi daljnimi kraji. To so zlasti rodovitni kraji ob železnicah. Ena taka železnica je sibirska, druga,

razmere: občine, Žezele, državec. Ta ni boj za življenje in smrt, to je samo skupen nastop delavca nasproti delodajavcu, ki krivično izrablja njegove moči. Voditi jih morajo izključno le delavci. V strokovnih društev se ne sme izključiti delavce nesprotnega prepričanja, druge vere, ker tu se ne gre za religioznost, ampak za skupni nastop delavstva. Delavci so opravičeni, da nastopajo z samoobrambo in sicer, ki gazgovarjajo opravičenost kartelov, na drugi strani pa zaničujejo in nasprotujejo strokovnim društvom, kajejo perfidnost, ki ji ni para.

3. Nekak korelat kmetskega stanu napram kartelu so kmetijsko stanovske zadruge, katere ustanavljajo na podlagi državnega zakona deželni zbori. Skrbe za stanovsko čast in goje med ljudstvom zadružnega duha.

---

ravno tako važna je omanska (v Mali Aziji), ki bo dovažala žito iz Mesopotamije. Mesopotamski kmet tako pravi zanesljiva oseba - lahko proda v dobrih letinah 100 kg pšenice za 1 M 60 pf., pri nas je pa l. 1904. stalo 50 kg pšenice 10 K vol. —

II. Poglavje.

Cirkulacija blaga.

Uvod.

Obrnji vsel gospodarske vede se peča s krojenjem (cirkulacijo) blaga. Krojenje se vrši na dva načina: zamenja se lahko blago z blagom, ali pa blago z denarjem.

Na krojenje blaga vplivajo:

1. Delitev dela: Čimbolj je razvita delitev dela, tembolj je tudi razvito krojenje blaga.

2. Krajevne razmere in sicer: a) Prometna sredstva: plovne vode, ceste, železnice. b) Velika mesta; kajti v velikih mestih se mnogo potrebuje, kar se v mestu ne more proizvajati. Mnogo je krajev v obližju mest, kjer bi se lahko produkcija razvijala drugače, kakor se razvija z ozirom na mestne potrebe. Tu velja načelo: Producira se to, kar se lažje in dražje proda.

To načelo je med Ljudstvom jako znano.[1] To je v denarnem gospodarskem ozirn edino pravo; vsak raje dela to, kar lažje z in dvožje proda, nego to, kar lažje izdelujejo, pa ceneje proda.

1. Kaj določa ceno pri krojenju blaga?

Splošno pravilo pravi, da se cena določa na trgu.

[1] Primeri za Ljubljano. Krakovsko vrtnarstvo.

Trg v prvotnem pomenu je skupina trgovcev in kupcev v nekem določenem kraju, ki so med seboj zvezani.

V širšem pomenu se rabi beseda trg za trgovce in kupce, ki niso med seboj zvezani.[1] Ker so pa ljudje vsega sveta v nekaki edinosti, govorimo o taki edinosti tudi med trgovci oz. govorimo o svetovnem trgu. Za razno blago se določa cena na svetovnem trgu. Za nekaj vrst blaga imamo celo določena središča.[2]

Vprašanje nastane, kaj pa v enem kraju določa ceno blaga? Določajo jo sledeči faktorji:

1. Odnos med ponudbo in vpraševanjem (Angebot und Nachfrage) t. j. sekmovanja med prodajavci, ki hočejo svoje blago čez mogoče drago prodati, in med kupci, ki hočejo kolikor mogoče po ceni kupiti. Dokler se giblje ta konkurenca v pravih mejah, je poštena in dovoljena; večkrat pa mora nastopiti javna oblast proti sleparstvu. Načelo je znano: Čim večja je ponudba, tem cenejše je blago in obratno.

2. Produkcijski stroški.[3] Ti stroški se morajo zaračunati le takrat, kedar producent sam prodaja blago, ali pa če kdo drug prodaja blago v njegovem imenu. Ako so pa

[1] Trg za naš les je v Levanti, za žito v Banatu.

[2] Taka središča so: za sladkor: Dunaj in Magdeburg; za bombaž: Liverpool (Angl.); za žito: London, Pariz, Budapešta, New York.

[3] Taki stroški so: delavska plača, obrtni davek...

posamezni faktorji gospodarsko ločeni drug od drugega, sedaj se primeri, da dotični faktorji produkcijskih stroškov ne morejo upoštevati.

Za vzgled naj služi naš kmet. Kmet ne more določevati cene za živino, za žito; v tem ozir je popolnoma odvisen od drugih. Ravno tako ne morejo določati cene za svoje izdelke mali obrtniki.

Sedaj pa določajo ceno žitu in živini razvrstni špekulanti na borzi, ki o živinoreji in kmetijstvu dostikrat niti pojma nimajo. To se godi glasti pri dokaznani diferenčni igri na borzi.

Navadna termino-kupčija se vrši tako, da si prodajavec in kupec določita gotov dan, ko mu prodajavec pripelje žito, kupec mu pa odšteje denar. Na borzi se pa vrši termino-kupčija tudi tako, da kupec nima denarja, prodajavec pa ne blaga, pa vendar skleneta kupčijo. Ta kupčija se zove diferenčna igra. Kako se vrši, naj pojasni sledeči vzgled.

A kupi od B za 8000 K pšenice. Termin si določita za 1. julija, metrski cent (q) naj bi stal takrat 20 K.- Pride 1. julij. Metrski cent stane takrat 18 K. Kupec nima svojih 8000 K, prodajavec pa ne pšenice, pač pa mora plačati kupec prodajavcu za vsak metrski cent diferenco 2 K. Tako se prodaja žito v obliki navadnih stav in teh stav je več nego prave kupčije. Srednja cena se določa

na položaji vseh prodaj, tudi stav. Tako imajo torej mesto producenta - kmeta žitno ceno v rokah gospodje na borzi.

- Male trgovce pa izpodrivajo velika skladišča. Velika skladišča so prodajalne, kjer se blago raznih vrst na enem prostoru prodaja. Taka skladišča ustanavljajo navadno akcijske družbe.

- Male obrtnike pa uničujejo konfekcionarji. Konfekcionarji plačujejo svoje delavce veliko ceneje nego morejo do mali obrtniki storiti, zato lahko tudi ceneje prodajajo. Delavci delajo navadno na svojem domu. Dela navadno vsa družina: mož, žena, otroci, plačajo pa samo enega; torej se veliko več blaga izdela kot se ga plača.

3. Ceno blaga določa tudi potreba in redkost take stvari. Potreba se meri po premoženju, po previdnosti, včasih - ne samo pri otrocih - po nemmnosti. Potreba mora biti v pravih mejah, da se ne izkoriščia ubožtvo ali nespamet kakega človeka. Zato je potrebna na eni strani organizacija trgovcev, na drugi strani pa je treba zakonskih določil proti oderuštvu.

Razvidno je vsakemu, kako lahko nastane monopol v korist kupca oz. tudi v korist prodajavca.

Potreba prodajavčeva je, da svoje blago proda, a ravno ta potreba je dostikrat vzrok, da prodajavec pade v roke brezvestnega

kupca monopolista.[1] Tak monopol je silno nevaren, zato je treba zlasti z organizacijo gledati na to, da se takih malih producentov ne goljufa; zlasti velja to za izdelke domače obrti.

Glede na to, kar je povedanega pod točko 2. in 3. naj velja sledeče načelo: Produkcija se mora zujemati z organizacijo cirkulacije; producenti naj bi postali sami tako močni, da lahko postanejo trgovci. To se pa da doseči le potom društev.

Druge vrste monopol je monopol prodajavcev. Prodajavci se zavežejo, da bodo prodajali svoje izdelke ali pridelke po določeni ceni. Kdor hoče biti lastnik tistega izdelka, naj plača določeno ceno, ali pa ne dobi nič. Tak je n. pr. monopol mesarjev, monopol železnega karteha...

Država je dolžna nastopiti proti takemu zasebnemu monopolu, zlasti če ima popolno oderuški značaj.[2]

---

[1] Pred nekaj leti je bila vsa mizarska obrt v Solkanu v rokah dveh italijanskih Židov. – V ljubljanski okolici cveste pletenje košaric, v Idriji čipkarstvo. – Treba je gledati, da se ti ljudje ne izkoriščajo v kupčeve namene.

[2] Nekaj podatkov o monopolu! Monopol izključuje posamnike od pravice producirati ali prodajati neko blago. Tak monopol je mogoč le v popolni družbi. – Monopol ima namen, pomagati državni blagajni (n. pr. monopol soli) ali pa je edičnega pomena (n. pr. monopol gojenja na Ruskem). – V Avstriji je monopol na tabak in sol. – Deli se v α: javni monopol n. pr. monopol na tabak – β: krajevni monopol, če je ena stvar

4. V izrednih slučajih sme celo država sama določiti ceno kakega blaga. Taki slučaji so: a. Vse tisto blago, ki je ljudem neobhodno potrebno zato, da se zabrani škodljivi monopol posamnikov. – b. V malem prometu v vseh tistih slučajih, kjer je tekmovanje med kupcem in prodajavcem domala nemogoče, n. pr. pri fijakarjih. – c. Država vpliva tudi po svojem protekcijskem sistemu na ceno blaga. Protekcijski sistem obstoji v carini, naloženi na tuje izdelke in pa v premijah. Premije obstoje v tem, da država tistim producentom, ki prodajajo svoje blago v tujino, pomaga s tem, da jim da nekaj denarja iz svojega zaklada.

Protekcijski sistem je opravičen; na vsak način moramo obsojati klic soc. demokratov: Proč s carino! Država mora svoje meje odpreti! – A protekcijski sistem naj bo do vseh enako pravičen, država naj ne kaže samo dobička velikim kapitalistom, ampak naj podpira tudi težnje delavskega ljudstva.

2. Denar.

Kroženje blaga se imenuje promet. V prometu opazimo lahko sledeče: menjava se lahko stvarna dobrina s stvarno dobrino, lahko se menjava tudi stvarna dobrina z

---

samo v enem kraju dobiva: pomaranče, cvetke po zimi, zelata. – y: zasebni monopol, če posamezník kupuje ozirorna prodaja vse blago ene vrste.

delom, lahko tudi delo z delom. Če se menjava dobrina z dobrino, delo z dobrino, delo z delom brez vsakega pripomočka, tedaj govorimo o enovito menjavanje. Če se pa pri menjavanju rabijo stvarna sredstva, najimenitno prodajanje oz. kupovanje.

Najnavadnejše sredstvo je denar. Pri prodajanju in kupovanju se dotej vrednost dobrine spremeni v denar. Z denarjem se lahko dobi zopet novo dobrina ali pa delo. Po svojem bistvu je torej denar menjavno sredstvo pri raznih gospodarskih dolžnostih, ki ne spadajo pod promet (Dunaj).

Potreba menjavnega sredstva se je pokazala, je takrat, ko je vladalo še naturno gospodarstvo.[1] Zprva se za menjavno sredstvo niso rabile kovine; najstarejše menjavno sredstvo je bila živina[2]. Pozneje so pa začeli uporabljati kovine[3], zlasti baker, srebro in zlato. Kovine so namreč najpripravnejše menjavno sredstvo.

Da je kako menjavno sredstvo pripravno in primerno, mora imeti sledeče lastnosti:

1. Biti mora lahko deljivo;

---

[1] Naturno gospodarstvo je vladalo takrat, ko se je vse proizvajalo le za lastno konsumpcijo, za tuj pa nič. Vendar je že takrat bilo treba kako stvar kupiti: soli...

[2] Votod lat. ime za denar: pecunia od pecus. — V Kolumbiji je še zdaj živina menjavno sredstvo (ena ženska stane 300 volov). V Abesiniji so rabili sol, Indijanci kože, Kitajci čaj.

[3] Prvi so rabili kovine v Šparti: železo, baker in zlato.

2. pripravno za trgovino;

3. tudi v majhni množini mora biti veliko vredno;

4. vsaka kovina se mora dati ločiti od drugih podobnih, da je ponarejanje tem težje mogoče;

5. vsak del kovine se mora dati obdelati;

6. vsak del kovine mora biti popolno enak drugemu enakovrednemu delu.

Vse te lastnosti imajo kovine v polni meri.

Kovine imajo že same na sebi vrednost in mogoče je, da se plačuje s kovinami, ne da bi imela država pri tem kako besedo. Vendar pa mora radi reda v prometu nastopiti država, in sicer:

1. Država mora skrbeti, da dobi menjavno sredstvo prisilni kurz, t. j. da dobi denar v državi to svojstvo, da ga vsi imajo za toliko vrednega, kolikoršno vrednost mu določi država.

2. Država mora varovati denar z zakoni proti ponarejanju; obrabljen denar mora vzeti nazaj in ga prekovati v novega.

3. Država mora določiti uložkovino in ime denarja.

Pri nas je glavna utež 1 kg, kovina je zlato, ime je krona (K). 1 kg čistega zlata je vreden 3280 K, 1 kg kovanega pa 2950 K,

kajti zlatu je primešanega tudi nekaj bakra. Država lahko določi za denar eno ali več kovin. Ta državna določba se zove **valuta**. Pri nas je od l. 1892. zlata valuta, prej je bila srebrna.

Splošno imamo sedaj na svetu trojno valuto: zlato, srebrno in mešano. Kjer se rabi ena sama kovina, pravimo da je veljavna enotna valuta, kjer sta dve kovini, mešana valuta. Če je valuta mešana, je treba določiti razmerje med obema valutama, n. pr. na Francoskem je 1 kg zlata = 15·5 kg srebra. To razmerje se menja po cenah zlata in srebra, čim več ima kaka država zlata, tem cenejše je.

Za zlato veljavo govore: majhni stroški, stalnejši denar, kajti zlato ne menja tako hitro cene kakor srebro. Proti zlati veljavi pa govori to, da so vsled nje dolžniki na slabšem, ker so prisiljeni plačevati v dragji kovini.[1] Zlate veljave ne kaže vpeljavati tam, kjer je treba zlato dobivati iz tujine ali pa kjer so zlati rudniki v rokah zasebnih rudokopov.[2]

Poleg tega mora država določiti tudi

---

1) Ta stavek se zdi skoro neverjeten, a je resničen. Srebro se lažje dobi in ceneje, zlato se pa težko dobi in zato je vedno večja nevarnost, da se podraži.

2) Zlato je posebno pripravno za špekulacije, zato se lahko prigodi, da milijonarji zlato pokupijo in ga drago prodajajo. — V Ameriki je James Gould pred nekaj leti pokupil velike množine srebra. Zato je cena srebra nenadoma poskočila, kajti srebra so potrebovali, pa ga ni bilo dobiti. „Črni petek“ v Ameriki. Če je pa to pri srebru mogoče, tembolj pri zlatu!

drobiž. Drobiž se rabi le v notranjem prometu. Pri drobižu se ne gleda na to, da je drobiž sam toliko vreden kolikor izraža vrednost, ampak vrednost je lahko manjša. Zato, ker je drobiž manj vreden nego izraža njegova vrednost, mora država strogo gledati, da se ne ponareja in da ponarejevavce strogo kaznuje. — Pri nas štejemo med drobiž srebrne krone (K), 10- in 20- vinarske novce iz nikla, 2- in 1- vinarske novčiče. V tuji državi se za naš drobiž ne more nič dobiti.

5. Država rabi ob času potrebe in sile papirnat denar. Če izda država papirnat denar, je to opravičeno le takrat, če ima država tudi toliko dotične kovine, iz katere kuje denar, v zalogi, kolikor ima papirnatega denarja v prometu. Država ima namreč dolžnost, da izplača vsakemu vsoto v kovanem denarju, če kdo zahteva. — Ob času vojske porabi država vse svoje zaloge za vojsko; takrat izdaje tudi papirnat denar, dasi ga iz kovin ne dela. Papirnat denar ima veljavo le v notranjem prometu. Njegova (cena) vrednost lahko naenkrat silno pade, če se je izdal brez pokritja.*)

Pri nas v Avstriji se danes kaj takega težko izvrši. Naša država namreč ne izdaja nikakega papirnatega denarja. Pravico tega izdajati ima avstro-ogerska banka. Ustanovljena je l. 1876. in je zasebna akcijska banka, ki ima z državo posebne pogodbe. Pri-

*) Francoski asignati so za časa revolucije izgubili 40% svoje vrednosti. — V Avstriji je bil tak denarni polom začetkom prejšnjega stoletja.

javna namreč dovoča bančnega guvernerja, državna deli z banko dobiček in sicer vsega, kar ga je nad 7%. Država daje banki pravico, da sme izdajati papirnat denar, bankovce (Banknoten). Zahteva pa država, da je večji del papirnatega denarja pokrit v banki s kovanim denarjem. Ker ima banka svoje denarje spravljene v blagajni, dasi bi jih lahko drugam obrestonosno naložila, zato ji dovoljuje država, da izda več papirnatega denarja nego ga ima kovanega, ker ima dobiček samo od zadnjega denarja, kar ga več izda. Avstroogerska banka ima po vseh kronovinah države svoje filialke.

Tako je sicer država odvisna od privatnih ljudi, a zato pa lahko banko nadzira.

3. Kredit.

Kredit je dovoljenje odloga za plačevanje. Če komu dovolim, da odloži plačevanje dolga do nekega godovega časa, pravim, da mu kreditiram.

1. Delitev kredita.

Kredit se deli:

a. V trgovski in netrgovski kredit. Netrgovski kredit se deli dalje v državni, kmetiški ... kredit.

b. Glede na osebo, je javen ali zasebni kredit. Ako dovolim odlog plačevanja javni javni oblasti, je to javni kredit; če pa dovolim odlog plačevanja zasebni osebi

ali zasebni juridiški osebnosti, imenujemo to zasebni kredit.

c. Glede na poročstvo je realni in osebni kredit. Kedar kdo komu dovoli odlog v plačevanju z ozirom na neko njegovo stvar, od katere upa, da mu zagotovi povračilo v bodočnosti, govorimo za kredit realni kredit. Če pa dovolimo odlog plačevanja z ozirom na njegovo osebo, z ozirom na njegovo poštenost, imenujemo to osebni kredit.

d. Dalje ločimo konsumptivni in produktivni kredit. Konsumptivni kredit imamo takrat, kedar dolžnik to, kar se mu kreditira, porabi za dosego novih dobrin. Produktivni kredit povečuje, oz. daje priložnost povečati izposojeni kapital, konsumptivni kredit pa daje samo dobrine za konsumpcijo.

Velika je razlika med obojim kreditom, zlasti pa je to razliko treba povdarjati med kmetiškim ljudstvom. Konsumptivni kredit ostabi dolžnikovo premoženje za toliko, kolikor znaša kreditirana vsota. Če je konsumptiran kredit realen, potem vzame kredit faktično isto vsoto objektivne stvari, ki mu služi za jamstvo.[1])

e. Kredit more biti terminiran ali

---

[1]) Mislimo si posestvo, ki je vredno 10.000 K. Če vzame kdo na posodo 2000 K in jih da za doto svoji hčeri, je sedaj posestvo za toliko na slabšem. Če pa s tem denarjem izboljša zemljo, ali si kupi novega sveta, je posestvo njegovo več vredno.

neterminiran t.j. rok, kedaj se mora dolg poplačati, je določen ali ni določen.

2. Nauk liberalne šole in njegove napake.

Liberalna šola trdi, da je za kmeta glavna stvar, da izzabi realni kredit, češ da ves denar, ki je vredno njegovo posestvo, porabi za svoje gospodarstvo.

Skušnja je pokazala in še vedno kaže, da je to načelo napačno. Da bi rabil kmet svoj realni kredit zato, da bi lože gospodaril – v tem načelu se zamenjava kmečki stan s trgovskim. Za trgovca je bolje, če ima več denarja, ker mu denar prinaša več dobička, nego on plačuje obresti od svojega dolga.[1] Pri kmetu je pa stvar vsa drugačna: Kmetovo delo ni tako produktivno kot trgovčevo; odvisno je od klime, zemlje ---, obresti pa mora plačevati vedno enake, sicer ne, izgubi sčasoma svoje posestvo. Če bi hotel kmet rabiti realni kredit, bi moral imeti zelo veliko inteligenco.[2]

Za realni kredit se mora njino postaviti neka meja. In ker je integriteta poljedeljskega stanu v interesu cele države,

[1] Trgovec lahko dobi pri svojem blagu do 20% dobička ali pa še več, obresti pa plačuje 6%; kmet tega ne more doseči.

[2] za trgovca je dosti, da ima dobro blago in da spozna ljudi. Kmet mora gledati, kako bi izboljšal zemljo, kje dobi čvrste in dobre živinske pasme ...

bi bilo prav, če bi država določila to mejo. Žal, da se država premalo meni za to!

Postaviti bi trebalo tudi tale načela:

a. Dohodki od zemljišča naj bi bili taki, da se družina še vedno pošteno prejivi, čeprav odštejemo od njih obresti z amortizacijo vred.[1] –

b. Dolžna vsota naj bi bila taka, da se sekom ene generacije lahko izplača. Zato bi bilo treba, da se za realni kmečki kredit pomagra z javnimi sredstvi, da bi bile obresti kolikor mogoče nizke; zakaj le če so obresti nizke, bi bilo mogoče izplačati dolg sekom ene generacije.[2]

3. Hipotečne banke.

Da se lažji dobi kredit, so poizkusili veliki kapitalisti, da ustanove za realni kredit takozvane hipotečne banke. Te banke so treh vrst:

a. Akcijske družbe, v katere zlože ve-

---

[1] Podobno postavo po nekaterih državah že imajo, tako n. pr. v zedinjenih državah, kjer imajo zakon o stalnosti zemljišč. To bi se dalo uvesti tudi pri nas. Tisti del posestva, ki ga potrebuje družina, da se pošteno prejivi, bi se ne smel niti razkosati niti zadolžiti.

[2] Denar prinaša na svetovnem trgu večkrat le po 2–2½ %. Ko bi se dalo to obrniti kmetu v korist! Ako plačuje kmet 5% obresti, bi se obrnilo 2½ % za obresti, 2½ % pa za amortizacijo. Tako bi bil dolg približno v 25 letih poravnan in oče bi zapustil sinu nezadolženo posestvo... Danes se pa kmet ubija in trudi, da s težavo poplača obresti in obenem zapušča sinu zadolženo posestvo. Posledica temu je propad kmečkega stanu... Boben poje – kmet umira...

liki kapitalisti svoj denar, da ga posojujejo na nepremično kmetiško premoženje. Te družbe so posojevale svoj denar le na velika posestva, danes ga posojajo večidel na mestne hiše.

b. Zavarovalne hipotečne banke, ki jih ustanavljajo zadruge, ki takih zavodov potrebujejo.

c. Zavodi, ki jih ustanove javne pravne korporacije: mesta za okraj, za deželo dežela.

Pri vseh teh zavodih je značilno, da izdajejo takozvane hipotečne obligacije, da si lahko zagotove sami sebi denar. Te obligacije se prodajajo kot drugi denarni papirji na borzah, po bankah in drugih denarnih zavodih. Hipotečne obligacije so listi, ki označujejo gotovo vsoto, za katero je porok neko posestvo ali pa banka sama. Ti hipotečni listi se lahko izplačajo takoj, ko jih kdo prinese v banko, ali se izžrebajo tisti listki, ki se bodo tekom leta izplačali v denarju, ali pa se določi čas, kedaj se bodo ti listki izplačevali. Hipotečni listek more tudi vsak prodati na borzi po dnevnem kurzu. Hipotečne banke dajo kredit precej po ceni.

Ne smemo pa pozabiti, da hipotečne banke služijo le velikemu posestvu, kajti stroški za nakup posojila so za majhno posestvo previseliki. Društvo pošlje k prosivcu svojo komisijo in je sama komisija stane za daljne kraje 100 - 200 K.

Če bi dežela nastanovila take kreditne

banke, bi bilo dobro, če bi se banke zvezale za dovoljenje malega kredita z Reiffeisnovkami. Mesto komisije bi se banka obrnila na bližnjo Reiffeisnovko. Ta bi potem posredovala med banko in prosivcem, banka bi pa taj usługi dovoljevala Reiffeisnovki cenejši kredit, če bi ga morda potrebovala.

4. Na kaj moramo paziti pri dovoljevanju kredita?

Pri kreditu moramo vpoštevati dve strani: individualno stran in pa splošne socialne razmere v državi, deželi, okrožju... kjer se kredit daje.

Individualna stran se ozira na mojnost in voljo dolžnikovo, da zadosti obveznosti, ki si jo je naložil s kreditom. Individualna stran je odvisna od njegovih fizičnih in duševnih lastnosti dolžnikovih. Sem štejemo: njegovo zdravje, sposobnost za pridobivanje novih dobrin, premoženje, poštenost, varčnost, značaj.

Socialno stran pri kreditu pa določujejo sledeči faktorji:

a. Splošno moralno stanje tistega kraja, kjer se kredit išče. To moralno stanje se meri po zavesti dolžnosti; kjer ta zavest živi, tam se kredit lahko razvija, kjer pa te zavesti ni, kredit hira. Splošno moremo reči, da je zavest dolžnosti najbolj razvita pri kmetiškem ljudstvu, najslabša pa je pri trgovcih.

b. Pravne razmere dotičnega kraja. Kjer je državno pravno varstvo solidno, tam se kredit lahko razvija. Zato je pa potrebno:

α. Popolna politična svoboda;

β. Popolna enakost pred zakonom;

γ. Dobro zakonodavstvo glede na državno in trgovsko pravo;

δ. Varstvo lastninske pravice;—

c. Državno gospodarstvo. Finančne razmere so velikega pomena za razvoj kredita v državi. Če so v državi popolnoma urejene razmere, da lahko plačuje svoje obveznosti, da se ni treba bati deficita pri državnem gospodarstvu, potem je tudi drugo gospodarsko življenje v državi dobro razvito. Državno gospodarstvo je pa odvisno od političnega poštenja, od načina, kako se je razvila državna uredba. Kjer imajo vlado samo nekateri sloji prebivavstva, tam se navadno slabše gospodari, kakor tam kjer je gospodarstvo v rokah širših slojev.[1])

Prav tako so gospodarske razmere mnogo odvisne od odnosa do zunanjih držav. Država mora biti varna pred napadi svojih sosedov.[2]) — Urejene notranje in zunanje razmere so edina trdna podlaga za urejeno gospodarstvo.

d. Gospodarski pripomočki v državi. Gospodarske razmere se merijo po mno-

1) Potreba splošne volivne pravice.

2) Primeri za naše razmere Krizo z Ogersko. To zelo slabo vpliva na kredit.

žini prometnih sredstev, kajti z njimi v zvezi je živahna produkcija in kupčija; kjer pa vese kupčija in produkcija, se kredit mnogo lažje razvija.

Dežele, kjer kredit ni dobro razvit, kjer vlada odrništvo, kjer je obrestna mera visoka, dokazujejo, da so revne, nerazvite. Množina denarja sama na sebi ne meja kredita, če ni poleg denarja tudi obilo prometnih sredstev in pogojev za produkcijo. Dežele, kjer je obilo denarja, obrestna mera pa kljub temu visoka, so v nenormalnem stanju in pričajo, da so revne[1], nerazvite.

5. Dobra in slaba stran kredita.

Kredit daje mnogo prednosti in mnogo dobička. Stran, ki ima dovolj kredita, se nagloma razvija. Velika podjetja se razvijajo na podlagi kredita, prometna sredstva so pomnožje. Brez kredita se ne sezida nobena velika (svetovna) železnica. S kreditom se razvijajo hranilnice in posojilnice. Kredit je tudi važen za zavarovanje. Ako se kredit živahno razvija, se tudi razloček v cenah blaga izenači. Zavodi, ki oskrbujejo shranjevanje in pošiljanje denarja, odstranjujejo ali vsaj zmanjšujejo nevarnost, da bi kredit padel.

Kredit pa ima tudi svojo senčno stran.

---

[1] To stavek ni nikak paradoksen! Za vzgled naj služi naša Kranjska. Pri nas je dovolj denarja — toliko, da se ne more ves doma naložiti — a kljub temu je obrestna mera visoka in dežela — revna.

Kredit sam ne ustvarja nobenega novega kapitala; krepi sicer produkcijo, stvarivne moči pa nima. Kredit se lahko zlorablja z zapravljanjem. Tam kjer je razvit kredit, se razvija tudi spekulacija; duh, ki jo vodi, je čisto navaden egoizem, ki nima drugega cilja nego: Sebi največ dobičkа. Vsled špekulacijskega duha nastajajo krize v produkcijskem in trgovskem vzim. Produkcijska podjetja si z umazano konkurenco onemogočujejo svoje bivanje. To ravno velja o trgovskih podjetjih. To pa rodi škodo mnogim ljudem?[1] Mesta z razvitim kreditom postanejo središča trgovine, postanejo pa tudi središča špekulacije, središča fizičnih in moralnih bolezni,[2] jetika ... nečistost... Taka mesta postanejo napram nižjim slojem nekako politično-finančna. Krize v produkcijskem in trgovskem vzim so silno pomen-

[1] O propadu tovarna, so na izgubi delavci in vsi tisti, ki imajo kake kupčije o tovarni: prodajalci surovin itd.

[2] Meščanske robovine v večjih mestih izkrivajo domača vzi v drugem ali četrtem rodu. Vse hiše prehajajo v druge roke, o stalnosti meščanstva ne moremo govoriti. Občinski odborniki in župani so mnogokrat le slučajno tam naseljeni uradniki, profesorji, učitelji... Na kmetih opažamo večjo stalnost prebivavstva. Urbarji iz 12. in 13. stol. imajo za hiše dostikrat ravno ista imena, kakor jih imajo še sedaj. Primeri: Škos, Doneski k zgodovini Škofje Loke. — Žal, da tudi na kmetih je izginila stalnost domov; škoda, da hodijo iz kmetov v mesto mladeniči in dekleta živet, hirat in umirat — duhu in telesu!

ljive za kulturno umevanje naše dobe.[1] S kreditom je zvezana tudi senčna stran oderuštva. Oderuštvo je dvojne vrste: stvarno (blagovno) in pa denarno.

Slabe strani kredita je silno težko omejiti z zakonodavstvom, zlasti je pa to težavno v dobi, ko vlada liberalno-gospodarsko načelo. Treba je še s podrobnimi zakonitimi določili omejiti umazano konkurenco, treba je nastopiti proti pomanjanju živil, treba je izpremeniti trgovsko pravo, socialno in politično zakonodavstvo, zlasti pa je treba strogih zakonov proti oderuštvu.

6. Dosedanje zakonodavstvo proti oderuštvu.

Dokler se je po državah še kazal blagodejni vpliv cerkve, so imeli tudi zakone proti oderuštvu. Za oderuhe je bila določena ostra kazen. Dandanes pa so skoro vse države zavrgle postave proti oderuštvu.

V Angliškem so odpravili zakone proti oderuštvu l. 1830. Rekli so, da konkurenca med upnikom in dolžnikom sama vse lepo uravnava. Iz te postave so izvzeli le posojila proti zastavi.

V Nemškem je l. 1867. pal zakon, ki je določal za najvišjo obrestno mero 6%. L. 1880. so sprejeli nov zakon proti oderuštvu, ki pravi, da je oderuštva kriv tisti, ki zlorablja kake osebe ubožtvo ali nevednost.

---

[1] Primeri znani „Krach“ v Avstriji. Več o tem glej v članku o borzi. —

L. 1893. je bil pa izdan nov zakon, ki prepoveduje oderuštvo v sledečih slučajih: 1) pri eskontiranju (kupovanju) dolgov; 2) če kdo zahteva previsoko najemščino za porojeno živino; 3) pri nakupu posestev, ki so dolžnikova last.[1]

Na Francoskem je določena najvišja obrestna mera (5%), ki pa velja le za poljedelski kredit ne pa za trgovski.

V Avstriji je bila svojčas določena najvišja obrestna mera 5%; l. 1866. so to naredbo odstranili in so določili, da je oderuštva kriv oni, ki zahteva večje obresti nego so v njegovem kraju v navadi.[2] L. 1868. so to določbo odstranili. L. 1874. so morali izdati posebno postavo v Galiciji in Bukovini zoper oderuštvo, ker so Judje te dve deželi prevečo odirali. Dne 28. maja 1881. so pa sklenili enako postavo za vso državo. Po tej postavi je oderuštva kriv oni, ki zlorablja drugih lahkomiselnost, revščino, nevednost, slabomnost ali mladoletnost tako, da bi jih lahko gospodarsko uničil.[3] Načelo je popol-

[1] Vzgledi: 1) nekdo ima na podlagi dolžnih pisem izterjati več dolgov (100.000 K), pa bi mu kdo ponudil zanje manjšo vsoto (80.000 K), češ: ostalo bom porabil pri izterjavanju dolgov. — 2) A nima krave in jo tudi kupiti ne more, B mu jo kupi in mu jo izroči proti določeni najemnini. Podobno se godi po nekaterih krajih tudi pri nas. — 3) Kakor delajo mnogokrat gostilničarji, ki pokupijo od svojih dolžnikov-pivcev za slepo ceno njih posestva ali posamne kose in delajo zraven velike dobičke.

[2] Kaj pa, če bi zahtevajo ponavadi 30%!

[3] Takih tožb in obsodb se vsled silno veliko: zna-

noma pravo. Dokaz, da se je res vršilo oderuštvo, se mora podati pri sodišču. Od sodnikove razsodnosti in od javnega mnenja je največ odvisno, če se je res godilo oderuštvo.

4. Banka.

Za kroženje denarja sta vajeni dve ustanovi: banka in borza.

Najprej nekaj o bankah.

1. Ime in zgodovina.

Ime banka (banco) je italijansko. Izvira od imena šotorov, ki so jih imeli lombardski menjavci na raznih sejmih v ta namen, da so v njih menjavali denar tujim kupcem, ki so prihajali radi kupčije iz daljnih krajev. - Banco rotto = podrta klop (bankrot) -

Čim bolj se je razvijala trgovina, tembolj se je zlasti v večjih mestih pokazala potreba, da se napravi poseben zavod za menjavanje denarja. Tako so nastale banke.-

2. Glavna opravila.

Glavna opravila bank so sledeča:

a) Menjavanje denarja, tudi menjavanje zlata in srebra (kovine) za denar, kolikor je vredna dotična množina.

b) Depozitna opravila. Ljudje so namreč začeli po bankah shranjevati svoj denar, pozneje

---

menje, da ni oderuštva, ali pa, da zakon ni dovolj jasen. Oderuštva je še vedno dovolj, torej bo treba zakon izpopolniti. — Na Kranjskem je bila zadnji čas radi oderuštva tožena in obsojena znana madame Lövy, lastnica zloglasne hiše v Ljubljani.

tudi razno drugo blago, ako se jim doma ni zdelo dovolj varno. Iz početka so vračale banke nazaj isto blago, pozneje pa blago iste kakovosti, kakor je bilo oddano blago. Danbanes sveste le še shranjevanje denarja, dolžnih pisem, menic... Navadno je z banko zvezana tudi prodaja vrednostnih papirjev. Banka si jih nakupi, sebi si preskrbi provizijo in jih prodaja. Tudi kupuje in prodaja državne obligacije. Denar je za banko velike važnosti, ker z njim lahko izvršuje vedno nova opravila: izplačevanje posojila, menice...

c. Giro-posel. Banka namreč posreduje pri kroženju denarja (giro = krog). To se godi zlasti tam, kjer je trgovina živahno razvita: v Ameriki, Belgiji, na Angleškem, na Nemškem. Trgovec ima doma samo toliko denarja, kolikor ga potrebuje, vse drugo ima pri banki. Banka plačuje, kar je trgovec komu dolžan, banka dobiva, kar potegne on za svoje blago. Tak trgovec ima pri banki tekoč račun (Conto-corrente). Kdor je pri banki osebno dobro znan, potem razna velika podjetja imajo pri banki odprt kredit (Blanco-kredit) t.j. izdatki zanj smejo za določeno vsoto presegati vplačila.[1]

[1] Podobno ima – mimogrede omenjeno – tudi naša „Zadružna zveza" s svojimi zavodi tekoč račun in odprt kredit. Načelstvo „Zadružne zveze" dovoljuje posojilnicam kredit z ozirom na število članov, rezervni zaklad, materijalne razmere... Poleg tega zahteva „Zveza" tudi osebno poroštvo odbornikov. Če ima hranilnica več denarja, kakor ga potrebuje, ga pošlje „Zvezi", ta ga pa naloži v „Ljudski posojilnici". Če ima premalo denarja, pa piše ponj.

Kdor hoče, da mu banka denar izplača, ga dobi, ako ga zahteva po šeku. Najlažje se godi to v zvezi s poštno hranilnico, katere član postane lahko vsak, kdor ima stalno vloženih vsaj 200 K. Šek se imenuje listek, s katerim zahtevamo denarja. Podpisan mora biti lastnik z lastnoročnim podpisom, oz. če je društvo, vsaj dva njegova zastopnika. — Tako ima vsak trgovec lahko svoj kontokorent pri poštni hranilnici. Kedar mu kdo pošlje denarja, ga pošlje poštni hranilnici, o čemer ga poštna hranilnica obvesti, če hoče imeti denarja, ga dobi po šeku od hranilnice.

Najpopolnejše delovanje se pa vrši v takozvanih „Clearing hous"[1]. Taka društva so v Ameriki in po Angleškem, v Avstriji zvršuje to dunajski „Bankverein". Zastopniki velikih bank se zbero vsak dan z nakaznicami, ki so jih prejeli od raznih firm za izplačila, hkrati se napravi seznam, koliko denarja imajo nakazanega. Banke primerjajo potem med seboj dobljene listine in po tem izvedo, koliko ima denga od druge zahtevati.[2] Kjer se de-

[1] Clearing hous - čistilna hiša.

[2] Naj pojasnim to sledeči vzgled: Trgovec v Londonu je dolžan gotovo vsoto trgovcu v New-Yorku. Banki, kjer ima svoj conto corrente, naloži, naj jo izplača. Banka ima pa morda v Ameriki po naročilu drugega podjetnika prejeti enako vsoto. Ni ji treba nič pošiljati; v svojih knjigah prenese vsoti, hkrati pa obvesti banko v New Yorku, da med seboj izravnata dolg. V Clearing hous-u pa pridejo zastopniki vseh velikih bank enega kraja skupaj in med seboj, zjirona

narni promet zelo razvit, je to najlažji in najprimernejši način plačevanja. Da manjše banke lahko izhajajo, je najbolje, če imajo tekoč račun pri večjih bankah.[1])

d. Banke dajejo tudi posojila proti zastavi. V zastavo se dajo vrednostni papirji, zlato, srebro ... Ta zastava se zove lombard.

Sem spada tudi varrant (Warrant), listina, s katero se zagotovi, da ima nekdo pri neki tretji osebi zadolženo svoje blago.[2])

e. Banko posojajo tudi tako, da se da v zastavo blago, ki nikdar ne preide v last upnika, marveč ostane v dolžnikovi posesti. To so posojila, ki se dajejo posestnikom rudnikov, železnic ... proti hipotekarnemu varstvu.

f. Banke posojajo tudi na zadolžnice, le

---

[1]) Clearing konsi drugih krajev samo po knjigah izvršé potrebne izpremembe. Podobno bi bilo treba postopati tudi, če je ameriški trgovec dolžan kakemu londonskemu. To je za trgovino veliko ugodneje, nego pošiljati denar v Ameriko. — Samo banka v Londonu je izplačala eno zadnjih let na ta način 6 miliard funtov-šterlingov (1 funt-šterling je vreden 20 K). Če bi se bil denar pošiljal, bi bilo treba na angleškem 50 miljonov funtov-šterlingov več denarja nego ga je sedaj. —

[2]) Vse banke v Londonu imajo tekoč račun pri „Bank of England", zato se vse, kar se plača v tujino, izravna pri tej banki.

[2]) Naj pojasni to sledeči vzgled: Recimo, da bi si gorenjski kmetje napravili svoj žitni magacin pri Kranju. Žito bi vozili poljubno, prodajato bi se pa takrat, ko bi imelo najvišjo ceno. — Kdor bi pripeljal v magacin žito, bi dobil od vodstva magacina tisto K,

s tem razločkom, da so pri banki mesto zadolžnic v navadi menice.

3. Menice.

V srednjem veku je bilo pošiljanje denarja z denjeno s precejšnjimi težavami, zlasti je oviralo pošiljanje različnost denarja, pa transport. Zato so se po trgovinskih mestih ustanovile cambije[1] (menjavnice), ki so imele nalogo olajševati denarni promet, menjati tuj denar ... Menjavci enega mesta so bili v zvezi z menjavci drugega mesta in so imeli večkrat svoje sestanke, kjer so uravnavali svoje stvari[2]. Do sestankov so si pomagali z listinami, ki so jim rekli menice.

Po našem pravu je menica neka listina, ki se izrecno imenuje menica (Wechsel) in v kateri nekdo obljubi, da bo neki drugi osebi, ki se imenuje remitent, plačal neko vsoto denarja brez ozira, bo li dobil za to materialno stvar ali ne![3] Ako se dolg ne izplača, se mora iz-

na kateram je zapisano, koliko žita ima v skladišču. Ta listek je varant.- Če bi šel s tem listkom v banko, bi dobil od nje posojilo.-

[1] Cambio,- are - menjati.

[2] N. pr: Trgovec A na Dunaju bi bil dolžan trgovcu B v Milanu. Denar na Dunaju je drugačen kot v Milanu, pošiljanje težko. A gre torej k dunajski menjavnici in naroči, naj pošlje trgovcu B v Milan vsoto denarja, ki mu je ravnokar odšel. Dunajski menjavec je pisal menjavcu v Milan, naj ondotnemu trgovcu B izplača dotične vsote z opazko, da mu bo dolg na prihodnjem sestanku povrnil.

[3] N. pr. Nekomu dam menico za 200 K. Menico moram izplačati, čeravno nisem dobil nič zanjo, ko bi sam moral dobiti.

stojiti; izstoji se v najkrajšem času v izgubo dolžnikovo, ki se pred sodnikom ne more sklicevati na to, da je dobil za menico kako materialno stvar ali ne.

Menice se dele v menice a vista, ki se morajo takoj izplačati, kakorhitro se predloje, in pa v menice ad terminum, ki se morajo izplačati do določenega roka.

Očitno je, da so menice nevarne za vse tiste, ki njenega pomena ne poznajo. Nevarne so, ker se morajo izplačati sine ulla causa debendi in pa, ker se tako hitro izstojijo.

Z menicami posluje banka tako, da jih prevzame od tistih, na katerih ime se glase, ali da jih sama v svojem imenu izdaja. Tem izplačajo vsoto, ki bi jo moral dotičnik prejeti, zraven pa skrbe, da dobe denar od tistega, ki je menico izdal. To postopanje zovemo eskontiranje menic, dasi je to le pravzaprav izplačevanje menice na tistega, na čegar ime se glasi menica, oz. na nekega tretjega.[1]

Pri izplačevanju menice banka vselej nekaj odtegne za stroške pri izplačevanju. To,

[1] Vzgled: Tovarnar proda odjemavcu svoje blago (en gros). Ta se mu z menico zaveže, da mu plača n.pr. v 3 mesecih. Fabrikant potrebuje denar prej, zato podpiše še sam menico, gre z njo v banko in banka mu odšteje denar. Sedaj ima pa banka nalogo, da iztirja menico od dolžnikov, oz. če sudi banki manjka denarja, podpiše ona še enkrat menico (dva njena gastopnika) in ravna tako, kakor je ravnal fabrikant v prvem slučaju.

kar banka pri eskontiranju odtegne, se imenuje Diskont. Diskont je včasih večji, včasih manjši; ravna se po tem, koliko je v banki denarja: če ga je dosti, je diskont majhen, če ga je malo, je večji.

Pri nas je trgovina še na tako nizki stopinji, da o menjavi diskonta niti govoriti ne moremo. V naši polovici znaša diskont 6-7%, na Ogerskem in Hrvaškem pa 10-12%.

Menice iz tujih držav zovemo Devize.

5. Borza.

1. Ime in Delitev.

Borze so zavodi, kjer se vrši kupovanje in prodajanje vrednostnih papirjev. Imamo pa tudi borze, koder se kupujejo in prodajajo poljski pridelki. Borze se zopet delé v efektne in sadežne (Effekt-n. Fruchtborsen).

Vrednost papirjev je tem večja, čimbolj je razvita produkcija, čimbolj cveto zadružništva, komanditne družbe, akcijske družbe, velika podjetja... Borze so mnjno zvezane z razvojem gospodarskih razmer. Razvita trgovina zahteva urejene trgovine z vrednostnimi papirji.

2. Prodaja papirjev.

Efektne borze imajo vrednostne papirje 3 vrst:

a. Dolžna pisma raznih javnih zastopov: občin, okrajev, dežel... v državi, kakor tudi dolžna pisma države same.

b. Prioritetne akcije železnic.

c. Akcije in obligacije raznih podjetij: topivnic, predivnic, rudokopov, kreditnih zavodov, bank, zastavnih pisem, ki jih banke izdajejo.

Par stvari v pojasnilo!

Država dobi posojilo na dva načina.- Prvi način je sledeči: Vsota, ki jo rabi država, se razdeli v več malih vsot. Izdajo se papirji, ki se glase na vrednost teh vsot in se postavijo v prodaj. Država vzame poroštvo, da bo tisti, ki kupi kak listek, dobil vsakoletne obresti, ki so določene po zakonu, s katerim se je posojilo dovolilo. Vsaka obligacija ima kupone, ki se odstrižejo, kedar kdo potegne obresti. Država napravi načrt, po katerem bo dolg plačevala. Navadno se vsako leto nekaj obligacij izžreba in še se potem tisto leto izplačajo.

Drug način je pa posojilo na srečke. Vsota posojila se zopet razdeli na manjše vsote in iz teh vsot se napravijo srečke. Vsako leto se nekaj srečk izžreba in še se potem izplačajo. Obresti se nič ne plačujejo; tista vsota, ki bi se porabila za obresti, se porabi za dobitke. Posojeni denar dobi upnik, ko se njegova srečka izžreba. Tako ima upnik upanje, da dobi dobitek in riziko, da izgubi obresti morda za 50-60 let. Srečke so vedno več vredne, ker vedno manj srečk igra, čimbolj gre posojilo proti koncu in so torej šanse za dobitek vedno večje. Srečke ni mogoče pro-

si Državi, pač pa jih lahko lastniki prodajejo med seboj. Prodajejo se po kurzu.

Denar, ki je naložen v državnih papirjih, je pupilarno[1] varen.

Poleg tega so pupilarno varne tudi prioritetne akcije železnic.

Da se more železnica zgraditi, treba denarja. Denarna vsota se razdeli na deleže, ki so dveh vrst: osnovne in prioritetne akcije (Stamm- u. Prioritätsaktien). Denar, ki ga dado n. pr. občine, ki so pri podjetju interesirane, tvori osnovne akcije. Kar denarja primanjkuje, se ga dobi po prioritetnih akcijah, t.j. neko javnopravno telo (mesto, dežela, država) garantira tistim, ki bodo akcije kupili, da bodo dobili gotovo vsoto obresti. Kar ima železnica prebitka, gre njen denar najprvo za plačevanje prioritetnih akcij. Te morajo biti na vsak način plačane. Ako denarja primanjkuje, ga mora doplačati tisti, ki garantira, in šele ko je denarja več nego ga je treba za obresti prioritetnih akcij, ga dobe lastniki osnovnih akcij.[2]

3. Žgolovino.

Borze so se pričele na Holandeskem. Tu se je porodila cela vrsta industrijskih akcijskih družb. Družbe so potrebovale skupnega trga, kjer bi se kupovale in prodajale delnice.

---

[1] Papillus = sirota; pupilarno varen = varen kot premoženje sirot, ki se ga ne sme nikdo dotakniti.

[2] Dolenjska železnica je šele preteklo leto izplačala 1% obresti od osnovnih akcij.

Posledica semn je bila, da se je ustanovila borza v Amsterdamu. Iz Holandskega so borzo sprejeli Angleži.

V Avstriji so hoteli imeti borzo že l. 1761. Ustanovila pa se je borza na Dunaju l. 1771. V začetku je prodajala najbolj država vrednostne papirje, pozneje pa je pričela prodajati tudi akcije raznih podjetij.

4. Opravo.

Kaj in po kaki ceni se na borzi prodaja, se vidi lahko iz poročil raznih listov. Vrednost je v teh poročilih navadno reducirana na 100. Če je torej akcija vredna 600 K, stoji v poročilu pisana njena vrednost za 110 K.

Na borzi vodijo posle senzali t.j. zapriseženi agentje.

Borza ima dva dela: Schranke in Kulise.

Na Schranki imajo svoje mesto lastniki vrednostnih papirjev in njih sredniki, na Kulisah se pa zbirajo špekulantje in igravci. Tu se prodajajo oz. kupujejo vrednostni papirji.

5. Hibe – „Krach".

Z borznim življenjem je zvezano tudi veliko hib. Mesto suhega naštevanja naj služi sledeči obrazec iz Domačega življenja, iz Domače zgodovine.

Liberalna vlada je hotela poslaviti svojo zmago nad Konkordatom in klerikalci. V letih 1867–69 je hotela pokazati, kaj more duhovske nadvlade prosta Avstrija. Avstrijo so

hoteli spremeniti naenkrat v industrialno državo in na svetovni razstavi so hoteli pokazati moč industrialne Avstrije. Sklep, da se mora napraviti razstava, datira iz maja 1871. Dne 29. septembra 1871. so napravili štatut za razstavo. Dovolilo se je za razstavo 6 milijonov; ko je bilo vse storjeno za razstavo, je primanjkovalo samo(!) še 17 milijonov gl.

Od l. 1867.-1873. se je dalo nič manj nego 1005 koncesij za razna velika industrialna podjetja. Največ podjetij se je nastanovilo l. 1870. in 1871. Igre na borzi se je odločno udeleževalo vse, kar je bilo v liberalnem taboru: državniki, advokati, uradniki...

In kako se je vsa stvar reševala. Uredniki raznih večjih listov so dobili od podjetnikov mnogo denarja, da so molčali o spekulacijah. Urednik v gospodarskem oddelku „Neue Presse" je sam dobil več stotisočakov, da je zakrival vse nakane. Kdor je hotel kako stvar anonsirati v listih, je moral plačati 1000-4000 gl. Ljudi, ki so na ta način pokupili akcije, je bilo dovolj.

Špekulantje so si znali pridobiti zase državne in deželne poslance. Volili so jih namreč v upravne svete pri raznih društvih. Izmed 167 poslancev jih je bilo 125 voljenih v upravne svete. Izmed poslancev nižjeavstrijskega deželnega zbora je štelo njih 12 v upravne svete, ki so imeli skupno 38 takih mest. Od članov gosposke zbornice jih je sedelo 66 na upra-

niških sedežih, kakor n. pr. Kaiserfeld pri štajerski banki, Hopfen pri dunajskem bančnem kreditnem društvu.

Vsled špekulacije in razstave se je dunajskim delavcem zvišala plača za 200–500 %. Vse je kvalilo kako urejeno družbeno življenje in zraven pridno zaprav ljalo tako prislužene denarje.

Dne 5. maja 1873. se je pa vsa stvar nenadoma zasukala. Neka velika dunajska banka naenkrat ni imela nič denarja. Francoska ogerska banka je razpisala »oplačilo«. 6. maja je več bank odpovedalo plačevanje. 7. maja je naznanila insolvenco borzna kreditna banka. Do 8. maja je naznanilo insolvenco nad 100 družb. 10. maja je borzna komora razglasila krach. Izgubljeni so bili milijoni.

Kako zelo je padla cena vrednostnih papirjev, kaže sledeči pregled.

Ime banke	Vrednost papirjev je bila					
	dne	gl	dne	gl	dne	gl
Avstrijska banka	3/V	264	25/X	98		
Avstr. kred. društvo	2/I	292	4/V	372	25/X	73·30
Trgovinska banka	2/I	290	27/X	58		

Samomori so bili po celi Avstriji na dnevnem redu. Revolverji so pokali skozi več mesecev. Še mes. januvarja l. 1874. se je ustrelil v Zürichu general Gablenc radi izgubljenih kraha

Kaj so se pa ljudje naučili od tega? Liberalci nič! Gospoda, ki je pretrpela kazen, je poljubila nazadnje palico. Ko so bile namreč l. 1873. volitve v drž. zbor, so poslali vanj one može, ki so sedeli v upravnih svetih propadlih bank, in tam so imeli volilne uloge. Tako je bil Giskra, upravni svetnik raznih propalih bank, v drž. zboru v finančnem odseku. Sturm, svetnik pri hipotekarni rentni banki, je prišel v verski odsek in je vodil posvetovanja, ki so jih imeli l. 1874. za določitev zakonov nasproti cerkvi. Mesto da bi ti ljudje začeli preiskavo proti goljufom, so nastopili proti cerkvi in njenim služabnikom.

Zbornica je prišla na misel: Država mora brezi pomagati. Določili so, da odpade § 14. bančnega zakona in dovolili, da sme izdati 200.000 gl. več nego je v banki vrednosti, 80 milijonov je darovala država propalim podjetjem.

Po krahu so nekaj časa še vedno propadali razni hoteli, konfekcije...

Ogerski minister Andrassy se je norčeval iz borznih revežev: „Kaj pomenja to, če mora par borznih junakov pošteno doma večerjati, mesto da se razveseljujejo drugod s svojimi metresami!“

Še eno sliko iz tistih dni! Meseca maja l. 1873. je dobilo 200 dunajskih fijakarjev vsak svojo številko. Vsak fijakar, ki je ustrezben pri gospodi, nima lastne številke. Torej je 200 bo-

gatinov odpustilo svoje fijakarje, 200 bogatinov propadlo.-

6. Delniška podjetja pri nas.

Pri nas delniška podjetja spe. Edino, kar imamo, je akcijsko društvo Union v Ljubljani. Delnice se glase na imena. Društveni namen je jelo obširen: podjetništvo vseh strok na avstrijskem jugu... Sedaj si je zgradilo društvo svoj hotel v Ljubljani. Pogneje stori morda še več; mogoče kak hotel na Bledu, v Bohinju, morda prevzame kak rudokop, kako fabriško podjetje...

Kdo naj kupuje akcije tega društva? Ljudstvo še nima dovolj podjetniškega duha v sebi. Naj bi poskusile naše hranilnice in posojilnice.

6. Hranilnice in posojilnice.

1. Hranilnice. Te se ustanavljajo na podlagi drž. hranilničnega statuta. Vse so pod neposrednim državnim nadzorstvom. Pri nas je najstarejša Kranjska hranilnica. Poleg te imamo hranilnice po nekaterih mestih (Ljubljana, Kranj, Škofja Loka, Novomesto...); imenujejo se tudi mestne hranilnice. Pri ustanovitvi teh zavodov se namreč občinski zbor zaveže, da bo v slučaju, če bi kdo imel vloženo vsoto ali tudi le del vložene vsote izgubiti, povrnil dotično vsoto iz mestnega premoženja, če ne bo drugega sredstva. Mesto je torej porok za vse vloge, odtod

ime mestna hranilnica - Da je pa porostvo še bolj gotovo, zagotavlja še deželna vlada, da se bodo uloge gotovo izplačale ali po nakladah na davke, ali pa, da se bodo eksekutivnim potom iztirjale. Te posojilnice so pod državnim nadzorstvom.

Raiffeisnovke imajo idealen namen: pomagati bednemu ljudstvu. Deleži znašajo 1 – 5 K, vpisnina 1 K, opravni stroški za onega, ki želi imeti posojilo, znašajo do ½%. Odbor ni plačan, kvečjemu tajnik dobi nekaj nagrade. Smejo se navadno med ljudstvom. Ustanovljene so z neomejenim porostvom, t. j. vsak ud mora biti porok z vsem svojim premoženjem.

Sedaj je vodstvo Raiffeisnovk večinoma v rokah duhovščine. Ni pa namen Raiffeisnovk, da ima duhovnik blagajno cele fare v rokah, ampak vodstvo hranilnic in posojilnic naj pride polagoma v ljudske roke; duhovniki naj bi bili le v nadzorstvu.

Namen Raiffeisnovih hranilnic in posojilnic je vzgoja ljudstva. Duhovnik naj si vzgoji ljudstvo: može in mladeniče, da bodo zmožni sami voditi blagajniški dnevnik in seje... Zato naj duhovnik poučuje knjigovodstvo, uči naj nadzornike, vabi naj preglednike računa.

Isti namen imajo Čebelice.

2. Raiffeisnovke in pupilarna varnost. Raiffeisnovke nimajo pupilarne varnosti,

vendar bi bilo velikega, socialno-reformskega pomena, ko bi se jim dovolila pupilarna varnost vsaj do gotove meje. Da se to zgodi, treba ministerske določbe. Potem bi Raiffeisenovke lahko sprejemale cerkvene denarje, občinske denarje, denar sirot . . . Ta denar se nalaga na ceneje obresti. Tako bi dobile Raiffeisenovke ceneji kredit in posojilom bi znižale obrestno ceno.

Hranilnicam se dovoli pupilarna varnost, če imajo rezervnega zaklada vsaj 15% ulog. Ako ima torej hranilnica 200.000 K ulog, mora znašati rezervni zaklad vsaj 30.000 K. Raiffeisenovke imajo neomejeno zavezo, graven pa še dovolj rezervnega zaklada, pa se jim vendar še ne dovoli pupilarna varnost.

3. Zgodovinski pregled. Prve ljudske hranilnice in posojilnice so vzrastle na krščanskih tleh in sicer zlasti po vnetem delovanju frančiškanskega reda. Frančiškani so namreč v 15. veku začeli ustanavljati in gojiti takozvana „montes pietatis". Papeži so to delovanje podpirali. Tako je l. 1464. papež Pij II. ustanovil tak zavod v Orvietu, Sikst IV. ga je ustanovil v Viterbi in v svojem rojstnem kraju. V Rimu se je ustanovil zavod l. 1539; na Nemškem so ustanovili prvi „mons pietatis" l. 1498. v Nürnbergu. Papež Leon X. je dne 4. maja 1515. na 5. lateranskem zboru te zavode pohvalil. Pohvalno jih omenja tudi tridentinski cerk-

veni zbor (Sess. XXII. c. 8. et 9. De ref.) Važni taki zavodi so bili v Milanu, Mantovi, Florenci, mnogo jih je bilo tudi na Nemškem. Nam najbližji tak zavod „monte di pieta" v Gorici, ki je pa sedaj spremenjen v moderno hipotečno banko.

Ustrojene so pa bile te „montes pietatis" sledeče: Zavodi, družbe in drugi bogati ljudje so zložili denar v „mons pietatis". Dali so ga brezobrestno ali so pa celo darovali. Denar se je posojeval proti zastavi in brez obresti, ali pa samo na zmerne obresti (2-3%). Ob času lakote se je posojevalo tudi žito. Kedar se je zastavljena stvar prodala, je dobil dolžnik dobiček, kajti zastavljena stvar je bila navadno več vredna nego je znašalo posojilo.

7. Prometna sredstva.

Eno glavnih sredstev pri krojenju blaga so prometna sredstva. Sem spadajo vsa pota, po katerih se vrši menjavanje blaga, torej: ceste, železnice, reke, morje, pošte, telegraf, telefon...

1. Ceste.

Do zadnjega časa so bile glavno prometno sredstvo ceste. Dasi so bile pa tako važne za promet, je vendarle država storila zanje jako malo. Le ob času vojske je izboljšala nekaj cest, drugače so bile vedno v jelo slabem stanju. V srednjem veku je skr-

bela cerkev za napravo cest in mostov s tem, da so papeži in škofje razpisavali odpustke za taka dela, - nekaj, kar bi danes, lahko rečemo, nobenega ne ganilo, da bi šel delat cesto. Ustanovil se je tudi poseben red, ki si je stavil za nalogo vzdrževanje cest in mostov.

Včasih se je pobirala za vzdrževavo cest mitnina, danes se stroški za popravo cest pobirajo pri davkih. Kar se sedaj pobira pri mestnih mitnicah, imaznačaj mestnih davkov.

Ceste so za promet jako važne; čim bližje ceste je blago, tem lažje se spravi na trg. Danes je za ceste pri nas bolje preskrbljeno.

2. Kanali.

Skrbeti moramo, da se povzdignejo tudi druga prometna sredstva v deželi: pošte, telegraf, telefon... Tudi kanalov ne smemo prezreti in zanemarjati; vodna pota so še vedno velike važnosti. Pri nas na Slovenskem je nekaj krajev, kjer bi se dalo vspešno vpeljati kanale. - Dokaz, da so poleg železnic kanali še vedno velike važnosti, nam je severna Italija. Tam je železniška mreža precej gosta, vendar imajo še vse polno kanalov. Podnevi so kanali prazni, voda goni mline, žage..., ponoči se pa napeljevanje vode in po njih prevažajo blago.

3. Železnice.

a. Zgodovinski pregled.

Prve železnice[1] so se gradile pri nas pod državnim nadzorstvom in z državnim denarjem. Do

1) Prva železnica je bila zgrajena l. 1846. iz Florisdorfa v Vagram.

l. 1851. smo imeli že precej železnic. Ker je bila pa Država preveč odvisna od bogatinov, in ker je bilo železniško gospodarstvo slabo, jasto je Država v svojo ogromno škodo prodala svoje železnice in sicer l. 1856. lombardske, l. 1858. pa vse ostale železnice. Od l. 1858. do l. 1874. ni nobena Država gradila nobene železnice. Krivo temu je bila liberalna vlada. Pač pa je bila vlada toliko nespametna, da je podpirala tiste zasebnike, ki so gradili železnice in jim je garantirala za obresti. Tako se je zgodilo, da je Država imela v enem letu 13 milijonov gl. deficita pri železnicah, da ni imela nobene.

L. 1877. je sklenil sekvestralni zakon, ki določa, da sme Država sprejeti zadolžene železnice v svojo oskrb. L. 1879. je pa Država zopet jela graditi železnice.

b. Pristojbine in polajšave.

Pristojbine za vožnjo po železnici so določene po tarifu. Cene določa tarifna politika. Tarifna politika je silno važna za gospodarstvo Države, ker se iz nje spozna, koga Država protežira.

Pri nas nosi največja bremena, revež, ki se voji v III. razredu, nasproti pa dobe tisti, ki imajo mnogo opraviti z vožnjo, znatne polajšave.

Take polajšave so:

a. Refakcija so polajšave za gotov kvantum prepeljanega blaga. Ako se prekupčevalec izkaže, da je izpeljal gotovo število voz, dobi za

to nekaj vplačanega denarja povrnjenega. Večkrat dobi prodajavec polovico svojega denarja povrnjenega in zato lahko prodaja svoje blago ceneje.[1]

β. Diferenčni tarif. Ta obstoji v tem, da je izplačevanje blaga tem cenejše, čim dalje se pošilja. Za določevanje cene služita dva načina: od kilometra in od pasa (zone).

c. Uprava železnic.

Glede uprave železnic imamo dvoje mnenj. Prvo mnenje se glasi: Država naj podpira svoje železnice in naj gleda, da bo vožnja kolikor mogoče poceni. — Drugo mnenje pa je: železnica naj se upravlja sama in naj gleda, da ne bo imela izgube.

Drugo načelo je iz ekonomskega stališča edino pravično. Dobiček od železnic imajo samo tisti kraji, ki so blizu železnice; zato pa država podpira železnice, jih podpira sodi z denarjem tistih, ki nimajo od železnic koristi.

Tarifna politika naj gleda, da ne bode podpirala nevrednejšega, ampak naj gre slabšim na roko. Obseči bi bilo treba, da bi podpirala gospodarska društva, mlekarne ...

[1] Včasih takih prodajav se je zgodilo, da je bil les iz Galicije v Trstu cenejši nego les iz naše Gorenjske.

III. Poglavje.

Razdeljevanje blaga.

Uvod.

Uspeh, ki se s produkcijo doseže, imenujemo dohodek. To je takozvani kosmati dohodek. Ako od njega odštejemo stroške za proizvajanje, dobimo čisti dohodek. Ta dohodek se mora pravično razdeliti med tiste, ki so sodelovali pri produkciji. Način, kako se ta dohodek razdeli, obravnava poglavje o delitvi blaga.

Dohodek se deli v tri dele: 1) kot dobiček podjetnikov; – 2) kot delavska plača; – 3) kot obresti od kapitala.[1]

Izven te delitve imamo še drugo razdelitev, ki se mora upoštevati, in sicer: 1) skrb za uradnike, učenjake, umetnike; – 2) skrb za reveže; – 3) razdelitev po sili (stave, goljufije).

1. Dobiček podjetnikov.

Podjetnik daje delo in kapital, zato je opravičen, da dobi svoj dobiček. O opravičenosti se je preveč prepirati. Ta dobiček je tak ko procentualno precej velik, pa je za podjetnika še vseeno premajhen (n. pr. pri malem trgovcu.

---

[1] Nekateri računajo posebej dohodek kot zemljiška renta. To pa ni prav, kajti zemljiška renta je lastninska posest in ima sama na sebi značaj kapitala.

2. Delavska plača.

Delavska plača mora biti pravična, dovolj velika, da si delavec lahko prejivi svojo družino in zagotovi brezskrbno starost.[1]

3. Vobiček iz obresti.

1. Zgodovinski pregled.

a. Stari vek.

Ko je po punskih vojskah kmetiški stan propadel, zlasti v Italiji, ko so se pojavili znani „equites" - povzbuni našim borznim baronom -, se je obrestna mera v Italiji precej povišala. Salaminci so plačevali po 48% na leto.. Cicero se hvali, da jemlje samo po 1% na mesec. Sicer so pa pri posojevanju igrali v starem Rimu Judje največjo vlogo. Ko so prišli Judje v Rim, so jim dali Rimljani kmetijo, a Jud je bil vse drugo prej kakor kmet.[2] Pomenljivo je, da so Judje s svojim denarjem dosegli, da so bili prosti vojaščine, da se jim je dovolilo prosto posvečevanje sobote... Nižje ljudstvo jih je sovražilo, kar se je pokazalo zlasti ob preganjanju Krist janov. Nižje ljudstvo se je bojevalo proti Judom, država je preganjala krist-jane. Zaradi vere ni Judov nihče preganjal.[3]

---

[1] Glej o delavski plači v I. delu.

[2] Neki francoski pisatelj odločno trdi, da je nerazumično govoriti, da bi bilo „judovsko vprašanje" nastalo v srednjem veku, in da so se Judje poprijeli trgovine, ker jim je krščanska cerkev in država prepovedovali poljedelstvo in obrt.. Jud je in ostane špekulant.

[3] Jožef Flavij govori o uporu zoper Jude v Aleksandriji in

Krščanska cerkev se je postavila na nravno stališče in je vedno trdila, da denar ni plodovit, da se od posojila ne smejo jemati in zahtevati obresti; in zahtevanje obresti je imenovala „usura". — Posojilo obstoji v tem, da jaz nekomu posodim neko materialno dobrino zato, da mi oni vrne podobno dobrino.[1] Riziko za to, da se vrne dotična dobrina, nosi dolžnik; (ako) namreč ni mogoče širjati obresti za denar, in to semkaj ne, ker za bom gotovo dobil nazaj. Po cerkveni postavi je torej „usura" prepovedana.[2]

Cerkev je podpirala vse naprave, ki so človeštvu v prid: gojila je posojilnice, gradila mostove in ceste. Določevala je ceno za blago, ki je potrebno za vse ljudi, zidala je sirotišnice in azile[3], a bila je vedno odločno nasprotna sistim, ki so zahtevali gaise obresti, zlasti še odvezske obresti, kar gotovo ni lahko delo.

b. Srednji vek.

V srednjem veku je poznala cerkev sledeče oblike obresti in jih deloma dovoljevala:

a. Census, ki obstoji v tem, da nekdo

---

nič neprave, da bi bil kakšen jud moral zaradi vere strpeti, pač pa pravi: „In noben upnik ni dobil obresti".

1) Glej Noldin S. J.: De praeceptis pag. 559.

2) Glej: Summa Pk. II, 2, 978; Lev. XXV, 36, 37, Deut. XXII, 19, 20; Exch. XVIII, 8; Luk. VI, 34, 35, Mt V, 39; cerkev je vedno prepovedovala obresti; cf. cerkveni zbori v Niceji, I., II. in III. lateranski, lijonski. — Leon I. je prepovedal vse obresti; glej sodi Benedikt-a XIV. „Vix pervenit".

3) Glej dr. Gruden: Gospodarski razvoj v srednjem veku na Slovenskem, Kat. Obz. 1903, str. 155. —

da brugemu neko stvar in za to dobi vsako leto od njega gotove dobičke. – Martin V. in Sikst V. sta „census" dovoljevala, Pij V. ga je pa radi zlorabe prepovedal.

β. Contractus socialis. Eden da denar, drugi pa delo; dobiček si primerno razdelita. Rizik ima tisti, ki je dal denar.

γ. Contractus trinus. Ta obstoji v tem, da zraven prejšnjega pride še nova pogodba: daj mi manjši del dobička in prevzemi rizik za svoto, pa bo ves ostali dobiček tvoj.[1] Papež Sikst V. je ta kontrakt prepovedal.

c. Novejši čas.

Novejši čas se pa rimska stolica drži načela, da se jemanje obresti ne more zabranjevati, ker je za običaj splošen.[2] Dovoljuje se iz raznih vzrokov: α) ker se denar danes lahko naloži na posestva in nosi dobiček; – β) denar se lahko naloži tudi na druga velika podjetja.

Razni teologi in moralisti[3] se trudijo, da dobe iz raznih razlogov pravno stališče za opravičenje obresti, ki pa nikakor niso zadostni razlogi. Ti razlogi so:

---

[1] Vzgled: A da delo, B denar; dobiček si delita per contractum socialem. Če bi bil dobiček 40 K, dobi A 20 K in B 20 K. Druga pogodba pa pravi: Vzemi denar in daj mi le n. pr. 10 K, ostali dobiček je tvoj.

[2] Primeri: Lemkuhl S. J. I. pars, pag. 686; Noldin S. J. De praeceptis, pag. 570. – Odlok s Officii z dne 18. avg. 1830. –

[3] Primeri: Noldin S. J. De praeceptis pag. 561, 562. –

α. Periculum sortis. Posestnikom bi bile obresti opravičene, dokler se kapital ne vrne; ko se pa vrne, bi bilo treba obresti vniti, ker je nevarnost odstranjena.

β. Praemium legale. Toda zakon ne more napraviti ene stvari pravične, če ni že sama pravična, t.j. zakon lahko zahteva plačevanje, toda s tem ni rečeno, da je to moralno pravično.

γ. Damnum emergens et lucrum cessans.

Toda denar v začetku ni bil plodovit; pa bi se moralo plačilo zahtevati šele takrat, ko se je škoda res že zgodila, prej pa nikakor ne.

δ. Poena conventionalis. A za kazen bi se morala naložiti le za porabljeni denar; kjer pa ni krivice, tudi ne sme biti kazni.

2. Kaj sedaj?

Do boljših razmer ni mogoče priti drugače nego po organizaciji stanov. Plodovitost denarja namreč obstoji v tem, da se od splošnega dohodka odtrga nekaj denarja, ki pripada delu. Čimbolj se pa skrbi, da bo delo bolje plačano, tem manje morejo biti obresti.

Kako se bo vsa ta stvar razvila, ne moremo povedati.[1]

[1] Na Angleškem imajo ponekod tako urejeno. Delavci so obilnem lastniki tovarn. Tako delavec zaj nekaj dobi od svojega dela; sedaj pa da delavec delu vso svojo osebnost, pa dobi zato najmanj, tisti pa, ki je dal denar, pravlja ogromne dobičke.-

Dodatek.

O zemljiški renti.

Zemljišča, ki so bližu prometnih središč ali v krajih, kjer se začne promet ali kaj drugega (železnica, kolodvor, šola, kanal, razširjanje mesta, letovišča ...) postanejo naenkrat veliko več vredna nego so bila še pred nedavnim časom. Vrednost je kmalu tolika, da zemljišče, prej namenjeno za poljedeljstvo, postane kot stavbišče po 3 - 4 krat več vredno. In vrednost vedno raste, čimbolj se množi promet, čimbolj se širi mesto.

Za vzgled naj služijo samo šele podatki: Na Dunaju bližu cerkve sv. Štefana je od l. 1860 - 1866 stal m^2 1200 K, l. 1899 pa 3500 - 6000 K; v X. okraju je stal v istem času $1 m^2$ 25 K, danes pa 250 - 300 K. Podobnih slučajev sudi v Ljubljani ne manjka.

Prav je, da dobi lastnik dobiček, če je on sam vzrok, da ga je dobil. Tega dobička pa ni sam čisto nič vzrok ampak samo izpremenjene razmere: velika podjetja, delavstvo, uradniki ... Tako se torej dobiček posamnega človeka porabi zato, da škoduje z njim sistim, ki so mu pomogli do njega. Kajti če je cena zemljišč zmerna, je sudi cena za stanovanja zmerna; če je pa cena za stanovanja zmerna, potem dobi delavsko ljudstvo in sploh nižji sloji čedna, zdrava in prostorna stanovanja. Če je pa cena zemljišč nezmerna, potem je nezmerna sudi

cena stanovanja in nižji sloji so izključeni od primernih stanovanj. Cena za stanovanje namreč vedno raste, tudi pri tistih hišah, ki že davno stoje, a s ceno ne raste sorazmerno delavska plača.

Kako tej nezmerni ceni odpomoči?

Nekaj gibanja proti nezmerni ceni se je že napravilo na Nemškem. Ustanovilo se je društvo: „Bund der Deutschen Bodenreformer", ki skrbi, da zemljišče ne pride v roke špekulantov, ki izsesavajo ljudstvo.

Damaske, ki je začetnik tega gibanja, opisuje svoje načelo v knjigi „Aufgaben der Gemeindepolitik", iz katere posnemamo sledeče nasvete: 1. Realni kredit zemljišč mora biti javen; naložen mora biti v javnih in ne zasebnih zavodih. – 2. Občina naj skrbi, da dobi kolikor mogoče veliko stavbinskih zemljišč v svoj last. Zlasti naj skrbe občine za to po takih krajih, kjer je industrija zelo razvita. Občina naj prodaja zemljišče za isto ceno kot ga je kupila. Da se pa cena za stanovanja ne poviša, naj ostane še vedno občina lastnica posestva, za to pa naj dobi majhno letno rento. Če se to zgodi, potem se lahko odstrani tisti faktor, ki sedaj podražuje stanovanja, ki pospešuje odrinstvo pri stanovanjih.[1])

[1]) Pri nas tega načrta še ni mogoče izpeljati. – Nemški „bodenreformarji" so že dosegli nekaj §§, po katerih je mogoče, da je drug lastnik zemljišča kot hiše. – V Londonu so stanovanja jako poceni, dasi je največje mesto na svetu. Občina ima sama svoja posestva, in če hoče kdo živeti, dobi svet od občine in plačuje za to majhne

Torej je enkrat: Pomnožena vrednost zemljišča kot stavbišča ni delo lastnikovo ampak je skupno delo raznih faktorjev, ki naj imajo dobiček vsi, ne pa samo eden, ki ga zlorablja v škodo drugih.

---

etne obresti. Čez 99 let pa preide hiša v last občine.-

IV. Poglavje.

Konsumpcija.

Uvod.

Konsumpcija je uporaba blaga, pri kateri se blago uniči.

Smoter vsem gospodarstvom je konsumpcija. Zato se blago producira, da se proda, zato se proda, da se konsumira. Konsumpcija je najvažnejši del gospodarske vede; napake v konsumpciji imajo svoj izvor v produkciji.

Zakoni, ki se jih drži konsumpcija, so zakoni, ki jih podaja morala. Konsumpcija mora biti torej moralna, sicer ni prava.

V gospodarskem oziru je resnično, da je konsumpcija tem bolja, čimveč se skupno konsumira; konsumpcija posameznih je zvezana z večjimi stroški. Toda radi tega še ni opravičen popolni komunizem, ker sama korist boljše konsumpcije še ni opravičena, da vzame človeku svobodo, ki mu jo daje last.

1. Potrebna konsumpcija in razkošje.

A. Potrebna konsumpcija.

Pri konsumpciji ločimo to, kar je pri konsumpciji potrebno in kar ni potrebno (kar je odveč).

Krepost, po kateri se mora konsumpcija

ravnati, je zmernost, o kateri pravi sv. Tomaž v II. 2. qu. 141, a. 6. i. c.: „Ideo temperantia accipit necessitatem huius vitae, sicut regulam delectabilium, quibus utitur, ut scilicet tantum eis utatur, quantum ei necessitas huius vitae requirit." Meri se pa zmernost, kakor pravi sv. Tomaž (ibid. ad 3.), secundum convenientiam huius vitae in na podlagi socialnih razmer.

Ko določamo, kaj je pri konsumpciji potrebno, odgovarjamo: Potrebno je to, kar se komu prilega, kar je komu primerno z ozirom na njegovo življenje in z ozirom na razmere, v katerih živi. Zato sledi iz tega, da je nekaj lahko za enega potrebno, kar za drugega ni.

B. Razkošje.

Nepotrebno (odveč) uživanje je pa tisto, kar kdo več konsumira nego je potrebno za njegove življenske potrebe in razmere. Ta konsumpcija se zove razkošje (luksus).

a. Hibe razkošja.

Razkošje ima svoje slabosti. Te so:

α. Luksus je nekaj nezmernega, kar je pa nezmerno, je nravno slabo.

β. Luksus je škodljiv v gospodarskem ozirju, v kolikor pospešuje nezmernost pri dotičnih ljudeh. Sv. Tomaž uči, da je zmernost individualna krepost, da bolj skrbi za „bonum unius" kakor pa za „bonum multitudinis"; nezmernost pa na vsak način škoduje javnosti in

sicer zaradi slabega vzgleda in pa zato, ker velikokrat zaradi grešnosti enega mora biti cela vrsta ljudi grešnih.

γ. Luksus je gospodarsko nevaren, če vlada nesorazmerje med dohodki in stroški, če namreč kdo več potroši nego dobi. Ker imajo razni ljudje različne dohodke, se morajo stroški vselej računati individualno. Drugačno je namreč nesorazmerje pri revežu, drugače pri bogatinu.

δ. Gospodarsko nevaren je luksus, če vlada nesorazmerje med vžitkom in stroški.[1]

ε. Luksus, ki je zvezan z bolestjo na drugi strani, in nekaj razkošja je takega, da se ne more izvršiti brez bolesti drugih.[2]

b. Dobre strani.

Ne smemo pregrešti, da ima luksus tudi svojo dobro stran. Med dobrote štejemo sledeče:

α. Več ljudi dobi delo, nego bi ga imelo, če bi ljudje rabili samo to, kar neizogibno potrebujejo.

β. Ne smemo pregrešti, da ima zmerno urejen luksus tudi precej moralnega vpliva. Kako prijetno je bivati tam, kjer pri hiši ni le tega, kar je ravno potrebno, ampak je tudi vse v lepem redu. Lepa hišna oprava mnogo pripomore, da moj vzljubi svoj dom, da ostaja doma; lepo opravljena hiša blaži srce.[3]

---

1) Slavčkovi jejiki pri Rimljanih; če kdo s pestakom prižiga cigaro.

2) Naprava neke vrste tarč; lovi, ki so nevarni za življenje drugih.

3) Kakšno je pa življenje delavcev, po zanemarjenih gozd-

p. Z razkošjem je tupatam zvezano tudi zločinstvo.[1]

2. Hrana.

Govoriti je o stvareh, ki so potrebne za konsumpcijo. Na prvem mestu je govoriti o hrani.

Hrana je pri raznih narodih različna;[2] a naj bo že, kakoršna hoče biti, vedno mora biti zadostna in dobra.

Da je hrana zadostna, ni dosti, da je hrane dovolj, da napolni želodec, ampak mora biti tudi taka, da dobi človek z nje novih moči, ki jih je pri delu izgubil. Zelje, krompir, koruzna moka niso zadostna hrana; če bi človek dolgo časa samo to užival, lahko polagoma izhira.

Hrana mora biti tudi dobra. Ogromne važnosti za rodbinsko življenje je dobra kuhinja. Dejstvo, da se vedno manj pazi na dobro kuhinjo, je tudi en dokaz, da hira gospodarsko življenje.

Argument temu je vsakdanje življenje na kmetih. Poslov ni; gospodinja mora biti v sedanjih razmerah pri hiši za deklo. Skrbeti mora za vrt, polje, hlev: vse je na njenih rokah. Le vmes med delom dobi toliko časa, da napravi malo kosilca. Malo gospodinj se dobi, ki bi znale napraviti kaj zares dobrega,

nih kočah (Hrvatsko)! Človek izgubi mnogo čut dostojnosti.

[1] Dokazuje nam to zgodovina. Do 14. stoletja je nižje ljudstvo nosilo obleko iz volne in sukna; kožne bolezni so potem ponehale, ko so si privoščili luksus, ko so se oblačili v platnene obleke.

[2] Kitajci ne jedo mleka; Judje in Mohamedanci ne jedo svinj-

kaj jares okusnega?[1] Pa še teh vedno manjka, kajti vedno manj deklet je, ki bi se posvetile kuhinjskim opravilom: vse gre služit v mesto; če so pa doma, so le na polju.

Še slabše stanje opažamo med delavskimi krogi. Komaj dorasla delavčeva hčerka je prisiljena, da pomaga v tovarni služiti družini vsakdanjega kruha, toda kuhati, kruh peči ... tega ne zna! Ko pa postane žena, ne more in ne zna možu skuhati niti najnavadnejše večerje. Kar skuha, napravi vse neokusno. Zraven pa trpi tudi gospodinjstvo: vsake reči porabi 2-3 krat več kot bi bilo treba. To je pa za borno delavsko obitelj hud udarec.

Vpliv slabe hrane je tudi v moralnem ozirn jako občuten. Statistika zločinov namreč dokazuje, da je premnogih zločinov vzrok slaba hrana in slabo stanovanje. Dostikrat je tudi prav to vzrok, da postane moj pijanec, zapravljivec, vzrok, da je premnogo družin razbitih, uničenih.

Na vsak način treba poskrbeti za boljšo kuho. Ne gre se za to, da bi imela vsaka kmetiška hiša vsak dan meso na mizi, ampak za to, da bo vsaj to okusno napravljeno, kar pride na mizo. Zato potrebuje naše ljudstvo tudi ob strani podučka. Zlasti v industrialnih krajih naj bi dekle ustanovile društvo za kuhar-

---

skega mesa, Hindu ne jedo govejega mesa; Francoz ima rad juho; Nemec tudi klobase „Hauswurst".

[1] Skrb za dobro kuhinjo je jelo slaba na Gorenjskem, nekoliko boljša na Dolenjskem.

ski pobrtk (kuharski kurzi). Če je kaj deklet, ki ne hodijo v tovarno, pa bi se vseeno rade poučile v kuharstvu, se v prostem času lahko učile šivanja. V takih skupnih kuhinjah bi se zbirale tabriške delavke zlasti zvečer in bi si pod vodstvom veščе kuharice kuhale večerjo. Zraven bi pa sproti zapisavale, koliko ena ali druga reč stane in tako bi se obenem priučile tudi knjigovodstva.

3. Stanovanje.

Stanovanje mora biti zdravo, čedno, ne predrago . . .[1]

4. Potreba za kurjavo.

Skrbeti je treba: 1. Da se les preveč ne izseka in vsled tega ne podraži. – 2. Da priprava za kurivo ne pride v roke špekulacije. Premogokopi – saj delavci kurijo najbolj s premogom – naj bi prevzela v skrb država in naj bi premog prodajala za zmerne cene.

5. Obleka.

Danbanes, ko se tako množi slaba produkcija, je treba silne pozornosti tudi na obleko. Use se ponarejа (moka, maslo, vino . . .), posebno pa ponarejanje blaga, obleke. Špekulacija ima jako lahko delo, ker se opira na vpliv mode. Čut za novo obleko je pri ženskah posebno razvit, pa naj bodo že Marijine hčere, trstjeredvice ali pa vbiskovavke plesa!

[1] Glej odstavek o stanovanju v I. Delu!

~Nikakor na nasprotujem, če se vpelje nova praktična obleka, ako si ženska želi čedne, primerne obleke, nikakor ne trdimo, da je morda škodljiva, ker se vpelje z njo novih vrst za obleko~.

Glavna napaka, zoper katero se moramo vojskovati, je ta, da se vse gleda na zunanjo obliko blaga kot na njegovo vrednost. Dandanes je v prometu dosti ponarejenega blaga, ki ni nič vredno. Ponarejajo se dandanes vse, volna, svila ...; da, prestkajo celo stare ničvredne cunje in se kot nove prodajajo za drag denar~.

Zato je neizogibno potrebno, da se ljudstvo navadi spoznavati dobro in slabo blago. Za to bi morala prestrbeti je ljudska šola; ker pa ta ne stori nič tega, bi bilo dobro, če bi vso stvar vzela v roko naša društva.[1])

Za nepotrebno in predrago obleko se zmeče danes toliko trdovano zaslužnega denarja, ki bi sicer lahko ostal na svojem mestu v ljudskih rokah, ali bi ga ljudje obrestonosno naložili v hranilnice, mesto da ga nosijo v šeol vaškega kramarja. Zato je treba ljudem povedati, da ni prava porabna denarja, če ga zabije v ničvredno, polejano blago. Treba je ljudem povedati, da je to razkošno, da je vse to zoper moralo.

[1]) Zato naj bi se dobil pošten trgovec, ki bi ljudi poučeval o vrednosti blaga (Warenkunde). — Knjige, ki to obravnavajo, tudi niso predrage. — Tudi naša Konsumna društva — kolikor jih je še — naj bi tega predmeta ne prezirala.

6. Konsumna društva.

Konsumna društva so važna zato, ker se z njimi da ljudem priložnost, da po svojem lastnem trudu pridejo do dobrega in cenega blaga. Društva morajo služiti svojemu namenu; služijo pa le, če je vodstvo tako, da res razume svojo nalogo. Brez dobro vzgojenih ljudi, ki bi vodili društvo, se kopље društvu grob.

Pri nas se je ustanovilo precej konsumnih društev; žalosten konec nekaterih je znan. Mogoče da se bodo začela kedaj zopet ustanavljati, kakor se to godi po drugih deželah.[1] Če se to res zgodi, naj se ljudstvo prej dobro pripravi, da bo znalo društva voditi. Od uspešnega vodstva je odvisen društveni obstanek, društvo se pa uspešno vodi, če se drži pravil. Kakor država nič ne koristijo dobre postave, ki se ne izvršujejo, tako tudi društva ne rešijo svoja pravila, če jih zanemarjajo v prvi vrsti tisti faktorji, ki so predvsem poklicani, da se izpolnjujejo društvena pravila. Zanemarjanje društvenih pravil so vzrok, da so propadla društva.

Ideje konsumnih društev nikakor ne kaže zavreči; prav pa ne kaže jih zopet ustanavljati, dokler ljudstva ne prešine duh vzajemnosti.

Konsumna društva imajo zlasti to veliko, da se po njih krepi gospodarski oz. gospodinjski duh. Vse, kar se kupi, se namreč za-

[1] V Švici so vsa prvotna društva propala, a sedaj je skoro ni vasi, ki bi ne imela konsumnega društva. Podobno je tudi na Holandskem.

piše v zapisnik, in koncem leta se vidi, kje je bila največja zapravljivost.

Ta društva uspevajo le, če se uvede stroga zahteva sprotnega plačevanja. To vpliva silno dobro tudi v moralnem oziru. Z regliranjem cen više mnogo dobrega. Zdravo blago lažje zagotavljajo.

Konsumna društva, ki se smejejo pokmetih, naj bi ne bila izključno le konsumna društva, ampak naj bi prizela v svoj delokrog tudi delovanje produkcijskih ali kmetijskih zadrug. - Kamnjejo naj se pa društva opojnih pijač; društvo, kjer se toči žganje, nima smisla za izboljšanje gospodarskih razmer.

7. Pohištvo.

Tudi pohištvo naj bi ne bilo pri hiši le zato, ker mora biti, ker služi življenjskim potrebam, ampak tudi pri pohištvu naj se gleda na lepoto in ugodnost. Značilno je, da so narodi, ki se niso povzpeli visoko na stopinji omike, vendar gledali na lepoto pohištva. Današnji fabriški stoli in dolgočasne mize ne ugajajo našim očem; naše oko je vajeno na ostre in gotske. Ni treba, da bi bila ta pogrnjena z dragocenimi prtprogami; lahko se brez vsakega nakitja napravi čedno pohištvo, ki služi svojemu namenu, graven pa napravlja človeku tudi nekaj estetiškega užitka.[1]

[1] Primeri poglavje o stanovanju v I. delu.

8. Skrb za kopališča.

Človek mora skrbeti za snago telesa; snaga je pol zdravja. Zato je kaj potrebno primerno kopališče, kajti jako neokusno je, če se mora gledati otroke, ki se kopljejo vedno na prostem, dostikrat ob veliki cesti. V tem oziru smo sedaj še premalo storili.

Kopališča naj se napravijo na primernem kraju; ljudem naj so lahko dostopna. Na jako mnogih krajih bi se dala z majhnimi stroški napraviti in vzdrževati taka kopališča. Koliko bi bilo na boljšem zdravje in sramežljivost! „Snažno telo, zdravo telo; zdravo telo, najboljše blago."

9. Zdravniška pomoč.

Napačna konsumpcija glede na zdravniško pomoč povzroča še vedno dokaj nepotrebnih stroškov in potov. Žal, da naše ljudstvo še vedno raje zahaja k konjederkam in drugim mazačem nego pa k izkušenemu zdravniku.

Danes, ko živimo v dobi higiene, bi se moglo sodi doseči, da se ne napravljajo previsoki stroški za zdravila. Domača zdravila naj imajo ljudje vedno doma pripravljena, druga naj bi se za primerno ceno dobila po lekarnah. Škandalozno je, da se puste razširjati še dandanes anonce na razne praške, štupe, kapljice, ki telesu nič ne pomagajo in nič ne

škodujejo, pač pa občutno zabole v žepu. Vode lahko vsak sam doma dobi, ni mu je treba naročati iz Dunaja ali Zagreba za 1 K!

Glede zdravnikov naj velja sole načelo: zdravniška veda naj služi v prvi vrsti za to, da zabranjuje bolezni [1], v drugi vrsti pa, da bolezni zdravi, kolikor jih more in zna.

Potrebno [2] bi bilo, da se ljudem poda natančen pouk o ustroju človeškega organizma, o delovanju organov... Naše ljudstvo ne sme biti domena, kober mazači prostovoljno študirajo ljudsko nevednost in zraven brez vsakega strnda polnijo globoke žepe.

10. Vzgoja.

Kolikor ljudje preveč izdajo za svoje zdravje, toliko premajhni so stroški za vzgojo in podnk. Ko bi se ljudje naučili, kako se morajo varovati bolezni, koliko manj bi dali v raznih boleznih za nespešna zdravila! In ko bi ves tisti slabo uporabljeni denar dali za izboljšanje vzgoje in podnka, koliko bolje bi bil obrnjen tisti denar! Tak denar je vstavn, da prinese največje obresti –

Žal, da moramo priznati, da je pomen vzgoje in podnka v današnjih ljudskih šolah majhen. Uspeha ne more pokazati nobenega;

[1] Zdravniki naj bi večkrat napravili higienska predavanja za ljudstvo.

[2] Naši otroci se več o volku, medvedu, rujavem hrošču, o človeškem telesu pa ničesar ne zve. Tudi po gimnazijah je za podnk slabo nravnan, mesto da bi začeli s človekom (krvni obtok...), pa začno z opicami, netopirji...

vse, kar pokaže, je le zmanjši sijaj, otročkovo srce pa ostane prazno. Za tako šolo se je res težko ogrevati; zahtevati pa moramo tem odločneje reformo šolskega podmika! Za pravo vzgojo srce in denar!

O ljudskošolskem podmiku velja sledeče: Ljudska šola danes neha, takrat, ko bi se morala vzgoja in podmik šele pravzaprav začeti. Dokler otrok dozoreva, je za vse strani nekako pasiven. Ko pa pride čas lastne dejavnosti, takrat nima nikogar, ki bi ga poučil. Kar sliši slabega, to se ga prime, kar pa dobrega, to le težko najde pot do srca. V tej kritični dobi je treba otroku najbolj podmika.

Jako važnega pomena je, da se podmik nadaljuje, sicer se izgubi vse, kar se je dotlej pridobilo. V ta namen služijo dobro obrtno-nadaljevavne šole, zimski kmetiški kurzi, zimske šole ... knjige, strokovni listi ... Kjer teh šol ni, naj bi služila izobraževalna društva. Potrebno je tudi, da se ljudstvo nauči knjige prav brati, da bo imelo od tega kaj dobička. Dobili naj bi se zlasti mladi ljudje, ki bi imeli pogum, da povedo nekaj tega, kar so brali. Gojiti se mora na vsak način tudi branje strokovnih knjig, ne samo leposlovnega čtiva. Ni potreba, da bi kdo povedal celo knjigo, ampak le to, kar mu je ugajalo. Podmik naj bo prva naloga v društvu; le s podmikom se more društvo povzdigniti in doseči tako svoj smoter.

11. Religiozni namen.

Lepa cerkev, skrb za lepoto bogočastja mora biti v zvezi s tvarnim stanjem ljudstva. Prevelika razkošnost v tem oziru lahko rodi veliko škodo v gospodarskem oziru. Prav je, da je cerkvena oprava lepa, če ima ljudstvo skrb za lepoto v cerkvi, prav pa je tudi, če si ljudstvo tvarno opomore. Zlasti naj bi se opustile vse javne in nadležne prošnje; ljudje darujejo potem nekako prisiljeni; taki darovi pa niso vredni našega namena: hilarem enim datorem diligit Deus.[1]

12. Zabava.

Zabava je človeku neogibno potrebna. Človek, ki ne ljubi poštene zabave, je nekak monstrum.

Zabave je več vrst:

1. Telovadba je zelo važna za zdravje, da, celo za moralo. Statistika zločinov uči, da so zločini prav mnogokrat zvezani z raznimi boleznimi. Ne samo ljudje, ki bolehajo na živčnih boleznih, tudi slepi, gluhi, epileptični ljudje so zelo podvrženi zločinom. Telovadba pa zdravje utrdi, zdrav človek pa rad dela in nima časa tuhtati raznih hudobij.

Telovadba je potrebna vsem ljudem, tudi onim, ki sicer telesno mnogo delajo, kajti tudi pri telesnih delih se lahko zgodi, da se človek ne razvija pravilno, da kak ud v razvoju zastane. Telovadba

[1] II. Kor. IX, 17.

pa potemveč razvoj pospešuje. Naša Društva bi storila hvaležno delo, če bi ustanovila telovadne krožke.

2. Lov. Rekli smo, da je lov včasih razkošje, ki mnogokrat rodi bolest. Pri tej trditvi vztrajamo. Trdimo pa tudi, da je lov, ki ne škoduje nikomur, prav prijetna zabava.

3. Izleti. Dobro je, da človek zapusti enkrat svoj dom in si napravi izlet v tuje kraje. Taki izleti donašajo mnogo dobička: niso le koristni vsled tega, ker se ljudem tako širi obzorje, ker ljudje tako spoznavajo lepoto svoje domovine, taki izleti koristijo mnogo tudi v gospodarskem oziru. Ljudje vidijo po svetu nove živinske pasme, vidijo, kako drugod obdelujejo zemljo, vidijo tuje sadeže in to skušajo potem tudi doma upeljati.[1]

Seveda se ne smejo izleti vršiti po neki šablони, ampak čisto prosto, naravno. Izlet, kjer ženejo mlade fante v parih, kjer fant ne sme pogledati ne na desno ne na levo, ne dosega svojega namena. Tu je nekaj formalizma, a brez vsakega pomena. To ni nič! Na izlet naj se gre z željo, da se hočejo ljudje nekaj naučiti, ne pa z namenom, lepo v parih hoditi in po gostilnah hoditi in vino piti: vse to se lahko stori doma brez kakega izleta.

4. Smisel za umetnost, slike... Ljudstvo mora biti tudi estetično izobraženo, umeti mora čut za lepoto. Slike, ki vise po hišah, naj

[1] Naša živinoreja se je n. pr. mnogo izboljšala, ko so začeli naši ljudje hoditi gor živ o na Koroško.

bodo čedne, dostojne; ljudstvo naj se izobrazi, da ne bo šlo slepo v roke špekulantom, ki skrbe povsod, da ga s svojo ničvredno navlako presleparijo.[1] Naše ljudstvo je nadarjeno, manjka pa izobrazbe.

5. Literatura. Med ljudstvom je treba vzbuditi smisel za domačo knjižnico. Vsaka hiša ima dovolj knjig, toda spravljajo se premalo. Knjige leže pod streho, v kleti po starih policah; na vsaki knjigi pa leži povrhu še cent prahu. Pri hiši naj bi se napravila primerna omara za knjige, kjer bi jih hranili za poznejši čas. Knjige naj bi bile lepo vezane; taka knjižnica vzbuja veselje, ki je pravo veselje.

Tudi to idejo je treba gojiti pri naših društvih. Seveda gre težko! Prej se dobi denar za zlate uhane, za špice pri rjuhah, kakor pa denar za vezavo knjig. Nekaj takih ljudi bi se pa vendar dobilo, glasti med deklet. Samo da se stvar začne, naprej bo že šlo!

6. Uživanje alkoholnih pijač. Gleda naj se, da se to kolikor možno omeji; v društveno življenje naj pa alkohol sploh nima vstopa.

7. Spolska razbrzdanost. Tudi to je silno važen predmet. Kraus[2] pravi, da je razbrzdanost v spolskem življenju vzrok mnogim zločinom.

[1] In ti sleparji porabijo vsako priliko za svoje kramarske namene. O misijonih, ko se vse stare krog cerkve, ko vse biti h spovednicam, da si olajša svojo vest, se morajo ubogi človeški otroci prerivati skozi celo sodnjavo kramarskih barak, da pridejo do cerkve.

[2] Glej Kraus: Kampf gegen die Verbrechungsursachen, Paderborn. – Kraus je bil kurat v neki kaznilnici.

Spolsko razbrzdanost posebno pobija umazano knjigotrštvo. Nemci imajo od l. 1900. svojo „lex Heinze", ki prepoveduje umazanost v nemetnosti in slovstvu. Tudi knjigotržci - judje seveda ne - so onkri sklenili, da ne bodo prodajali knjig, ki širijo umazanost v spolskem življenju. Pri nas se proti umazanem knjigotrštvu nič ne stori, zato je umazano slovstvo pri nas silno razširjeno.[1] Pravijo, da sami stroški za inserate znašajo do pol milijona mark. Zato treba velike pozornosti za take pojave.[2]

Skrbeti je treba tudi za varstvo in varnost mladoletnih in neizkušenih deklet,[3] ki gredo služit si kruh v tujino. Kdor namreč enkrat zabrede v umazano življenje, izgubi ves smisel za blago in lepo, smisel za čast in poštenje, pogreza se bolj in bolj v blatu nesramnosti, dokler slednjič v njem ne utone.

Skrbimo z vsemi silami, da zavlada povsod resnost glede na spolsko življenje.

13. Gospodarske krize.

Če ni ravnovesja med produkcijo in konsumpcijo, nastajajo krize, zlasti:

a. Draginske krize, če zaostaja produkcija za konsumpcijo, če se produkcija zmanjša, konsumpcija pa ostane na enaki stopnji, če se pomnoži konsumpcija, dočim ostane produkcija, kakor je bila.

---

[1] Gnezdo za tako slovstvo je pri nas Pešta.

[2] Glej „Boj proti senzačnemu in umazanemu slovstvu" dr. Evg. Žarc, Kat. Obz. 1905, str. 261.

[3] Društvo sv. Nikolaja v Trstu; Društvo sv. Marte v Ljubljani.

b. kožne krize, če se ne more oddati proizvedeno blago. Konsumpcija je samo vzrok, če se ne množi sorazmerno s produkcijo, ali če se celo zmanjšuje. –

4. IV. [illegible] 1906.

Vsebina.

Stran

Kdaj je narodna ekonomija 1

Ime 2

Definicije modernih ekonomov 3

A. Zgodovinski pregled 5

I. Stari vek 5

II. Srednji vek 5

III. Novi vek 6

1. Merkantilizem 6

2. Fiziokratizem 7

3. Industrializem 8

4. Marksizem 12

5. Podlaga Marksovemu socializmu . 15

6. Liberalizem in socializem 17

7. Novejši čas 21

8. Le Play 25

B. Narodna ekonomija 29

Uvod. Metoda nar. ekonomije . . . 29

Delitev nar. ekonomije 30

I. Poglavje. Produkcija 32

I. Oddelek. Delavsko vprašanje 32

1. Delovna pogodba 32

2. Zakoni za delavsko vprašanje . . . 35

3. Sklepanje pogodbe 40

4. Delavska plača 45

5. Denarne kazni 47

6. Skrb za zdravje, stanovanje in
moralnost delavcev 48

7. Delavsko zavarovanje 53

Stran

8. Delavska razsodišča 57
9. Obrtne zadruge 57
10. Obrtni red pa trgovsko in gostilniško osobje 62
II. Oddelek. Produkcija 62
1. Delo 63
2. Delitev dela glede na obrt 65
3. Ostali faktorji, ki so važni pri produkciji 68
4. Delitev dela 73
5. Stroji 75
6. Osebna svoboda 76
7. Vzgoja in podnk 77
8. Subjekt proizvajanja 88
II. Poglavje. Cirkulacija blaga 98
Uvod 98
1. Kaj določa ceno pri kroženju blaga 98
2. Denar 103
3. Kredit 108
4. Banka 119
5. Borza 125
6. Hranilnice in posojilnice 132
7. Prometna sredstva 135
III. Poglavje. Razdeljevanje blaga . . 139
Uvod
1. Dobiček podjetnikov 139
2. Delavska plača 140
3. Dobiček z obresti 140
Dodatek. O zemljiški renti 144
IV. Poglavje. Konsumpcija 147

Strani

Uvod

1. Potrebna konsumpcija in razkošje . . 147
2. Hrana 150
3. Stanovanje 152
4. Potreba za kurjavo 152
5. Obleka 152
6. Konsumna društva 154
7. Pohištvo 155
8. Skrb za kopališča 156
9. Zdravniška pomoč 156
10. Vzgoja 157
11. Religiozni momenti 159
12. Zabava 159
13. Gospodarske krize 163

Založili ljubljanski bogoslovci. — Tisk J. Blasnika naslednikov v Ljubljani.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000515438